

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Tomáš Pavela

**Kniha v zajetí sítí: elektronická kniha jako
nový společenský fenomén globální síťové
společnosti**

**A book captured by networks: the electronic book as a new social
phenomenon of a global network society**

Rigorózní práce

Konzultant práce PhDr. Hana Pessrová, CSc.

Praha 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny.

Praha 7. ledna 2014

.....
podpis autora

Identifikační záznam

PAVELA, Tomáš. *Kniha v zajetí sítí: elektronická kniha jako nový společenský fenomén globální síťové společnosti [A book captured by networks: the electronic book as a new social phenomenon of a global network society]*. Praha, 2013. 115 s. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Konzultant rigorózní práce PhDr. Hana Pessrová, CSc.

Abstrakt

Práce představuje elektronickou knihu jako médium informačního věku, jako médium plně korespondující s požadavky na efektivní šíření informací v globální síťové infosféře. První část práce se věnuje vymezení a definici základních pojmů předkládaného tématu. Druhá část přibližuje postavení elektronické knihy v kontextu střetu dvou prostředí, prostředí tištěného a elektronického. Elektronická kniha je představena jako produkt sociálně-technologických změn. Popsána je novomédialita elektronické knihy a akcentovány jsou problémy vyplývající z rozdílných povah prostředí tištěného a elektronického, zahrnující vybraná hlediska problematiky autorských práv v digitálním prostředí. Třetí část nastiňuje problematiku knihoven v prostředí sítí. Knihovny jsou představeny jako instituce adaptující se na nové formy služeb, mezi které patří také zpřístupňování elektronických knih. Je popsána nová role knihoven v prostředí sítí a předesťeny reakce odborné knihovnické obce na nové výzvy knihovnám v digitálním prostředí.

Klíčová slova

elektronická kniha, e-kniha, informační věk, síťová společnost, knihovny, akademické knihovny, služby akademických knihoven

Abstract

This work describes the electronic book as a medium of the information age which fully corresponds to the requirements of effective dissemination of information in a global network infosphere. The first part of the thesis deals with definitions of basic terms. The second part outlines the position of the electronic book in the context of conflict between two environments - print and digital. An electronic book is presented as a product of social and technological changes. The new media's attributes of an electronic book are described. Problems emerging from the different nature of print and digital environments are highlighted, covering selected points of view of copyright problems in a digital world. The third part explains the problems of libraries in the network environment. Libraries are described as institutions in the process of adapting to the new forms of services including the provision of electronic books. The new role of libraries in the network environment is clarified as well as the reactions of the professional library community to the new challenges for libraries.

Keywords

electronic book, e-book, information age, network society, libraries, academic libraries, academic libraries' services

Předmluva

Tématem elektronické knihy se zabývám již řadu let. Jiskru zájmu ve mně, tehdy studentu prvního ročníku oboru Knihovnictví na Ústavu bohemistiky a knihovnictví Slezské univerzity v Opavě, zažehl PhDr. Milan Sobotík, který instinktem zkušeného a lety akademické praxe protřelého pedagoga vycítil nosné téma, které bude mladého studenta provázet jak lety školními, tak profesními. Tento zájem vyvrcholil bakalářskou prací na téma „Analýza současných technologických možností a budoucnost elektronické knihy“ (Pavela, 2005), která svým rozsahem pouze uváděla do problematiky elektronických knih a nastiňovala možný budoucí směr jejich vývoje. Na tuto práci jsem navázal již jako student oboru Informační studia a knihovnictví na Masarykově univerzitě v Brně magisterskou prací „Fenomén elektronická kniha: analýza současného stavu“ (Pavela, 2007), jejímž hlavním cílem bylo analyzovat ve větším rozsahu elektronickou knihu a technologické možnosti, které nabízí. Důraz byl kladen na kategorizaci a charakteristiku technologických zařízení ve vybrané škále odpovídající aktuálním tendencím vývoje.

Od dob mého studia uplynula řada let a já jsem se začal s elektronickou knihou setkávat jako zaměstnanec akademické knihovny, pro kterého je podstatná především služba uživateli knihovny, který elektronickou knihu začal požadovat stále častěji. Karel Čapek jednou napsal, že není nic staršího než včerejší noviny, a ve stejném duchu, a samozřejmě s trochou nadsázky, bychom mohli konstatovat, že není nic staršího než akademická práce zabývající se tak dynamickým fenoménem, jakým elektronická kniha bezesporu je.

Současný vskutku bouřlivý technologický rozvoj zasahuje všechny sféry lidského života. Elektronická kniha se stala běžnou součástí našich dní a našla tak své místo vedle mobilních telefonů, počítačů, kapesních organizérů a celé řady technologických vymožeností, které s sebou vláčíme životem. Dnes snad již není dne, kdy bych na své pouti povinnostmi dne nenarazil na někoho, kdo čte elektronickou knihu, ať už v dopravních prostředcích, na pracovišti, v kavárnách či ordinaci lékaře. To bylo ještě před několika málo lety téměř nepředstavitelné a jedince urputně

třímajícího zařízení pro četbu elektronické knihy či čtenáře elektronického textu bych stěží našel.

Na myšlenku sepsání rigorózní práce, jako formy pokračování mého studijního a profesního zájmu, mě přivedla PhDr. Hana Pessrová CSc., ředitelka Knihovny CERGE-EI, jejímž zaměstnancem jsem se stal v roce 2008, a která také zaštitila práci z titulu konzultanta. Rád bych jí na tomto místě poděkoval za velkou ochotu a laskavý nadhled, za přínosné podněty a profesionální přístup.

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Obecná východiska pro vypracování rigorózní práce, její cíle a použitá metoda	12
3	Vymezení základních pojmů	14
3.1	Definice termínu elektronická kniha.....	14
3.1.1	Historie elektronické knihy.....	20
3.2	Zařízení pro četbu elektronických knih	21
3.2.1	Hardwarová zařízení pro četbu elektronických knih	22
3.2.2	Specializovaný software pro čtení elektronických knih	24
3.2.3	Mobilní telefon jako zařízení pro četbu elektronických knih	26
3.2.4	Moderní technologie a nové typy e-book readerů	26
3.3	Formáty elektronických knih	26
3.4	Digitální síťová kyberinfrastruktura	30
3.4.1	Komprese přenosu informací.....	34
3.4.2	Technologické prostředí jako jedno z klíčových hesel globalizace.....	37
3.5	Společnost v informačním věku: koncepty současné společnosti	39
3.5.1	Postindustriální společnost	40
3.5.2	Informační společnost.....	41
3.5.3	Globální síťová společnost	44
4	Elektronická kniha jako produkt sociálně-technologických změn	46
4.1	Technologie a společnost.....	46
4.1.1	Šíření nových technologií jako proces difuze inovace	47
4.1.2	Mediální konvergence.....	49
4.1.3	Remediace.....	51
4.1.4	Nové formy textuality.....	54
4.2	Sřet dvou prostředí: tištěné versus elektronické	57
4.2.1	Nové formy práce s knihou.....	60
4.2.2	Elektronická kniha a autorská práva v informačním věku	61
5	Elektronická kniha a akademické knihovny v informačním věku.....	67
5.1	Akademické knihovny v transformačním procesu	67
5.1.1	Nová role akademických knihoven.....	72
5.1.2	Library 2.0	77
5.1.3	Nový typ uživatele	79
5.2	Elektronická kniha v akademických knihovnách	81
5.2.1	Zpřístupnění elektronických knih v knihovnách	86
5.3	Tematika elektronických knih v knihovnách v dokumentech vybraných knihovnických organizací.....	90
6	Závěr	97
6.1	Shrnutí práce	97
	Seznam použité literatury	99
	Seznam grafů, obrázků a tabulek.....	114
	Seznam zkratk	115

1 Úvod

Svět se mění velmi rychle. Nástup nových médií a síťových digitálních technologií proměnil naše vnímání času a prostoru. Nově vznikající globální infosféra a digitální síťová kyberinfrastruktura nabízí stále nové možnosti získávání, shromažďování, zpracování a šíření informací. Informace jsou všudypřítomné, ihned k dostání. Akcelerace přenosu informací vede ke kompresi času i prostoru. Prostor a čas ztrácí smysl, dochází k jejich virtualizaci.

Ve své knize, jež nese název “The Rise of the Network Society”, představuje Manuel Castells (2000) dominanty 21. století. Jsou to podle něj globální informační superdálnice, zvýšení interaktivity prostřednictvím mobilní síťové komunikace a konečně síla informace a komunikačních technologií. Castells přichází s novým paradigmatem tzv. síťové společnosti jakožto konceptem společnosti informačního věku. Síť pak podle Castellse vytváří novou sociální morfologii a šíření síťové logiky podstatně modifikuje operace a výstupy procesů produkce, moci a kultury.

Podle D. Kery (2009) se mezi lety 1983 a 2006 odehrála důležitá změna ve vnímání počítačů a informačních technologií. Tuto změnu dokládá obálka časopisu Time, který každoročně vyhlašuje anketu Osobnost roku. Zatímco v roce 1983 se stal osobností roku poprvé stroj – počítač, osobností roku 2006 se stal jednotlivec, který svou identitu, znalosti a dovednosti propojil se sítí počítačů a dalšími uživateli dynamického webu 2.0. Kera vysvětluje: *„Osobností roku se vlastně stalo něco ještě méně osobního a lidského než je stroj z roku 1983: emergentní a anonymní síť pulsujiících aktivit milionů uživatelů, kteří sdílí, anotují a recyklují různé obsahy na internetu“*.

Nastíněnou situaci ilustruje také příklad společnosti Amazon. Ta začala prodávat tištěné knihy v roce 1995 a o dvanáct let později, v listopadu 2007, představila čtečku elektronických knih Kindle, do které zároveň začala prodávat elektronické knihy. V roce 2010 již prodej elektronických knih převýšil prodej knih papírových (Amazon, 2011).

Nově konstituovaná a rozvíjející se digitální síťová kyberinfrastruktura přinesla společně s novými možnostmi šíření informací také nové obchodní modely. Zrodila se elektronická kniha, která jako by už svým názvem stála na rozhraní nového a starého světa. Diskuze o tom, zda je elektronická kniha stále knihou, zda papírovou knihu “zabije”, vytlačí, zastíní, se opíraly o názory jak předních teoretiků kultury, tak odborníků znalých digitálního prostředí.

Termín elektronická kniha budí rozpaky. Co víc, vyvolává stavy šílenství, hysterie a mnohdy se může zdát, že vyvolává i život ohrožující stavy. Taková přirovnání jsou bezesporu přehnaná, nicméně zčásti ilustrují atmosféru, kterou lze cítit, je-li toto magické slovní spojení zmíněno, a to nejen v souvislosti s problematikou autorských práv. Termín můžeme nahlížet esteticky a vyzdvihovat asociace spojené s tištěnou knihou, můžeme také vnímat termín čistě jako technologický prvek, jinak vnímá termín nakladatel a jinak knihovník, zprostředkovatel či koncový uživatel.

V roce 2000 vydalo Občanské sdružení V-ART (2000) z Písku „Elektronický almanach 2000“. Jeho součástí je i anketa, jež nese název “Z jedné kapsy”, která klade známým osobnostem, spisovatelům a kulturně činným osobám otázky týkající se elektronické knihy a vnímání tištěného a elektronického textu. Respondenti (Milan Blahynka, Adolf Branald, Miroslav Huptych, Milan Jungmann, Eva Kantůrková, Helena Longinová, Ondřej Neff, Vladimír Páral, Vladimír Pistorius, Ladislav Soldán, Jiří Stránský, Ludvík Vaculík, Pavel Verner, Viktor Viktora, Alena Vrbová, Jiří Žáček) odpovídali na následující dotazy:

1. *„Domníváte se, že tištěná kniha je opravdu nesmrtelná, nebo se stane cenným artiklem starožitníků, vytlačena knihou elektronickou? Jak byste pojmenoval odlišnosti estetického prožitku při četbě knihy tištěné a knihy převedené do digitální podoby?“*
2. *Firma Microsoft vypisuje pravidelnou roční odměnu za nejkvalitnější text v elektronické podobě. Odhlédneme-li od "půvabu" honoráře, v čem podle*

Vašeho mínění spočívá přitažlivost elektronického publikování? Máte s ním své konkrétní zkušenosti? Jestli ano – jaké?“

Není zde prostor zabývat se jednotlivými odpověďmi, byť jsou velmi zajímavé a přináší pohledy lidí, kteří mají k danému tématu co říci, nicméně dovolím si zde zmínit odpovědi L. Vaculíka, které dokonale korespondují s výše uvedenými myšlenkami o rozpacích, které termín elektronická kniha vyvolává. Odpovědi L. Vaculíka jsou následující:

- 1. „Elektronická kniha neexistuje, je to jen zpráva o ní: o její existenci někde jinde. Ani deset minut bych nevydržel číst z obrazovky. Nikdy jsem to ani nedělal. Ani nevím, jak to vypadá. Nevím, o čem je to řeč, a nepotřebuju to vědět, protože je mi to protivné. Kniha je kromě toho, co říká, i sama předmět: je možno vzít ji do ruky, ocenit její postavu a tvář, odložit, zastavit se v čtení a přemýšlet, vracet se. Je to činnost uspokojující několik smyslů. Celá kultura převedena do elektronické podoby je křehká, ohrožená, při nejbližším silném výboji, jenž oběhne celou zeměkouli, vše bude smazáno. Dnes můžeme číst knihy, zápisy, listy, svitky psané neznámým písmem a neznámým jazykem, ale všechny platí. Za jakýsi čas budou elektronické záznamy nečitelné, nesrozumitelné, nebudou na ně přístroje, protože přístroje pořád od svého výsledku odcházejí. A nikoho nikdy nenapadne, aby vzal do ruky a namátkou otevřel elektronickou knihu: ona nemá žádné vnady: tvar, vůni, barvu...“*

- 2. Žádná firma typu Microsoft nemůže nikdy poznat nejkvalitnější text“.*

Co vlastně termín elektronická kniha znamená? Existuje vůbec, jak se obává L. Vaculík? Jakou má historii? Pro mnohé je elektronická kniha oxymoron¹, pro jiné nešťastně zvolené slovní spojení, ve kterém je odkaz na knihu zcela zavádějící. Také tyto otázky se pokusíme v práci zodpovědět.

¹Metaforické spojení významově nespojitelných prvků, „zbořené harfy tón“, „mrtvé milenky cit“.

Možnosti šíření informací, které s sebou nese digitální prostředí se zákonitě dotkly také činnosti knihoven. S. Skenderija (Skenderija, Zidek, 2005) se domnívá, že knihovny v současnosti čelí problémům, které vznikají v důsledku radikální digitalizace a internetizace celé infosféry a celkovou situaci vidí následovně: *"Na globální úrovni nyní dochází ke změně informačně-komunikačního paradigmatu a v souvislosti s tím jsou některé z tradičních kompetencí institucí vědění, mezi něž se řadí právě univerzitní knihovny či vydavatelé odborné literatury, čím dál více přebírány technologiemi vědění (například vyhledávačem Google, různými digitálními archivy či virtuálními knihovnami přístupnými prostřednictvím internetu)*. Akademičtí knihovníci jsou pak podle Skenderiji nuceni čelit každodenně otázce smysluplnosti své práce a hledat stále nové způsoby, jak v těchto měnících se podmínkách zajistit plnění svého tradičního poslání zprostředkovatelů informací.

V kontextu těchto úvah se zamyslíme nad novou rolí knihoven a nad elektronickou knihou jako součástí knihovních sbírek, která s sebou přináší nové výzvy a problémy.

2 Obecná východiska pro vypracování rigorózní práce, její cíle a použitá metoda

Téma elektronické knihy je velmi aktuální, a to zejména v kontextu digitálního prostředí, práce s digitálními informacemi a trendem všudypřítomnosti informací na globální úrovni. Adopce elektronických knih probíhá velmi rychle, ať už v rovině osobní či institucionální, a stále nové a nové technologické možnosti elektronických knih získávají na oblibě. Tematika elektronických knih však není, alespoň v českém prostředí, zpracována v obecnější rovině. Především elektronickým způsobem je publikováno velké množství článků, fenoménem se stávají příspěvky na blozích či recenze v rozmanitém množství diskuzních skupin, jejichž tématy však jsou především technologická řešení, hodnocení produktů, informace o novinkách. Pramen, který by se věnoval elektronické knize ve světle změn, které přináší digitální prostředí, hodnotil dopady změn na knihovny a snažil se vše zasadit do náležitých kontextů a vztahů, tu však dle mého názoru chybí.

Cílem této práce proto bude analýza elektronické knihy jako média současné síťové společnosti. Představena bude geneze elektronické knihy a akcentována a vysvětlena provázanost s prostředím sítí. Elektronická kniha bude nahlížena jako produkt sociálně-technologických změn. Zamyslíme se, v jakém vztahu bude elektronická kniha k tradiční knize tištěné, nastíněn bude střet dvou prostředí, prostředí tištěného a elektronického. Pokusíme se zamyslet, jaký dopad bude mít existence nového média na knihovny, zejména na ty akademické, na jejich služby a základní principy. Vyjdeme z předpokladu, že každé dějinné období si vytváří své vlastní formy a způsoby šíření informací.

Cesta k naplnění stanovených cílů má charakter teoretické práce. Prováděná analýza má kompilativní charakter.

Práce si také klade za cíl jakýsi pokus o ucelené sjednocení pojmů a terminologie, a taktéž jejich kategorizaci. Základní pojmy a vybrané problémy jsou nastíněny v patřičných kontextech a jsou široce a detailně rozebrány. Důvodem tohoto počínání je předpoklad, že četnost a detailní popis problémů zasazených do patřičných kontextů přispívá k věrohodnosti závěrů.

Práce reflektuje velkou část existujících literárních pramenů, a to jak českých, tak zahraničních, které byly k danému tématu napsány a publikovány, a jejichž volba je výsledkem dlouholetého autorova zájmu o problematiku.

Všechny použité informační zdroje jsou citovány v souladu s normou ČSN ISO 690 (01 0197) a normou ČSN ISO 690-2 (01 0197). Metodicky byl využit materiál Metody citování literatury a strukturování bibliografických záznamů podle mezinárodních norem ISO 690 a ISO 690-2 (Bratková, 2008) a dokument Bibliografické odkazy a citace dokumentů dle ČSN ISO 690 (01 0197) platné od 1. dubna 2011 (Biernátová, Skůpa, 2011). Citováno je metodou Harvardského systému, v textu je v kulatých závorkách uveden první údaj (příjmení autora nebo první slovo korporace nebo první slovo z názvu) a po čárce rok vydání dokumentu. V abecedním seznamu použité literatury jsou dokumenty řazeny v první úrovni podle prvního údaje a na druhé úrovni podle roku vydání dokumentu. V textu jsou také odkazy na URL adresu informačních zdrojů, které mají informativní charakter, a na několika místech jsou použity poznámky pod čarou.

3 Vymezení základních pojmů

3.1 Definice termínu elektronická kniha

Ačkoliv nemůžeme ideu elektronické knihy prohlásit za novou, stále zde cítíme velké nejasnosti: co tento termín obsahuje, jak s termínem zacházet? Nejednotnost v přístupu k pojmu elektronická kniha má mnoho specifických důvodů. Mezi nejdůležitější můžeme zařadit skutečnost velkého množství technologických postupů, jejich kombinace, variace, ale také marketingové a reklamní strategie, snažící se svůj produkt vymanit z ustálených představ, být o krok dál a přinášet tak něco zcela nového a atraktivního. Neustálý rozvoj technologií a internetu vnáší na pole terminologie vždy určitou dynamiku, je proto třeba tuto oblast stále revidovat. Tyto skutečnosti pak vedou k závěru, že dosud neexistuje dohoda o jakési jednotné definici elektronické knihy.

Existuje celá řada definic elektronické knihy, mají normativní, funkční či technologický charakter. Obecně proto můžeme termín elektronická kniha syntetizovat do dvou základních rovin. První rovina charakterizuje elektronickou knihu jako objekt. Ten má textový či netextový charakter a vzniká jako výsledek integrace známého konceptu knihy, který je obohacen o funkce, které skýtá elektronické prostředí. Druhá rovina je nahlížena z hlediska funkcí, které slouží k práci s elektronickou knihou. Elektronická kniha se tedy vyznačuje funkcemi jako je vyhledávání, hypertextové odkazy, záložky, anotace, je obohacena o multimediální objekty a interaktivní nástroje. Z této pozice je tedy nahlíženo na elektronickou knihu z hlediska vlastností jejího formátu a odmítnuta je myšlenka, že za elektronickou knihu lze považovat jakýkoliv digitální objekt. Podívejme se však na problematiku z poněkud širšího zorného úhlu.

S jistými terminologickými zmatky se setkáváme také v odborné literatuře. L. A. Tedd (2005) nabízí řadu definic a zdůrazňuje fakt, že zde stále není jednotně akceptovatelná definice termínu elektronická kniha.

R. Wilson a M. Landoni (2001) nahlíží termín elektronická kniha optikou tří pojmů, a to hardware, software a obsah (content). Autoři jsou toho názoru, že je

termín elektronická kniha ve velké míře používán ve spojení s CD-ROMy, palm-top CD přehrávači, s tzv. on-demand texty², se systémy elektronických dokumentů či dokonce s jakýmkoli druhem elektronického textu, což se nejeví příliš šťastné. Autoři zužují termín na tři základní pohledy, a to hardwarová zařízení, softwarová zařízení a knihy dostupné prostřednictvím webu.

Čtyři charakteristické termíny, kterými bychom měli nahlížet na termín elektronická kniha jsou obsah, formát, účel použití a vlastnosti, které kniha nabízí. Tento názor předestřely L. Bennet a M. Landoni (2005), které se dále navíc domnívají, že zde neexistuje široce chápaná univerzální definice.

M. Vassiliou a J. Rowley (2008) provedly rozsáhlou analýzu dostupné literatury zabývající se termínem elektronická kniha. Na základě pečlivého studia odborných pramenů a obsahové analýzy dokumentů vybraly 37 definic, a zjistily, že nejčastěji citovaná slova vztahující se k definici elektronické knihy jsou: digitální/elektronická, obsah ve smyslu „content“, analogie ke klasické tištěné knize, technologie, dostupnost/vydávání a ovládací funkce. Podívejme se na tyto zmíněné výrazy podrobněji:

- Digitalní/elektronická: k termínu digitální nebo elektronická odkazuje celá řada autorů. Klíčový pojem digitální byl použit v 19 definicích, termín elektronická ve 20 definicích, 2 definice operovaly s termínem online. Obecně byly termíny elektronická a digitální používány ve spojení s formátem elektronické knihy, typem či druhem textu.
- Analogie klasické knihy tištěné: na analogii s tradiční knihou odkazovalo 31 z 37 analyzovaných definic. Elektronická kniha je převážně vnímána jako elektronická verze tradiční knihy tištěné, která se stává přístupnou za pomoci

²On-demand publishing: “Vydání publikace na vyžádání zákazníka, vztahující se na vytištění publikací v nákladu (počtu výtisků) požadovaném zákazníkem (může se jednat o jediný exemplář) nebo na úpravu publikace podle představ zákazníka. Výhodou on-demand publishing je redukce skladovaných zásob, méně neprodaných titulů a lepší tok peněz; předpokládat lze také nárůst počtu vydávaných titulů. Nevýhoda spočívá především ve vysokých nákladech na výrobu takové publikace, což se odrazí v její ceně pro konečného zákazníka” (Celbová, 2003).

vhodného hardwaru či softwaru. Elektronická kniha přejímá rysy knihy tištěné.

- Obsah: zde autorky upozorňují zejména na fakt, že pouze jediná definice vylučuje obsah ve formě časopisecké publikace.
- Technologie: klíčové termíny užití v jednotlivých definicích odkazují převážně k technologiím elektronických knih. Patřičný důraz je kladen na hardwarové požadavky pro zobrazení knihy a její četbu. Méně se již operovalo s termínem software. Termín příruční zařízení ve smyslu čtečka byl zmíněn ve 21 definicích, termín specializované zařízení v 6 definicích, multifunkční zařízení v největší míře - ve 30 definicích, zobrazovací zařízení a software v 8 definicích.
- Ovládací funkce: pouze 11 z analyzovaných definicí zmiňuje výhody typických rysů elektronického textu, mezi které patří vyhledávání v textu, navigace, hypertextové linky, možnost tvorby záložek a anotací, multimediální prvky.

Výše zmíněná analýza přivedla autorky k vlastní definici elektronické knihy, která se skládá ze dvou částí:

- Elektronická kniha je digitální objekt s textovým či jiným obsahem, která vzniká jako výsledek integrace známého konceptu knihy s vlastnostmi, které nabízí elektronické prostředí.
- Elektronické knihy obvykle disponují funkcemi, jako jsou hypertextové linky, možnost tvorby záložek, anotací, možnost podtrhávání a zvýrazňování textu, multimedialita a interaktivita.

Nejasností, které vyvstávají s termínem elektronická kniha, si všímá v jiné své práci také L. Bennet (2003). V dokumentu věnujícímu se elektronickým knihám v akademickém prostředí reflektuje posun termínu elektronická kniha od pouhé online verze knihy tištěné přes jakýkoliv elektronický text k jakýmsi minimálním požadavkům, které musí daný artefakt splňovat, abychom jej mohli nazvat elektronickou knihou.

Vyloučení časopiseckých publikací z množiny dokumentů spadající pod označení elektronická kniha akcentují Ch. Armstrong et al. (2002) a nabízí definici, která však opět implikuje jednoduchý elektronický text: jakákoliv část elektronického textu nehledě na jeho délku či složení, jednoduše digitální objekt (avšak ne časopisecká publikace), který je k dispozici v elektronické formě pro jakákoliv k tomu určená zařízení disponující obrazovkou.

Mezinárodní encyklopedie informační a knihovní vědy přistupuje k termínu v podobném duchu. Vidí termín elektronická kniha jako výsledek integračního procesu klasické knihy tištěné obohacené o vlastnosti, které nabízí elektronické prostředí, a je to tedy jakýkoliv elektronický objekt, který může být čten na počítači (Feather, Sturges, 2003).

S. S. Rao (2001) definuje elektronickou knihu jako knihu, která je převedena do digitální formy a je čtena na počítači, obvykle prostřednictvím síťových služeb nebo CD-ROMu. Elektronická kniha navíc obsahuje vlastnosti, kterými se liší od knihy papírové. Těmito vlastnostmi jsou hypertextové linkování, vyhledávací funkce a multimedialita.

D. T. Hawkins (2000) definuje čtyři základní typy termínu elektronická kniha:

- Elektronické knihy přenositelné prostřednictvím počítačové sítě: obsah knihy je dostupný na webu, odkud si ho uživatel stáhne do svého počítače.
- Jednoúčelová zařízení pro četbu elektronických knih: obsah je stažen do hardwarového zařízení, které disponuje vysoce kvalitní obrazovkou a speciálními funkcemi, které vyplývají z elektronického čtení.

- Elektronické knihy dostupné prostřednictvím webu: elektronická kniha zůstává na webu poskytovatele a může být za úplatu zpřístupněna čtenáři.
- Knihy vytištěné na požádání: obsah knihy je uložen v systému, který je připojen k tiskárně, a kniha je tak na požádání vytištěna a svázána. Obsah může být dostupný formou určitých kapitol či celé kopie knihy.

Svůj pohled poskytuje také W. Crawford (2000), který popisuje devět typů elektronické knihy:

- Proprietární zařízení pro četbu elektronických knih: obsah je stažen do zařízení v určitém proprietárním formátu.
- Open e-books: slovo "open" zde odkazuje k charakteru formátu, jedná se o knihy na bázi formátu XML.
- Elektronické knihy k volnému stažení z internetu: digitální kopie knih, které jsou dostupné prostřednictvím internetu.
- Pseudo elektronické knihy: elektronické knihy půjčované knihovnami. Slovem pseudo autor naráží na model společnosti NetLibrary, která neumožňovala číst jednu elektronickou knihu dvěma uživateli najednou.
- Elektronické knihy on-demand: knihy, které jsou uchovávány v digitální podobě a jsou vytištěny a svázány na požádání.
- Kryptoelektronické knihy: knihy, o které nemá zájem nakladatelský průmysl a proto vycházejí přímo online.

- Vlastní elektronické knihy: elektronické knihy publikované jednotlivci na internetu.
- Elektronické knihy před webem: elektronické knihy na CD-ROM či jiných discích.
- Elektronické knihy s typickými funkcemi: elektronické knihy disponující vlastnostmi typu prohledávání či linkování.

Další členění nabízí K. T. Anuradha a H. S. Usha (2006), kteří představují čtyři hlavní formy elektronických knih. Elektronická kniha je reprezentována obsahem, formátem, formou přístupu a technologií. Čtyřmi hlavními modely elektronických knih pak jsou elektronické knihy přístupné online prostřednictvím internetu, elektronické knihy stažené do počítače a čtené offline, elektronické knihy pro generické personální digitální asistenty (PDA) a kapesní zařízení, a konečně specializovaná zařízení pro četbu elektronických knih.

Termín elektronická kniha prochází vývojem a je úzce spjat s šířením technologických inovací v různých prostředích. Stále nová a nová technologická zařízení nás stále znovu nutí k modifikaci stávajících a konsenzuálně přijatých definicí.

Ve své diplomové práci (Pavela, 2007) nabízím několik pohledů na termín elektronická kniha na jejichž základě jsem dospěl k definici, která zahrnuje reflexi vývoje samotného termínu a zahrnuje požadavky na minimální vlastnosti, které by elektronická kniha měla nést. Za elektronickou knihu považuji:

- *„Zařízení speciálně určené pro čtení souborů v digitální podobě, tzv. e-book reader, který v širším pojetí zahrnuje jak hardwarové, tak softwarové prostředí a v užším pojetí zahrnuje jen speciálně konstruované hardwarové zařízení, tzv. čtečky.*

- *Digitální datový soubor ve formátu, který poskytuje určitou kvalitu práce s textem, např. možnost fulltextového vyhledávání, záložek, interní navigace, zvýraznění textu, možnost práce s poznámkami, popř. možnost stahování souborů a jejich aktualizací přímo v prostředí zařízení, ve kterém je soubor čten a umožňuje zabezpečení obsahu z hlediska autorských práv“.*

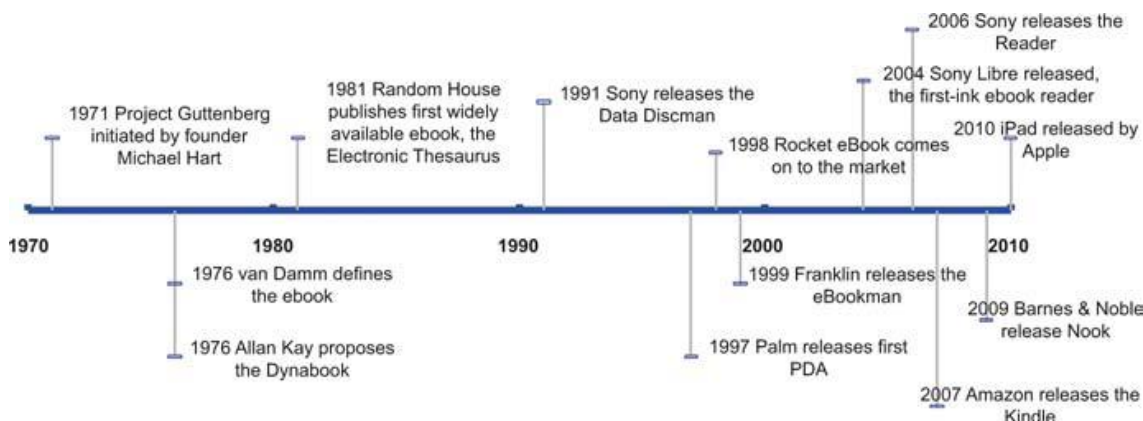
3.1.1 Historie elektronické knihy

Na úvod krátké zamyšlení. Navštěvuji-li v poslední době odborné knihovnické semináře pořádané akademickou obcí, samotnými knihovnami či knihovnickými organizacemi, vždy jsem velmi zaskočen premisou, kterou jsou uváděny příspěvky týkající se elektronických knih. Elektronická kniha je mnoha přednášejícími stále prezentována jako novinka, jev, který by se jakoby vynořil nedávno a my na něj teď musíme odpovídajícím způsobem reagovat. Z některých přednášejících mám dokonce pocit jako kdyby elektronická kniha byla otázkou roku 2012. Jako by mi z duše mluvil V. Sklenák (2013), který na konferenci Inforum, konané v roce 2013, prezentoval názor, že e-book není žádná novinka, byť je tak velmi často prezentována, ale je to médium, se kterým se potýkáme již od roku 1971, tedy od roku kdy M. S. Hart přichází s Projektem Gutenberg.

Jiní vidí počátky elektronické knihy v zařízení Memex, které popsal v roce 1945 V. Bush (1945) ve svém slavném článku „As we may think“. Název Memex byl vybrán asociativně, jako zařízení asociující lidskou paměť. Bush definoval Memex jako zařízení, které v sobě spojuje možnosti mikrofilmu a čtečky. Uživatel si jeho prostřednictvím mohl ukládat knihy, fotografie a různé druhy záznamů, které jsou v přístroji archivovány, indexovány a dynamicky aktualizovány. Přístroj disponoval funkcemi jako index, tvorba poznámek či ovládací prvky simulující otáčení stran. Memex nebyl nikdy realizován, nicméně takto inovativní a nadčasová myšlenka provázanosti informací se stala obdivuhodným a inspirativním nápadem.

H. Henke (2001) se brání přirovnání Memexu k prototypu elektronické knihy. Memex je pro něj spíše jakýsi koncept systému pro správu dokumentů, a to zejména pro funkce indexování velkého počtu dokumentů.

Vývoj v oblasti elektronických knih je v současnosti velmi rychlý. Zmapovat jej od počátků by poskytlo námět na smostatnou práci. Ch. Gibson a F. Gibb (2011) poskytují velmi přehlednou a výstižnou časovou osu vývoje elektronické knihy s přihlédnutím k tzv. e-book readerům.

Obrázek 1 - časová osa vývoje elektronické knihy do roku 2011. Zdroj (Gibson, Gibb, 2011).

3.2 Zařízení pro četbu elektronických knih

Čtečky, ať už hardwarové či softwarové jsou k dispozici ve velkém množství. Podat vyčerpávající přehled všech těchto zařízení se jeví jako vskutku nelehký úkol. V odborné literatuře nalezneme k dané problematice mnoho pohledů a přístupů.

C. Marshall (2010) rozdělila vývoj zařízení pro četbu elektronických knih do tří etap. Pro první etapu je charakteristická četba knih z počítače. Druhá etapa je charakterizována rozvojem elektronických čteček. Ve třetí etapě již dochází k pozvolnému přijetí výkonnějších čteček širokou veřejností.

Podrobný, avšak zdaleka ne vyčerpávající, popis jednotlivých druhů zařízení pro četbu elektronických knih, jsem provedl ve své magisterské diplomové práci

(Pavela, 2007). Pro účely této práce převezmeme kategorizaci, která bude doplněna o potřebný komentář sumarizující danou kategorii.

3.2.1 Hardwarová zařízení pro četbu elektronických knih

- Specializovaná hardwarová zařízení primárně určená ke čtení elektronických knih, tzv. hardwarové e-book readery.

Hardwarové čtečky, hardwarové readery, čtečky elektronických knih, e-readery, e-čtečky jsou zařízení primárně určená pro čtení elektronických knih. Zařízení, spadajících do této skupiny, je celá řada. V počátcích vývoje elektronické knihy, ve fázi prototypů jednotlivých firem, byla často tato zařízení jednoúčelová, tedy vytvořená pouze pro čtení elektronických knih. Různá zařízení byla vybavena různými funkcemi a široká škála formátů odrážela nejistotu a problémy s tematikou autorských práv v digitálním prostředí. Vývoj v této oblasti je velmi dynamický a čtečky dnešních dní se od čteček z dob minulých velmi liší. Mezi parametry, funkce a vlastnosti, které určují kvalitu a použitelnost zařízení, patří například velikost a typ displeje, rozlišení displeje, připojení k internetu, váha a velikost zařízení, výdrž baterie, formát a funkce knihy s ním spojené a mnoho dalších.

Obecně bychom mohli konstatovat, že jednoúčelová zařízení primárně určená pro čtení elektronických knih nejsou dobrou cestou a dovolil bych si je nazvat slepou větví. Současnost je reprezentována víceúčelovostí, kombinací funkcí zpřístupněných prostřednictvím služeb internetu. Zařízení určené pouze ke čtení knihy, bez dalších funkcí, které například nabízí kapesní organizér či počítač, vidím jako anachronismus.

Velmi podrobné srovnání čteček elektronických knih nalezneme ve wikipedii pod heslem "Comparison of e-book readers" (2013). Součástí článku je i popis jednotlivých formátů a jejich podpora jednotlivých zařízení. Z odborné literatury doporučuji článek „An evaluation of second-generation ebook readers“ od Ch. Gibsona a F. Gibba (2011). V českém jazyce a prostředí stojí za zmínku

článek D. Dočekala (2010a) pro server Lupa.cz „E-knihy, e-čtečky, prostě takový e-svět 1“.

- Zařízení typu PDA a Pocket PC se softwarem umožňujícím čtení elektronických knih.

Termín PDA označuje Personal Digital Asistent a termín Pocket PC kapesní počítač. Tato zařízení slouží primárně jako osobní organizéry, mají obvykle menší rozměry než hardwarové readery a oproti readerům nabízí také širší využití, kromě organizace osobních záležitostí jsou to také multimediální funkce. Tato zařízení umožňují také čtení elektronických knih. Osobní organizéry nabízí multifunkčnost, nicméně svou velikostí, rozlišením displeje a podporou formátů mnohdy kulhají. Skutečnost, že nejsou primárně určeny pro čtení elektronických knih, je zde velmi patrná.

- Hybridní zařízení, která jsou primárně určená ke čtení elektronických knih, ale nabízí také funkce a možnosti zařízení typu PDA a Pocket PC.

Hybridní hardwarová zařízení pro četbu elektronických knih, jak už samotný název napovídá, v sobě kombinují funkce hardwarových čteček primárně určených k četbě elektronických knih a zařízení typu osobních organizérů. Zařízení se svou velikostí více podobají hardwarovým čtečkám a disponují funkcemi, jež umožňují tvorbu poznámek, tvorbu záložek, zvýrazňování apod., a zároveň nabízí funkce kapesních organizérů, mezi které patří přístup k internetu, multimediální funkce, plánování úkolů.

3.2.2 Specializovaný software pro čtení elektronických knih

Vedle hardwarových zařízení existují také softwarová řešení. Elektronické knihy tak mohou být čteny na osobních počítačích, noteboocích či zařízeních podobného typu.

V roce 2001 nabízí S. S. Rao (2001) ve svém článku přehled nejvýznačnějších softwarových produktů, mezi které řadí:

- Adobe Acrobat: je jedním z nejpoblárnějších programů pro tvorbu elektronických knih, poskytuje vysokou kvalitu textu a grafických doplňků. Nabízí speciální funkce jako navigaci, tvorbu poznámek apod. V případě zobrazení elektronických knih produkovaných ve formátu Acrobat musí být nainstalován Acrobat eBook Reader software navržený speciálně pro čtení elektronických knih.
- Microsoft Reader: byl původně k dispozici pro kapesní počítače, ale v současné době se používá i na osobních počítačích. Reader disponuje nástroji pro tvorbu poznámek a anotací či zvýrazňování textu.
- Glassbook Reader: určený pro notebooky a osobní počítače, obsahoval tři komponenty, a to pro nákup knižních titulů, pro správu knih a samotný reader.
- DocAble management software: určený pro osobní počítače, zobrazoval knihy ve formátu PDF. Software převzal vzhled a strukturu stránek jako tradiční tištěná kniha a zobrazoval se vždy jako dvojstránka.
- SoftbookReader: software může být čten na zařízeních SoftBook stejně jako na počítačích.

- RocketLibrarian: volně stažitelný software určený pro osobní počítače. Převážně určený pro elektronické knihy společnosti RocketEditions.
- PeanutReader: software určený pro Palm PDA zařízení, umožňující vyhledávání, tvorbu záložek, snadnou orientaci v textu.
- HTML kompilátor: software podporující knihy v HTML.
- Microsoft Word: autor sám váhá, zda se skutečně jedná o reader pro elektronické knihy, avšak zařazuje jej do výčtu pro jeho možnosti práce s textem a grafikou.

V roce 2010 vybírá D. Dočekal (2010b) tyto nejvýznamnější softwarové čtečky:

- Adobe Digital Editions: software vhodný pouze pro Windows a MAC. Jedná se o nejrozsířenější řešení pro čtení knih ve formátu PDF a ePub.
- EPUBReader: rozšíření pro Firefox podporující formát ePub a lze jej používat prakticky všude, kde je možné nainstalovat Firefox.
- FBReader: je dostupný pro platformy Android, Linux, Windows, Maemo. Podporuje řadu formátů, jako jsou ePub, fb2, plucker, Mobipocket.
- eReader.com: existuje pro mobilní telefony, osobní počítače a je svázán s aktivitami nakladatelství Barnes & Noble.

Své softwarové produkty nabízí samozřejmě také firma Kindle, Apple a mnoho dalších.

3.2.3 Mobilní telefon jako zařízení pro četbu elektronických knih

Mobilní telefony s chytrými a výkonnými operačními systémy, s připojením k internetu, s aplikacemi pro plánování, hraní her a mnoha dalšími funkcemi, se zákonitě staly nástroji pro četbu elektronických knih. Velikost displeje se nejvíce překážkou a elektronické knihy zpřístupněné prostřednictvím mobilních telefonů se staly oblíbené zejména u mladých lidí.

Podle Z. Matušíka (2011) se dnes mobilní telefony nejčastěji uplatňují zejména jako alternativní varianta pro specifické publikum, a to převážně pro mládež dojíždějící do škol. Mobilní telefony se jako čtečky využívají zejména v Japonsku, kde nakladatelství promptně zařídila i produkci obsahu pro tato zařízení.

3.2.4 Moderní technologie a nové typy e-book readerů

- Technologie elektronického papíru a elektronického inkoustu. Elektronický papír je displej, který je dále možno využít jako obrazovky zobrazovacího zařízení. Obecně bychom mohli říci, že „*elektronický papír je zastřešující výraz pro technologické produkty, zobrazovací zařízení, jejichž technologický základ tvoří kombinace tekutých krystalů a ohebného plastu*“ (Pavela, 2007).
- Do kategorie nových typů readerů bychom z těch známějších mohli zařadit readery firmy Kindle a Apple či zařízení společnosti Sony a Panasonic.

3.3 Formáty elektronických knih

Formáty jsou společně s oblastí autorských práv Achillovou patou problematiky elektronické knihy. Jejich diverzita, množství a životnost odráží komplikovaný stav, kterého jsme svědky od doby existence elektronické knihy. Pro potřeby tohoto textu není nutno podat vyčerpávající charakteristiku a kategorizaci jednotlivých formátů, dané téma by svým rozsahem vystačilo na samostatnou práci.

Podrobný popis jednotlivých formátů je dostupný na wikipedii pod heslem „E-book formats“ (2013) a kvalitní komparace jednotlivých formátů je dostupná také na wikipedii pod heslem „Comparison of e-book formats“ (2013). U nás se podrobně formáty elektronických knih zabývá L. Pokorný (2012) ve svém článku "Formáty elektronických knih: specifika a popularita" publikovaném v časopise Inflow. Hluběji se problematikou zabývá také D. Dočekal (2010d) v článku "Výlet do historie a něco o e-knižních formátech" pro server Bookz.cz.

Na úvod je nutné vysvětlit několik zásadních rozporů. Je třeba vždy úzce odlišit vlastnosti formátu od možností nástroje pro čtení elektronických knih. Je nutno si uvědomit, že mnoho formátů vzniklo právě proto, aby podporovaly funkce určitého konkrétního nástroje. Tedy to, jak kniha pracuje, co umí, co z hlediska grafického uživatelského rozhraní nabízí, nezáleží vždy jen a pouze na povaze formátu, ale také na konkrétních hardwarových funkcích určitého zařízení. Proto je chybou zaměřovat se vždy jen na jeden aspekt a nevidět tyto věci v souvislostech, prostřednictvím kterých se ovlivňují.

Práce s elektronickou knihou je tedy podmíněna existencí konkrétního softwaru a hardwaru. Komplexní kvalitu elektronické knihy určuje množina vlastností, která je dána formátem, umožňujícím manipulaci se souborem a kvalitou readeru, tedy čtecího zařízení. Formátů je celá řada, ty proprietární jsou nekonzistentní a neslučitelné. Téměř každý výrobce ebook readerů upřednostňuje svůj vlastní proprietární formát. Pro elektronické knihy vlastně open standard neexistuje. Zatímco v hudbě můžeme za standard považovat MP3, pro obrázky JPEG či PNG, pro video se prosazuje MPEG-4, u elektronických knih standard neexistuje. Proč tomu tak je?

Existuje několik druhů formátů, tzv. volné – HTML, PDF, TXT, PDB, a proprietární formáty jednotlivých výrobců hardwarových a softwarových čteček. Musíme vycházet ze skutečnosti, že existuje mnoho druhů písma, mnoho druhů textových forem, mnoho druhů grafických objektů. Jaké jsou hlavní problémy nelehké situace v oblasti formátů elektronických knih?

- Autorská práva: důvod vzniku proprietárních formátů je ochrana souboru informací, tedy v tomto případě elektronické knihy. Síťové prostředí vyžaduje jiný pohled na problematiku autorských práv.
- Vlastnosti formátu: čtení a práce s textem je specifická intelektuální činnost, která je ovlivněna různými faktory. Proces čtení není podobný například poslechu hudby. Poslech hudby nevyžaduje určité návyky, zajímá nás především velikost souboru, jeho přenositelnost, kvalita zvuku. Mohli bychom říci, že hudbu posloucháme všichni stejně, s textem ale všichni stejně nepracujeme. Máme rozdílné přístupy k tvorbě záložek, potřebujeme si dělat poznámky, potřebujeme v textu vyhledávat. Dále je třeba mít na paměti, že neexistují jen čistě textové knihy, samotný text je mnohdy obohacen o obrázky, příkladem mohou být například komiksy, dále jde o tabulky či pokročilejší grafická data.

V oblasti ebook formátů tedy chybí standard. S trochou nadsázky bychom mohli konstatovat, že úspěšnost PDF formátu tkví v tom, že jej veřejnost považuje za jakousi formu standardu. Již došlo k pokusu vytvořit univerzální standard Epub, takzvaný otevřený standard vytvořený International Digital Publishing Forum. Firmy Sony a Barnes & Noble potvrdili podporu tohoto formátu. Problémy tohoto formátu spočívají v tom, že se hodí právě převážně na text, neumožňuje zobrazit graficky náročnější obrázky, důležitým faktorem je i nemožnost zobrazení pokročilejších animačních funkcí obohacené o audio i video přehrávání (například pro postižené).

Nesourodostí formátů ztrácí jak zákazník, tak i prodejce. Jak to lze zjednodušeně popsat, elektronická kniha je stažena z e-shopu prostřednictvím daného zařízení, ve kterém je taktéž uložena. Zakoupená kniha v určitém formátu obsahuje kód, který stanoví, že je možno ji zobrazit pouze na tom zařízení, do kterého byla stažena. Ze čtečky firmy Sony dokonce kniha po určitém čase expirovala. Výrobci čteček mají smlouvy s určitými vydavatelstvími. Ta produkují knihy v určitém proprietárním formátu a vždy obsahují DRM.

Kouzelná písmena DRM (Digital Rights Management) označují správu digitálních práv. Je to tedy zastřešující pojem pro technické metody, kterými kontrolujeme používání obsahu digitálních médií. Metoda DRM může být implementována za použití několika metod, mezi které patří:

- *Metoda digitálního vodoznaku – informace o autorských právech jsou ukryty do dokumentu, aniž by o nich uživatel věděl. Kopie dokumentu tuto informaci uchová. Tato technika nemůže zabránit pirátství ani omezovat použití dokumentu, ale lze podle ní vystopovat kopie k původnímu vlastníkovi.*
- *Fyzická ochrana proti kopírování – tento typ ochrany zahrnuje úpravu standardních vlastností média nebo vyžaduje speciální kus hardwaru připojený k počítači uživatele, ať už to byly speciální diskety, které se musely nacházet v mechanice vždy, když měl být spuštěn patřičný program, hardwarové klíče (tzv. dongly), či dnešní speciální karty atd.*
- *Šifrování založené na certifikátech – jedná se o šifrování obsahu se separátní distribucí klíče nebo certifikátu.*
- *Aktivace produktu – pro správné fungování produktu je třeba vlastnit identifikační kód, který musí být zaregistrován u výrobce.*
- *XRML8 – jazyk XRML (eXtensible Rights Markup Language) je navržen pro implementaci podpory digitálních práv. Srozumitelnou formou specifikuje práva uživatele (Pavela, 2007).*

V. Tichý (2012) popisuje hlavní způsoby ochrany elektronických knih. Mezi ně řadí uzavřené systémy, otevřené systémy a sociální ochranu:

- Uzavřený systém využívá omezení, které zakoupenou elektronickou knihu umožní zobrazit pouze na předem určeném zařízení, což je pojištěno tím, že elektronická kniha je ve specifickém formátu, který nedokáže přečíst jiná zařízení nebo programy. Zakoupené elektronické knihy jsou tedy vázány na konkrétního uživatele a jeho čtecí zařízení, a bývá taktéž předem určeno, na kolika zařízeních lze danou elektronickou knihu číst. Typickým představitelem tohoto systému je podle Tichého společnost Amazon.com, která v sobě zahrnuje všechny složky, tedy nakladatele, distributora, poskytovatele čtecího zařízení nebo softwaru pro čtení na jiných zařízeních. Stará se také o správu zakoupeného obsahu.
- Otevřený systém je založen na standardizovaných formátech elektronických knih. Podle požadavků vlastníků autorských práv je do těchto formátů implementováno DRM. Čtecí zařízení tyto standardizované formáty podporuje. Je-li elektronická kniha opatřena DRM, musí i čtečka podporovat DRM.
- Sociální ochrana je považována za měkčí ochranu autorských práv. Do zakoupeného souboru elektronické knihy se zakóduje vodoznak, který obsahuje identifikační údaje, což umožní snadnou dohledatelnost v případě nelegálního šíření elektronické knihy.

3.4 Digitální síťová kyberinfrastruktura

A. Giddens (1999) vidí v internetu nového představitele celosvětového řádu. Uživatelé internetu podle něj žijí v kybernetickém prostoru vytvářeném celosvětovou počítačovou sítí. Giddens poukazuje na dramatickou komunikační explozi již jsme v současnosti svědky. Důvodem jejího vzniku jsou podle něj čtyři trendy, jmenovitě: stále zlepšování výkonnosti počítačů spolu s jejich klesající cenou, digitalizace dat,

jež je nezbytná pro integraci počítačů s telekomunikační technikou, rozvoj satelitní komunikace a rozvoj optických vláken.

J. Novobilský (2003) se domnívá, že internetizaci světa a ekonomiky je třeba chápat jako složitý proces vzniku a difuze komplexní sociotechnické inovace. Tato inovace se šíří po celé planetě, avšak velice diferencovanými způsoby, rozdílnou rychlostí a v různé kvalitě. Novobilský zastává myšlenku, že internet je jen dílčí inovací, pomocí níž se struktury reálného světa transformují ve struktury světa virtuálního, a nastiňuje problematiku geografického rozložení internetové infrastruktury, kdy výstavba internetu a jeho provoz je chápán jako proces "pokládání a provozování kabelů".

P. Lévy (2000) nahlíží na kyberprostor jako na komunikační prostor, který je otevřený vzájemným světovým propojením počítačů a počítačových pamětí. Tato definice pak zahrnuje všechny elektronické komunikační systémy podle toho, zda přenášejí informace pocházející z digitálních zdrojů nebo jsou určeny k digitalizaci. Lévy trvá na digitálním kódování, neboť to umožňuje charakter informace, který je plastický, plynulý, jemně počítatelný a upravovatelný v reálném čase, hypertextový, interaktivní, virtuální, který je distinktivním rysem kyberprostoru. Nové prostředí kyberprostoru je povoláno, aby uvedlo do součinnosti a propojilo všechna zařízení na tvorbu a záznam informací. *„Perspektiva všeobecné digitalizace informací a sdělení učiní pravděpodobně z kyberprostoru hlavní komunikační kanál a nejdůležitější podporu paměti lidstva na počátku příštího století“*. Rozšíření kyberprostoru podle Lévyho provází a urychluje všeobecnou virtualizaci hospodářství a společnosti. *„Všudypřítomnost informací, navzájem propojené interaktivní dokumenty, vzájemná a asynchronní skupinová a meziskupinová telekomunikace: virtualizující a deterritorializující charakter kyberprostoru z nich dělá vektor otevřené všeobecnosti“* (Lévy, 2000).

S. Skenderija (1997a) uvažuje o kybernetickém prostoru v trojím smyslu, jako o systému komunikačních nástrojů, novém mediálním prostředí a sebeutvářející se konfiguraci.

Podle K. Robinse (2003) můžeme kyberprostor považovat za utopickou představu postmoderní doby. Utopie je nikde (outopia) a současně někde (eutopia). Kyberprostor je představován jako "nikde-někde".

M. Konvit (2012) představuje koncept informačního prostoru, který vnímá jako místo, kde dochází k interakci lidské mysli nebo předání informace jinému člověku. Informační prostor můžeme vnímat jako analogii k reálnému fyzickému prostoru. Konvit nastiňuje různé koncepty informačního prostoru a sám se přiklání k definici Evropské komise, která vidí informační prostor jako: *„Jednotný priestor, poskytujúci dostupné a bezpečné širokopásmové komunikácie s bohatým a pestrým obsahom a digitálnymi službami“* (Konvit, 2012).

Konvit představuje čtyři typy informačního prostoru, zmiňuje roli veřejného informačního prostoru ve virtuálním světě a vidí v nástupu internetu příčinu vzniku nové kultury, kterou nazývá kultura postmasových či nových médií, jejímiž charakteristickými rysy je digitálnost informací, síť informačních a komunikačních technologií, online komunity a globalizace. Kultura nových médií přinesla do informačního prostoru revoluci. Objevily se fenomény, které vtiskly informačnímu prostoru novou tvář, konkrétně:

- fenomén sítě v technologické i sociologické rovině
- fenomén interaktivity, s přesahem do autorských práv
- fenomén virtuality
- fenomén kreativity

V. Sklenák (2001) definuje internet jako globální informační systém, který:

- *„Je logicky propojen do jednoho celku prostřednictvím globálního adresního prostoru založeného na protokolu IP (Internet Protocol) nebo jeho následných rozšířeních.“*

- *Je schopen podporovat komunikaci prostřednictvím rodiny protokolů TCP (Transmission Control Protocol) nebo jeho následných rozšířeních/nástupcích a/nebo jiných protokolů kompatibilních s protokolem IP.*
- *Nabízí veřejně nebo privátně dostupné služby vyšší úrovně, které jsou založeny na komunikační a další infrastruktuře“.*

Jako základ přístupu k informacím v internetu je podle Sklenáka (2001) služba World Wide Web, která zpřístupňuje v prostředí internetu hypertextové dokumenty a je založena na architektuře klient/server. Sklenák je toho názoru, že služba World Wide Web měla nemalou zásluhu na popularizaci internetu, na jeho otevření se uživatelům. Doslovný překlad názvu služby „celosvětová pavoučí síť“ nebo „celosvětová pavučina“ je narážkou na snahu utkat vazby mezi servery celého světa. Úspěšnost služby tkví podle Sklenáka v atraktivním grafickém prostředí, základním hypertextovém navigačním principu, podpoře multimédií a integraci jiných služeb.

Sklenák (2013) uvažuje o verzích webu. Web zhruba prvního desetiletí existence se obvykle označuje jako „read-only“ a jeho hlavními hráči jsou Netscape, Yahoo, AOL, eBay. Web 2.0 pak přináší socializaci webu, která spočívá v tom, že lidé mohou spoluvytvářet a sdílet obsah, hlavními hráči jsou MySpace, Flickr, Facebook, Twitter, YouTube. Sklenák nastiňuje model Webu 3.0, který je obtížné definovat, obecně se však předpokládá, že půjde o evoluci Webu 2.0 s větší inteligencí.

Mezi faktory ovlivňující budoucnost webu Sklenák řadí:

- Mobilizaci: narůstající přístupy z mobilních zařízení vytvářejí potřebu většího tlaku na sociálně orientované webové aplikace.
- Big Data: data na webu v posledních letech velmi rychle přibývají, což je vnímáno jako jeden z důsledků služeb na principu Webu 2.0. Tato skutečnost

může vytvářet problémy s uchováním, zálohováním a ochranou dat, ale také může být užitečná například pro dostupnost dat vždy a všude.

- Sémantický web: datům přiřazuje přesný význam, v důsledku čehož bude možná kooperace lidí a softwaru (Sklenák, 2013).

D. Kera (2009) popisuje, že od roku 2007 internet definují spíše miliony mashupů, mini a mikroaplikací, programků a věcíček (tzv. widgetů a gadgetů), které se chovají jako viry a mikroorganismy, a to tím, že hledají stále nové podoby symbiózy a nové hostitele. Internet se podle Kery rozpadl na univerzum mikroaplikací a programků, které se množí, parazitují a propojují, ať už na mobilním telefonu, ploše, webových stránkách, weblogu, portálu nebo na kterémkoli jiném on-line místě. *"Není to jenom síť propojených odkazů ani nová agora pro virtuálně probuzené osobnosti a tvůrce obsahu, ale spíš jakási ekologie dat a služeb, v rámci které lze programky a mikroaplikace libovolně sbírat, spojovat a "mashovat", různě je vizualizovat a dále recyklovat či sledovat, jak interagují"* (Kera, 2009).

3.4.1 Komprese přenosu informací

D. Alberts a D. Papp (1997) se shodují, že mnoho vědců a teoretiků označuje 20. a 21. století jako informační věk. Tato charakteristika je založena na všudypřítomném prorůstání informačních a komunikačních technologií do všech sfér lidské společnosti. Technologie mění vnímání času a prostoru a ovlivňují způsob jakým lidé zpracovávají informace a rozhodují se. Zastánci tohoto konceptu informačního věku vidí hybnou sílu v informacích a obecně v komunikaci jako dominantních silách formujících a tvořících lidské interakce, a to i na institucionální úrovni.

F. Heylighen (2002) opírá své tvrzení o bouřlivém vývoji strojového zpracování informací o známý a hojně zmiňovaný Moorův zákon, podle kterého se rychlost mikroprocesorů zdvojnásobuje každých osmnáct měsíců, zatímco jejich cena se redukuje na polovinu. Jako ilustrativní příklad Heylighen uvádí,

že elektronická hračka dnes disponuje vyšší výpočtovou rychlostí, než měly počítače v roce 1960. Heylighen se zamýšlí nad změnami rychlosti přenosu informací a reflektuje nové možnosti, které nabízí nové informační a komunikační technologie. V předindustriální době podle něj nesl posel na koni psaní, které obsahovalo 10 000 bitů, a trvalo mu měsíc, než přešel přes kontinent, čili rychlost přenosu informace byla 0,03 bitu za sekundu. V 19. století zvýšil telegraf rychlost přenosu na 3 bity za sekundu. Spojení prostřednictvím kabelů pak umožnila přenést až 300 bitů za sekundu. Okolo roku 2000 pak začaly moderní modemy přenášet asi 60 000 bitů za sekundu a optické kabely již miliardy bitů. Srovnáme-li rychlost informace nesenou na koni s přenosem informace prostřednictvím optických kabelů, nárůst bude stomiliardový.

Akceleraci přenosu informací významně reflektuje ve svém díle M. McLuhan (1991), který reaguje na setření hranic prostoru a času metaforou „globální vesnice“. McLuhan je přesvědčen, že elektronická média zrušila prostor a čas a svět se zmenšil do rozměrů globální vesnice.

Podle B. Frantála et al. (2012) má rozvoj informačních a komunikačních technologií a jejich masové rozšíření a využívání zcela zásadní vliv na změny v povaze vnímání času a prostoru. Autoři se domnívají, že rozpínání kyberprostoru, zvětšující se kvantita a diverzifikace sociálních interakcí realizovaných v jeho rámci, zapříčinily změnu pohledu na zažitá koncepty v geografii času. Technologické inovace (především vysokorychlostní bezdrátový internet a "chytré" mobilní komunikační přístroje) relativizují některé ze základních presumpcí klasické geografie času ohledně omezených kapacit prostoru a času, nedělitelnosti lidského jedinice a jeho schopností účastnit se více než jedné aktivity v daném čase.

M. Petříček (1998) je přesvědčen, že dnešní realitou se postupně stává cosi zcela ireálního – informační sféra, virtuální prostor, virtuální svět, dataspace či datasféra, cyberspace. Petříček je toho názoru, že společně se vznikem internetu vzniká jakýsi nový decentralizovaný systém, který nabývá globálních rozměrů a přímo cituje Wooleyho knihu, jež nese název *Virtual Worlds: A Journey in Hype and Hyperreality*: „*Geografie přestala být relevantní - neexistují zde žádné stojaté vody civilizace ani provincie, odsouvané na okraj ústředními metropolemi. Právě tak*

přestala být relevantní i hierarchie, protože každý má stejný přístup k síti a každý může komunikovat s libovolným počtem účastníků". Petříček dále uvádí, že nově konstituovaná datasféra je jakási nová forma vědění a upřesňuje: „Síť je ovšem "řád" zcela jiného typu než systém či struktura: je to řád virtuální, to jest otevřený nepředvídatelným variantám“ (Petříček, 1998).

V jiné své práci Petříček (1996) vnímá jako model současné komunikace síť, počítačovou síť, informační síť. *„Tímto modelem by mohlo být to, co se v němčině nazývá univerzální Vernetzung, tedy systém různých typů komunikačních sítí nejen spojující, nýbrž doslova obepínajících jako nervová síť bezmála celou planetu - jejíž civilizovanost se měří kvantitou a kvalitou přípojek k této síti“.* Petříček si všímá implikací moderní společnosti, mezi které řadí nové chápání vzdálenosti, rychlosti, tělesnosti a vůbec materiality, a připouští, že sama struktura našeho organismu jako by vrůstala do této univerzální sítě vzájemně propojených vztahů. Autor dále přirovnává neuronovou síť našeho mozku k ideální počítačové paměti.

Podle P. Rankova (2006) nabízí dnešní společnost nový typ přítomnosti, kterou nazývá teleprezencí či virtuální přítomností. Rankov uvádí, že ještě na počátku devadesátých let minulého století mohl být člověk osobně k zastížení pouze na těch místech povrchu zeměkoule, která byla pokryta pevnou telefonní sítí, což byl i v nejvyspělejších zemích pouze část z celkové rozlohy. Situace se však díky mobilním technologiím změnila a ty rozbily prostor i v tom smyslu, že zbořily hranice mezi pracovním, veřejným a soukromým prostředím. Z hlediska příjemce informace vlastně nepřichází, je potencionálně přítomná v každém bodě sítě.

Podle N. Negroponteho (2001), velkého nadšence a popularizátora informačních a komunikačních technologií, jsou podstatou dnešního světa bity a jejich volný pohyb, které ve stále větší míře nahrazují atomy, symboly starého světa.

Můžeme tedy společně se S. Skenderijou (1997a) konstatovat, že jsme v současnosti svědky prudkého rozvoje digitálních síťových technologií a jejich dynamického průniku do soudobých struktur a procesů společenské komunikace na globální úrovni, v důsledku čehož: *“se začínají zpochybňovat některé "axiomatické" pojmy, jako je např. tradiční chápání distance, materiálnosti*

a tělesnosti vůbec. Tento fenomén v praxi "přerůstá" svou teoreticko-spekulativní úroveň a stává se stále zjevnějším utilitárním komunikačním problémem současného světa. "Pole průniku" digitálních síťových technologií do soudobých struktur a procesů společenské komunikace se stále častěji označuje metaforickým termínem "kybernetický prostor"“.

Skenderija (1997a) se dále domnívá, že dynamické síťové konfigurace, mezi které řadí především internet, vytvářejí v současnosti zcela nové komunikační modely a formy. Řadí mezi ně interaktivně sdílené procedury, decentralizované hypermediální struktury a také virtuální realitu. Svou mediální povahou se výrazně liší nejen od klasických, ale i vysoce automatizovaných modelů a forem vyskytujících se v tradičních formalizovaných informačních procesech. Skenderija uzavírá tvrzením, že *„lze dokonce uvažovat o nově vznikajícím globálním komunikačním paradigmatu, které postihuje, resp. ovlivňuje široké spektrum komunikačních a vůbec civilizačních struktur a procesů“.*

3.4.2 Technologické prostředí jako jedno z klíčových hesel globalizace

V. Bělohradský (2007) je přesvědčen, že k postindustriální společnosti neodmyslitelně patří komunikační hojnost. Informace se přemnožují, derou se do všech prostorů, obkružují nás rychlostí světla, slučují se v nesrozumitelné formule a houfují se v podivné obrazce. *„V podmínkách komunikační hojnosti extrémně narůstá schopnost všech skupin reprezentovat v globálním veřejném prostoru své zájmy a hlediska, a účinně tak nelegitimizovat reprezentaci společnosti jako celku – náklady na její relegitimizaci jsou extrémní“* (Bělohradský, 2007). Bělohradský vidí v komunikační hojnosti intenzifikaci toho, co sociologové nazývají „transcendence místa“: interakce mezi lidmi na velké vzdálenosti, mobilita věcí, lidí, idejí, informací a obrazů vytvořily sítě, které propojují všechna města a národy. Bělohradský považuje technologické prostředí za jeden z klíčových pojmů globalizace a uvádí,

že technologické prostředí extrémně zmnožuje sféry světa otevřené svobodné volbě jednotlivce.

M. Petříček (1999) vnímá termín globalizace jako přesný, nicméně vidí, že s jeho výkladem jsou stále spojeny určité rozpaky. Je to termín, který v podstatě postihuje všechno, což do jisté míry definuje jeho význam, tedy zahrnuje oblast politiky, kultury, sociologie, ekonomiky, technologií, i vědy o člověku. Termínem globalizace se označuje celá řada konvergentních procesů, jejichž popis je nesnadný, protože se vzpírá teoretickým modelům anebo naráží na to, že se na něj nedají aplikovat nástroje tradičního teoretického rozumu. Petříček tvrdí, že je nutno rozlišovat mezi globalizací a univerzalismem.

Další, kdo si všímá nejasnosti pojmu globalizace, je Z. Bauman (1999), který akcentuje zejména účinky globalizace. Globalizaci vnímá Bauman ambivalentně. Na jedné straně globalizace spojuje, dochází k celosvětovému rozvoji obchodu, financí, podnikání, informačních kanálů, na straně druhé však odráží proces lokalizace jako proces připoutávání se k určitému místu.

Se dvěma ostře si konkurujícími pojetími globalizace přichází i V. Bělohradský (2000). V prvním definuje globalizaci jako deteritorializaci ekonomiky, urychlení toků informací, snížení nákladů na interakce na velké vzdálenosti, liberalizaci kapitálových toků. V druhém pojetí vysvětluje pojem globalizace jako proces, v němž se ekonomika vymkla demokratické kontrole. Vznikají tak problémy, které lze řešit jen za předpokladu, že lidstvo dokáže revidovat svá civilizační východiska a integrovat do procesu politického rozhodování pohled na planetu Zemi.

Podle V. Štětky (2002) se diskuse kolem globalizace soustřeďují výlučně na oblast politickou a ekonomickou. Štětka vnímá globalizaci nejen jako vzájemnou závislost makrostrukturálních jevů, ale také jako proces globální výměny symbolů a symbolických systémů, mýtů, hodnot a vzorců chování. Dominantními nosiči kulturních reprezentací v moderní společnosti jsou komunikační média. Logicky se tak právě ona stala jedním z hlavních symbolů technologické a kulturní globalizace. Štětka nastiňuje dvě verze mediální globalizace. Radikálně optimistická verze mediální globalizace vychází z teorie informační společnosti a říká,

že nejcennější zdroj v současné společnosti jsou informace, dostupnost informací a komunikačních technologií co největšímu počtu lidí. Myšlenkový zdroj této teorie se nachází v konceptu "globální vesnice" M. McLuhana, který hovoří o tom, že ve světě smrštěném rychlostí elektrické technologie žijeme všichni v podmínkách vzájemné závislosti, což má za následek integraci globálního kolektivního vědomí. Druhou verzí je kritický globalismus, který poukazuje na to, že namísto předpokládané svobody globální vesnice funguje globální systém produkce a distribuce informací, ve kterém mají hlavní slovo nadnárodní konglomeráty, jejichž cílem je pouze zisk. Monopolizace světových kanálů pak ohrožuje lidská práva na svobodu vyjadřování a přístup k informacím.

Štětka by se rád vyhnul vágnímu popisu globalizace ve vztahu k médiím a načrtává svůj koncept rozložením příliš obecných konceptů mediální globalizace na jednotlivé jevy a trendy, které mají globální dosah. Tyto trendy rozděluje do tří dimenzí:

- Dimenze technologická: celosvětové šíření komunikačních prostředků.
- Dimenze strukturálně-organizační: internacionalizace mediálního průmyslu.
- Dimenze kulturně-symbolická: globální výměna mediálních forem, žánrů i obsahů.

3.5 Společnost v informačním věku: koncepty současné společnosti

Proměna společensko-ekonomických entit vyvolala zákonitě potřebu definování měnící se povahy společnosti. Názorová pluralita nových teoretických konceptů a snahy o definování převládajících jevů vyvolaly mnoho otázek, jejichž zodpovězení prošlo sítím širokého vědeckého diskurzu ekonomů, sociologů, politologů. Vzniká tak celá řada multiparadigmatických teoretických konceptů současné společnosti, jejichž výkladové rámce nabízí mnoho pohledů.

M. Petrusek (2006) ve svém díle uvádí neuvěřitelných 108 modelů moderní společnosti, jako jsou například postindustriální společnost, postkapitalistická společnost, technokratická nebo technetronní společnost, společnost

postmaterialistická, síťová společnost, informační společnost, znalostní společnost a mnoho dalších.

A. Veselý (2004) si myslí, že sociologové i výzkumníci z dalších sociálněvědních disciplín shledávají tradiční výkladové rámce současných společností za nevhodné. Podle mnohých žijeme ve světě, který nevykazuje příliš podobností se světem, kdy vznikaly první velké společenské koncepce Marxe, Comta či Durkheima. Naši dobu podle Veselého charakterizuje diskontinuita s érou předchozí, což nutně vede k potřebě podstatně upravit naše teoretická východiska. Je velmi nepravděpodobné, že se podaří vytvořit termín, který by dokázal zachytit všechny podstatné rysy dnešní komplexní a rozporuplné společnosti.

V. Bělohradský (2000) přichází s myšlenkou, že mezi množstvím pohledů na současný svět dominuje myšlenka změny, transformace, diskontinuity, jakýsi zlom v novodobých dějinách a postavení člověka ve společnosti. *„Skončily staré industriální společnosti, v nichž platily kategorie jako třídy, proletariát, sociální problém, vykořisťování, formují se nové postkapitalistické společnosti vědění“*.

3.5.1 Postindustriální společnost

Podle T. Kolomazníka (2000) začal být pojem postindustriální společnost označením pro fázi vývoje, do které se dostala západní společnost v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století. Začínají se rozpracovávat známé teorie postindustriální společnosti, například A. Touraine, D. Bell, technetronní společnost Z. Brzezinskeho a teorie informační společnosti Y. Masudy. Kolomazník je toho názoru, že i přes rozdílnost názvů lze říci, že společným jmenovatelem těchto teorií a koncepcí jsou technologické inovace, a to především v oblasti výpočetní techniky a komunikačních prostředků a analýza jejich vlivu na člověka a společnost.

Podle O. Krejčího (1980) vyústila evoluce teorie stádií růstu v teorii postindustriální společnosti, která se postupem času stala dominující obecnou sociologickou teorií. Nejznámějším propagátorem této teorie se stal Daniel Bell, jehož pojetí představuje nejoriginálnější a nejkomplexnější vyjádření sociálního

ideálu postindustriální společnosti. Krejčí se domnívá, že nejčastěji bývá postindustriální společnost vymežována výčtem rysů, které mají tuto novou společnost odlišit od předcházejících stádií, tedy společností předindustriální a industriální a představuje pět základních znaků postindustriální společnosti podle D. Bella:

- Ekonomický sektor: změna zboží produkce v ekonomii služeb.
- Zaměstnanecká struktura: převaha třídy specialistů a techniků.
- Osový princip: centrální význam teoretických znalostí jako zdroje inovací a politického formování společnosti.
- Orientace na budoucnost: řízení technologie a technická honocení.
- Rozhodování: vznik nové "intelektuální technologie".

R. Vlasák (2001) poukazuje na skutečnost, že významným polem zájmu D. Bella se v 80. letech stala otázka futurologického vidění vývoje společnosti po roce 2000. Už v roce 1980 se Bell ve studii nazvané "The Social Framework of the Information Society" zamýšlí nad nezbytností změnit sociální rámec lidské komunity, a to v závislosti na revolučních změnách v možnostech digitální komunikace s globálním rozměrem.

J. Cejpek (1993) vyjadřuje názor, že se o postindustriální společnosti stále častěji píše také jako o společnosti informační. V ní se přisuzuje hlavní moc kontrole vědění a zaznamenaného poznání uloženého v informačních systémech, podobně jako ve státě feudálním to byla kontrola půdy a v kapitalismu kontrola výrobních prostředků.

3.5.2 Informační společnost

Pojem informační společnost byl podle C. Malaguerra et al. (2001) poprvé použit v roce 1963 Japoncem T. Umesaem v jeho článku s názvem „Joho Sangyo Ron“, neboli "O informačním průmyslu".

Podle J. Zlatušky (1998) se termín informační společnost objevil poprvé v Norově-Mincově zprávě francouzské vlády v roce 1975, která „rozšířila tradiční chápání telekomunikací i na otázky národní technologické suverenity a vytyčila vládní iniciativy včetně „občanství“ (obecně se považuje i za původce termínu "telematika")“. Zlatuška dále zmiňuje rok 1983, ve kterém představuje Japonsko svůj "Plán Teletopie", který má podporovat šíření nových médií po celé zemi a zajistit komunikační a informační služby vysoké úrovně japonským regionálním městům. Zároveň přichází Japonsko s projektem na zavedení sítě optických vláken jako základní komunikační struktury. V roce 1987 vydává Evropská komise "Zelenou zprávu o komunikacích", konkrétně "Towards a Dynamic European Economy: Green Paper on the Development of the Common Market for Telecommunications Services and Equipment", která přichází s pojetím komunikačních sítí jako nervového systému moderního společenského a ekonomického života.

V devadesátých letech dvacátého století začíná tehdejší viceprezident Al Gore hovořit o národní, později globální, informační infrastruktuře a informační superdálnici. Americkým cílem se stalo připojení co největšího počtu státních institucí k internetu a vytvoření silného elektronického obchodu v soukromém sektoru, který by se stal osou národní informační infrastruktury (Rankov, 2006).

F. Webster (2006) stanovuje ve svém díle "Theories of the information Society" pět kritérií, podle nichž lze společnost identifikovat jako společnost informační. Jedná se o tato kritéria: technologické, ekonomické, pracovní, prostorové a kulturní.

Jako hlavní zdroj přeměny společnosti chápou A. Toffler a H. Tofflerová (2001) technologické inovace. Tofflerovi popisují tři vlny technologického pokroku jako zásadní hybatel obratu v dějinách lidstva.

Z. Brzezinski (1982) používá ve své práci termín "technetronní věk". Brzezinski definoval hlavní znaky společnosti, která je založena na nových technologiích. Tyto změny jsou podle něj podmíněny nástupem technologické revoluce, v jejímž centru již není orientace na masovou výrobu, ale především na technologie a vzdělání.

Dalšími představiteli, kteří se významnou měrou dotýkají problematiky informační společnosti jsou Michael Crozier, který věnuje pozornost změnám, ke kterým dochází v souvislosti s novými technologiemi, a podle něhož se technologická inovace týká třech hlavních problémových okruhů. Řadí mezi ně vnitřní chod organizací, otázku individua v novém prostředí a roli intelektuálů a vědců. Nástup informačních technologií reflektuje také J. Naisbitt, který se ve svém díle "Megatrendy pro 80. léta" zamýšlí nad dominantními trendy informační společnosti. Naisbitt připisuje novým technologiím rozhodující vliv na rozvoj společnosti (Kolomazník, 2000).

J. R. Schement a T. Curtis přicházejí se svým konceptem informační společnosti, který staví na kontrastu sociálních nerovností a konfliktů. Uvádějí šest bodů, které nejlépe vystihují informační společnost:

- Informace jako druh zboží: informace se stávají obchodovatelnou komoditou a vznikají nové trhy informace. Jedná se o nová média.
- Informační průmysl: produkce, distribuce a spotřeba informací jsou industrializovány a jsou považovány za klíčový prvek globální soutěže.
- Informační práce: převažující práce v oblasti sektoru informačních služeb.
- Vzájemné propojení: uzly sítě se stávají stále důležitějšími. Zvyšuje se sociální komplexita a rozvrstvení. Společně s primárními sociálními sítěmi vznikají sítě sekundární.
- Mediální prostředí: koexistence starých a nových médií.
- Interakce technologického a sociálního pokroku: sociální realitu nelze nikdy oddělit od technologického rozvoje (Schement, Curtis, 1997 cit. podle Malaguerra et al., 2001).

Na koncepty postindustriální společnosti a společnosti informační navazují teoretické koncepty „znalostní společnosti“ či „učící se společnosti“.

3.5.3 Globální síťová společnost

L. Barabási (2005) představuje ve své knize „V pavučině sítí“ vizi síťově propojeného světa. Barabási nastiňuje známou teorii, která se nazývá „6 kroků od sebe“. Tato teorie poukazuje na fakt, že svět je tak malý, že ke každému jedinci na jiném místě naší planety stačí pouhých šest prostředníků. Toto zjištění pak podtrhuje skutečnost, že lidé na celém světě tvoří velmi hustou síť. Autor ve své knize podrobuje analýze také globální síť internet a poukazuje na silné síťové vazby a propojení, která tuto síť charakterizují.

M. Castells (2000) je přesvědčen, že v současnosti vzniká nové technologické paradigma, pro které je charakteristické zaměření na zpracování informací. Nacházíme se podle něj v informačním věku. Dochází také ke změně prostoru, který popisuje jako prostor informačních toků, který přeměňuje staré industriální prostory. Podle Castellse jsme vstoupili do nového stádia, ve kterém jsou informace klíčovým prvkem naší sociální organizace, právě ony prostřednictvím sítí konstituují naši sociální strukturu. Sítě jsou pak otevřené struktury, které mají schopnost expandovat bez jakýchkoliv limitů, integrující nové a nové uzly, které jsou schopny navzájem komunikovat. Struktura síťové společnosti je vysoce dynamická, otevřená, snadno ovlivnitelná inovacemi a velmi stabilní. Síťová společnost je podle Castellse tvořena sítěmi, které vytváří jakousi kulturu virtuality v globálních tocích, které přesahují čas a prostor. Společnost je v informačním věku prostoupena všudypřítomnou logikou sítí, jejichž dynamika si postupně podmanila a absorbovala předchozí sociální struktury.

Podle P. Lupače a J. Sládka (2007) umožnil Castellsův termín informační věk vznik nové „logiky prostoru“, tzv. „space of flows“ (prostor toků, zejména informačních a finančních), která mění starý prostor, nazývaný „space of places“ (prostor míst). V jiné rovině pak jde o proces centralizace a decentralizace,

což souvisí s novým modelem společnosti jako sítě. Castells akcentuje fakt, že prostor umožňuje přístup do sítě informací. Z globálního pohledu vznikají nová centra, body přístupu. Castells chápe přechod od industrialismu k informacionalismu jako historicky jedinečný proces rýsující se na pozadí interakcí vzájemně propojených procesů vývoje informačních technologií, restrukturalizace kapitalismu a postupné reorganizace výrobních distribučních aktivit. Technologickou bází informacionalismu jsou pak uživatelsky a ekonomicky úspěšné artefakty vyvinuté v rámci vývoje vzájemně interagujících technologických polí počítačů, mikroelektroniky a telekomunikací.

Podle J. van Dijka (2006) formuje naše životy nové síťové prostředí. Dijk nazývá 21. století stoletím sítí. Síť se stává nervovým systémem naší společnosti a můžeme očekávat, že tato infrastruktura bude mít stále větší vliv na náš sociální život. Van Dijk přináší svůj koncept síťové společnosti, jako společnosti, ve které převažují nové formy organizace, zpracování a výměny informací prostřednictvím sítí. Síťová společnost pak může být definována jako jistý druh sociálního uspořádání s infrastrukturou sociálních a mediálních sítí, které propojují všechny složky společnosti. Základní jednotkou sítě se pak stává jednotlivec.

S. Kumon (1996) přichází s označením "hypersíťová společnost", která akcentuje proces vzájemné interakce mezi lidmi. Tuto interakci Kumon nazývá hyperkomunikací. Občani sítě, nazývaní také "hyper-citizens" nebo "netizens", jsou slučováni do komunit, které zefektivňují vzájemnou interakci.

4 Elektronická kniha jako produkt sociálně-technologických změn

4.1 Technologie a společnost

Společně s technologickým pokrokem se vynořují otázky pátrající po původci a hybateli změny. Začínají tak vznikat názorové představy, které různými způsoby vnímají vzájemný vztah technologií a společenského vývoje. Objevují se termíny technologický determinismus a sociální determinismus jako názorové dichotomie poskytující pohled na vývoj a etablování médií ve společnosti.

R. Williams (2003) nastiňuje ve své práci dva pohledy na technologie jako hybatele sociální změny. Prvním z nich je technologický determinismus. Nové technologie určují podmínky sociální změny a pokroku. Samotný pokrok je pak jen historií nových technologických vynálezů, které vytváří zcela nový svět. Druhý pohled je již méně deterministický a říká, že technologie zastává v procesu změny pouze prvek a není jejím činitelem. Na rozdíl od technologického determinismu jsou hybatelem změny další faktory. Nové technologie jsou pak z hlediska tohoto pohledu symptomy sociální změny. Sám Williams ve svém díle popírá jakýkoliv druh technologického determinismu, je přesvědčen, že technologie nežijí svým vlastním životem, a že se nevynoří z procesu výzkumu a vývoje, aniž by korelovaly se sociálními očekávaními či ekonomickými a politickými zájmy, a v technologickém determinismu vidí příliš silný argument.

Zastánci technologického determinismu jsou Tofflerovi (2001), kteří chápou technologické inovace jako ústřední nástroje přeměny společnosti.

J. J. Salomonovi (1997) se nelíbí striktní rozdělení sociálního a technologického determinismu. Je přesvědčen, že oba přístupy jsou úzce provázány. Technika a sociální sféra podle něj neexistují jako dva heterogenní světy. Společnost je modelována technickou změnou a technická změna je tvořena společností. Technologie je pouze jedním z mnoha společenských procesů.

Také P. Lévy (2000) si klade otázku, zda jsou společnost nebo kultura determinovány technikami. Lévy se domnívá, že se určitá technika vyvine v určité

kultuře, a naopak, určitá společnost je podmíněna svými technikami. Vývoj civilizace má pak vznikem kyberprostoru svého průvodce, symbol a pomocníka.

4.1.1 Šíření nových technologií jako proces difuze inovace

M. McLuhan (1991) vidí v technologiích extenzi či autoamputaci lidských fyzických těl. Máme-li novou technologii používat, musíme ji nejprve přijmout. Opakovaným přijímáním se pak stáváme jejím servomechanismem.

Sociokulturní změny jsou uskutečňovány za pomoci médií. V následujících řádcích si představíme difuzi inovace, která je chápána jako proces, jakým jsou inovace přijímány společností.

Podle J. Kunce et al. (2011) není koncept teorie difuze inovace mezi společenskými vědními obory v ČR nijak zvláště frekventovaný. První spojitosti s šířením inovace se opírají o intelektuální tradice tzv. ranné sociologie, jež hledá odkaz u francouzského sociologa G. Tardeho, snažícího se na počátku 20. století vysvětlit některé způsoby lidského chování.

Podle B. Frantála et al. (2012) se prvky teorie difuze inovace postupně prosadily v rámci sociologie, kulturní antropologie a posléze i v ekonomii jako teorie inovačních cyklů. Širší uplatnění získala teorie v souvislosti s masivním rozvojem nových komunikačních technologií.

Klasický model difuze inovace byl vypracován G. Tardem koncem 19. století a uplatnění našel zejména v kulturní antropologii, která si všímala pronikání různých prvků odlišných kultur. Difuze inovace je nejčastěji chápána jako *"vzájemné ovlivňování v několika etapách, v nichž tempo šíření inovace od místa jejího vzniku až po určitý časově-prostorový bod lze zobrazit logistickou křivkou. Jde vlastně o šíření okruhu jejích uživatelů, do kterého intervenuje způsob komunikace o inovaci a míra inovačních postojů v populaci"* (Velký sociologický slovník, 1996).

Podle definice E. M. Rogerse (1983) je difuze inovace proces, v jehož rámci je inovace přenášena prostřednictvím určitých kanálů v průběhu času mezi členy sociálního systému.

L. Robinson (2009) vidí difuzi inovace jako proces, který objasňuje, jak jsou inovace přijímány společností. Inovaci chápe jako myšlenku, určitý vzorec chování či předmět, který je vnímán svými potencionálními příjemci jako něco nového.

V současnosti patří pojem inovace a šíření inovací k nejčastěji citovaným konceptům v sociálních vědách (Sveiby et al., 2009). S aplikací teorie na instituce a organizace poskytující služby se proto můžeme setkat v mnoha studiích (Greenhalgh et al., 2004). Difuze inovace jako model aplikovaný na elektronické knihy v knihovnách se v odborné literatuře začíná objevovat v souvislosti s výzkumy, které poukazují na zavádění nových produktů a technologií do fondů knihoven (Grenina, 2012; Jantz, 2011; Sanni et al., 2013).

Rogers (1983) se zamýšlí nad osvojiteli nových technologií či myšlenkových postupů a definoval několik kategorií osvojitelů podle stupně rychlosti přijetí inovace. Těmito kategoriemi jsou:

- inovátoři (Innovators, 2,5 % populace)
- prvotní příjemci (Early Adopters, 13,5 % populace)
- prvotní většina (Early Majority, 34 % populace)
- pozdní většina (Late Majority, 34 % populace)
- opozdilci (Laggards, 16 % populace)

Rogers (1983) dále rozlišuje pět stádií, ve kterých se jedinec či jiná jednotka, která provádí rozhodnutí, rozhoduje, zda danou inovaci přijme či nepřijme. Těmito fázemi jsou:

- Znalost: jedinec či jiná jednotka se dozvídá o existenci inovace a o tom, jak funguje.
- Přesvědčování: jedinec či jiná jednotka si formuje postoj k inovaci.
- Rozhodnutí: jedinec či jiná jednotka se věnuje aktivitám, které ovlivní přijetí či odmítnutí inovace.
- Realizace: jedinec či jiná jednotka začíná inovaci používat.

- Potvrzení: jedinec či jiná jednotka usiluje o posílení rozhodnutí přijmout inovaci, kterého již bylo dosaženo. Rozhodnutí může být změněno, získá-li jedinec či jednotka protichůdné informace.

Je-li číslo jedinců, kteří přijímají inovaci, zaneseno do grafu v průběhu času, vzniká S-křivka.

Podle J. Kunce et al. (2011) umožňuje element času v procesu difuze inovací klasifikovat kategorie příjemců a graficky znázornit difuzní křivku: *“Kumulativní míra adopce nové myšlenky v čase se obvykle vyjadřuje tzv. S-křivkou. Jedná se o součet (kumulaci) počtu nebo procentuálního podílu příjemců inovace (osa y) v čase (osa x). Míra adopce se liší podle typů inovací (produktové, technologické, organizační apod.)”*. Inovační křivka tedy ukazuje růst počtu příjemců dané inovace v čase.

4.1.2 Mediální konvergence

I. Reifová (2004) popisuje mediální konvergenci jako proces průběžného sbližování médií z hlediska přípravy, distribuce a vnímání obsahů. Tento proces je podmíněn rozvojem technologií a jeho výsledkem je současný nebo následný výskyt stejných mediovaných sdělení v různých technologických formách.

H. Jenkins (2006) chápe mediální konvergenci jako jev, který určuje vztahy mezi technologií, mediálním trhem, průmyslem a koncovým uživatelem. Konvergence ovlivňuje mediální průmysl a nutí jej redefinovat své vlastní zákonitosti. Pro Jenkinse není mediální konvergence pouze slučování různých médií, ale klade velký důraz na její sociální a kulturní roli. Jenkins zastává názor, že stará média nezaniknou, ani nebudou výraznějším způsobem vstupovat s novými médii do interakce. Jenkins popisuje mediální konvergenci jako pojem, který vyjadřuje technologické, průmyslové, kulturní a sociální změny ve způsobech cirkulace médií v naší kultuře. Termín odkazuje na tok obsahu napříč různými mediálními platformami, spolupráci mezi mediálními průmysly, hledání nových struktur financování médií, definování provázanosti starých a nových médií a stěhovavé

přelétávání uživatelů médií. V širší souvislosti termín označuje situaci, v níž různé druhy médií koexistují a mění se jen obsah.

Svůj pohled na problém mediální konvergence poskytuje také T. Dwyer (2010). Ten vyjadřuje názor, že způsob, kterým uvažujeme o vztahu mezi etablovanými a novými médii, je klíčový pro další pochopení mediální konvergence. Dwyer rozlišuje následující teorie, které se dotýkají vztahů mezi starými a novými médii:

- Teorie kyberprostoru: teorie vychází z předpokladu, že vzniklo nové univerzum, které překračuje hranice reálného života. Vychází z prací Rheingolda, Mitchella a Negroponteho. Hlavním problémem tohoto způsobu konceptualizace mediální změny je, že nedostatečně vysvětluje, jak se ve skutečnosti internet včlenil do každodenních lidských životů.
- Teorie kompletního nahrazení starých médií novými: teorie vychází z prací McLuhana, Boltze, Postera, Deiberta, Nielsena, Moravce. Teorie byla nahlížena různými stupni radikalizace, obsahující přístup McLuhana, jenž přichází s koncem Gutenbergovy galaxie, Moravce, který argumentuje, že počítače a umělá inteligence překoná lidský mozek a ukončí tak dominantní postavení člověka, Deiberta, který srovnává tištěnou a digitální kulturu či Postera, který rozlišuje mezi analogovou a digitální kulturou.
- Teorie nové hegemonické hyperstruktury: teorie vychází z předpokladu, že internet a digitální média vytvoří nadvládu. Typickým představitelem této teorie je M. Castells se svou "novou síťovou morfologií".
- Teorie konvergence: teorie mediální konvergence je nejvíce zmiňovanou teorií. Je však velmi nejasná a mnohdy splývá s ostatními teoriemi. Existuje zde několik klíčových ohnisek konvergenční teorie:
 - konvergentní sítě

- institucionální a organizační fúze informačních a komunikačních technologií
- konvergence mediálního obsahu

4.1.3 Remediace

M. McLuhan (1991) říká, že obsahem každého média je vždy jiné médium. Obsahem písma je řeč, obsahem knihtisku je psané slovo.

Termín remediace formulují D. Bolter a R. Grusin (1999) jako proces, prostřednictvím kterého nová média vylepšují média stará, dochází tedy k pohlcení starého média. Autoři však remediaci chápou jako oboustranný proces, kdy dochází ke vzájemné interakci obou druhů médií. Jedno médium se tedy reprezentuje v médiu druhém. Média se trvale navzájem reprodukují a nahrazují, což je proces, který je médiím vlastní. Aby mohla média fungovat jako média, potřebují navzájem interagovat.

V jiné své práci s názvem "Imediace, hypermediace, remediace" vnímají Bolter a Grusin (2005) remediaci jako reprezentaci jednoho média druhým a tvrdí, že remediace je charakteristický rys nových digitálních médií. Autoři nahlíží na remediaci dvěma způsoby, které se bezprostředně vztahují k fenoménu publika, které označují jako:

- Imediace: autoři zvýrazňují termín "logika transparentní imediace" a uvádějí příklad virtuální reality jako imerzivního média, což znamená, že jeho cílem je zmizet, učinit médium neviditelné a vyvolat zážitek.
- Hypermediace: termínem "logika hypermediace" je chápán proces zviditelňování média a kombinace různých médií. Médium začleňuje ostatní média, čímž vytváří koláž a vyvolává v divákovi estetický zážitek.

Tyto dvě logiky remediace mají dlouhou historii, neboť genealogii jejich vzájemného ovlivňování lze vysledovat již od dob renesance a vynálezu lineární perspektivy.

Podle M. Konvity et al. (2009) vyjadřuje pojem remediace interakci, probíhající mezi tradičním a novým médiem v určitém čase. Konvit vidí remediaci jako snahu o urychlení procesu difuze nového média tím, že přebere komunikační formy a organizaci informačních obsahů, na které jsou uživatelé zvyklí a akceptují je. Konvit se domnívá, že jev remediace není novým jevem, existuje od vzniku masových médií. Nové médium vždy remediovalo médium staré, ať už způsobem prezentace informace v novinách nebo formou rozhlasového zpravodajství, kterou přebrala televize jako nově nastupující médium.

Podle H. Marešové (2008) v sobě dnešní internetová média spojují všechny předcházející typy médií, přičemž můžeme vysledovat tento trend i naopak. Marešová uvádí příklad televizních pořadů, jakým je například zpravodajství, při kterém běží ve spodní části obrazovky textové zprávy a sama televizní obrazovka je často členěna v duchu internetových portálů, kdy se v jedné části objevuje text a v jiné hovořící osoba a motivační obrázky. Některé typy pořadů pracují na principu interakce s divákem, který v reálném času reaguje na zadané úkoly či témata například prostřednictvím mobilního telefonu. Marešová přímo uvádí: *“internetové stránky televizních společností obsahují všechny prvky, jimiž disponují internetové portály, včetně interaktivních diskusí atd., rozhlasové společnosti dnes zveřejňují na svých stránkách doprovodné fotografie ke svým tématům, „klasické“ noviny vylepšují své elektronické mutace videozáznamy či audiozprávami, film využívá počítačové grafiky apod.“*.

4.1.3.1 Proces remediace z pohledu elektronické knihy

Bolter a Grusin (2005) rozlišují škálu čtyř hlavních způsobů, jimiž digitální média remediují své předchůdce. Tato škála závisí na stupni vzájemné konkurence či rivality mezi novými a starými médii. Představíme si tyto čtyři hlavní případy a na jejich pozadí se pokusíme popsat proces remediace elektronické knihy.

- Prvním případem je skutečnost, kdy je staré médium vyzdviženo a reprezentováno v digitální formě bez jakékoli zjevné kritiky. Příkladem mohou být obrazové galerie a sbírky textů na CD-ROM či DVD.

V tomto případě se jedná o naskenování, zdigitalizování knihy a vytvoření knihy elektronické, přičemž nová elektronická kniha není žádným konkurentem knihy tištěné. Obsah knihy je přenesen do nového digitálního prostředí a uživatel vidí totožný text. V intencích Boltera a Grusina pak můžeme říct, že ve vnímání reálně zdigitalizovaného textu a původního textu tištěného by neměl být žádný rozdíl. Ten však vždy existuje, nové médium do textu zasahuje a dává jeho konzumentovi, v tomto případě čtenáři, svoji přítomnost pocítit. Bude-li kniha čtena na zobrazovacím zařízení, na obrazovce počítače, mobilním telefonu či jiném zařízení, vždy je zde nutno vykonat nějaký proces zobrazení, kliknutí, stisknutí tlačítka, obrácení stránky prostřednictvím dotykového displeje apod.

- V druhém případě je zdůrazněn rozdíl mezi médii, než aby byl skryt. V těchto případech bývá elektronická verze nabízena jako jistý druh vylepšení, i když je zde nové médium stále nahlíženo jako médium staré a usiluje o maximální věrnost povaze tohoto starého média.

Zde jde především o problém linearitu a uzavřenosti textu. Hypertext nabízí zcela jiné způsoby práce s knihou. Konkrétní zobrazovací zařízení může dále obsahovat prvky navigace, kopírování textu, platformu pro poznámkový aparát, ve kterém by se dalo vyhledávat. Hardwarová zařízení, tzv. čtečky, mohou pojmout tisíce knih.

- Třetí případ hovoří o agresivní remediaci, která může staré médium či média úplně změnit a přitom přítomnost staršího média zachovávat a tím si udržovat pocit mnohosti hypermediace.

Případ agresivní remediace nejlépe ilustrují hardwarové čtečky elektronických knih, konkrétně moderní zařízení, která spojují prvky rozšířené reality. V elektronickém textu by se jednalo o zobrazování videí a jiných multimediálních obsahů, s textem mohou být propojeny významy slov, překlady apod.

- Čtvrtý případ naznačuje, že se nové médium může remediovat tím, že se pokusí v sobě staré médium zcela obsáhnout, a to tak, aby byly diskontinuity mezi nimi minimalizovány. Staré médium však nemůže být zcela vymazáno, nové je na něm závislé.

Implikací se zde nabízí celá řada a většinou odkazují k zobrazovacím zařízením, prostřednictvím kterých se dá sledovat film, poslouchat hudba apod.

Elektronická kniha od svého vzniku prochází neustálým vývojem, na svém počátku přebírala konvence tištěné knihy, aby se později obohatila o multimediální prvky a začala postupně přebírat prvky počítače. Charakterizuje ji, jako ostatně všechna nová média, určitá nestálost.

4.1.4 Nové formy textuality

M. Lister (2003) definuje ve své knize "New media: a critical introduction" nová média prostřednictvím pojmů digitalita, interaktivita, hypertextualita, disperze a virtualita.

S pěti principy, které definují nová média, přichází také L. Manovich (2002) ve své knize "The Language of New Media". Jedná se o numerickou reprezentaci (numerical representation), modularitu (modularity), automatizaci (automation), variabilitu (variability) a transkódování (transcoding). Všechny nové mediální objekty, ať už jsou tvořeny přímo na počítačích nebo převedeny z analogového

zdroje, se skládají z digitálních kódů, jedná se tedy o programovatelnost médií, numerickou reprezentaci, která má dvě konsekvence:

- Nové médium může být popsáno formálně, matematicky. Například vyobrazení či tvar může být popsán za použití matematických funkcí.
- Nové médium je předmětem algoritmické manipulace. Za použití vhodných algoritmů lze například odstranit šum z fotografie, zlepšit kontrast či změnit proporce.

Druhým principem je princip modularity. Tento princip lze také nazvat "fraktální struktura nových médií" a odkazuje k tomu, že stejně jako fraktál má stejnou strukturu na různých úrovních, nová média se skládají ze samostatných částí a dále je možno je rozložit na nejnižší úroveň, kterou tvoří pixely, 3D body nebo kód. Třetí princip je popsán jako automatizace. Numerické kódování média a mediální struktura mediálního objektu dovolují automatizovat operace zapojené do tvorby nového média na nižší a vyšší úrovni technologické náročnosti. Čtvrtý princip Manovich popisuje jako variabilitu, která v sobě spojuje princip numerické reprezentace a modularity. Nové médium není jednotně definovaný koncept, ale může se nacházet v různých, teoreticky nekonečných, verzích. Takto chápaný kontext je důsledkem číselného kódování (výše zmíněný princip numerické reprezentace) a modulární struktury mediálního objektu (princip modularity). Vlastností nového média je tedy variabilita, nestálost a proměnlivost. Posledním principem je princip transkódování, který znamená přeměnit médium v komputerovaná data, v jiný formát. Nové médium obsahuje dvě vrstvy, kulturní a počítačovou, které se vzájemně ovlivňují.

Výše zmíněné principy a termíny dokonale ilustrují změnu paradigmatu, kterou přinesla do mediálního prostoru právě nová média.

Podle H. Marešové (2008) je pro tištěná média typická lineární struktura, kontinuita, sekvenčnost a hierarchie. Vznik hypertextu není spjat pouze s příchodem informačních a komunikačních technologií a není tedy záležitostí ryze

dvacátého století. Marešová uvádí příklad Bible, jež se stala ještě před vznikem encyklopedií otevřeným systémem s velkým počtem vzájemných provázání a odkazů, a to i na sekundární literaturu. Trend hypertextuality lze nalézt i v současné literatuře, přičemž autorům těchto textů nejde pouze o to, aby si čtenář knihu přečetl, ale aby si k ní také vyhledával další informace.

Podle S. Skenderiji (Skenderija, 1997b) je nejkompexnějším a nejutilitárnějším v současnosti se vyskytujícím druhem hypermediálního dokumentu tzv. "dokument WWW". Skenderija nastiňuje Heylighenovu koncepci "syntézy tří idejí", která charakterizuje základní vlastnosti "dokumentu WWW", kterými jsou hypertextovost, mutlimediálnost a distribuovanost:

- Hypertextovost poukazuje na skutečnost, že dokumenty WWW jsou navzájem propojenými odkazy, které představují vyznačené sekce nebo fráze v textu. Obsahují podrobnější informace o dané frázi, kterou si uživatel může vybrat při prohlížení příslušného dokumentu. Odkazující dokumenty, neboli uzly, pak tvoří síť asociací, jakousi pavučinu, podobnou asociativní paměti, která je charakteristická pro lidský mozek.
- Multimediálnost znamená, že dokumenty mohou obsahovat informace v jakékoliv modalitě či formátu, kterým může být například formátovaný text, kresby, zvuky, fotografie, filmy, trojrozměrné scény či jakoukoliv jejich kombinaci. Z toho vyplývá možnost volby nejvhodnější formy pro sdílení obsahu dokumentu.
- Distribuovanost umožňuje, aby odkázané dokumenty mohly být uloženy na různých počítačích, spravovaných různými lidmi v různých částech světa, což umožní interaktivní integraci informací v globálním měřítku.

4.2 Střet dvou prostředí: tištěné versus elektronické

V šedesátých letech přichází M. McLuhan (1980) s knihou “Gutenbergova galaxie”, v níž reflektuje změnu ve vnímání mediálních technologií. Lineární způsob myšlení, který je reprezentován texty, je nahrazován vnímáním obsahů, které přinášejí elektronická média.

McLuhanovu knihu Gutenbergova galaxie s oblibou zmiňuje U. Eco (2005), když pronáší slavný výrok Victora Huga z knihy “Notre Dame de Paris”, bez kterého se neobejde téměř žádné pojednání zabývající se srovnáním tradiční knihy tištěné a knihy elektronické, “ceci tuera cela”, “toto zabije tamto”. Výrok pochází od kněze, který ukáže prstem nejprve na knihu, pak na věže a obrazy své milované katedrály a výše zmíněným výrokem jako kdyby říkal, kniha zabije katedrálu, abeceda zabije obrazy. Eco popisuje, že se příběh “Notre Dame de Paris” odehrává v 15. století, krátce po vynálezu knihtisku. Rukopisy byly do té doby vyhrazeny pouze omezené elitě vzdělaných osob a obrazy byly jediným prostředkem pro poučování o příbězích z Bible, o mravních zásadách či o skutcích z národních dějin. Středověká katedrála byla jako televizní program, kniha by lidi odváděla od pravých hodnot, podporovala by zbytečné informace, volné výklady Písma a nezdravou zvědavost.

Podle R. Darntona (2011) vedly zmatky ohledně povahy termínu informační věk ke stavu falešného kolektivního vědomí. Tyto mylné představy pak stojí v cestě k porozumění změnám, které s sebou přináší nové informační prostředí. Darnton vyjadřuje názor, že tradiční knihy tištěné a knihy elektronické by měly být chápány jako spojenci, a ne jako nepřátelé. Nadšení pro elektronické knihy může například pozitivně stimulovat zájem o čtení vůbec.

V jiném svém díle staví Darnton (2009) do kontrastu psaný text a současně dominantní rysy a tendence jako jsou digitalizace, digitální revoluce a fenomén Google. Darnton vnímá současnou dobu jako dobu zlomovou a budoucnost jako digitální. Digitalizace podle něj výrazným způsobem ovlivní veřejný prostor a bude znamenat zánik některých žánrů, mezi které řadí například psaný dopis. Digitalizaci vnímá spíše negativně, pozastavuje se nad novými obchodními modely ovlivňujícími

nakladatelský průmysl, avšak vyjadřuje názor, že tištěná a elektronická média budou koexistovat, tedy nevytlačí či nezničí se navzájem.

Z. Uhlíř (2001) poukazuje na pozoruhodný fakt, že v odborné literatuře o současném digitálně-elektronickém prostředí je digitální komunikace a distribuce intelektuálních obsahů nazírána prizmatem pojmu kniha, potažmo elektronická kniha. Uhlíř je doslova uhranut skutečností, že denotátem zde nejsou texty v obvyklém smyslu, nýbrž databáze, brány a jiné formy zprostředkovávající digitální obsah. Uhlíř akcentuje výrazný rozdíl mezi elektronickou knihou nazíranou prizmatem knihy tištěné a elektronickou knihou, na kterou se pohlíží jako na součást nového digitálního světa a jeho vlastních modelů. Uhlíř přichází s termínem "nové žánry", který staví do kontrastu k termínu "elektronická kniha". Na termín elektronická kniha můžeme nahlížet jako na repliku či transpozici tradiční knihy tištěné, nebo můžeme považovat elektronickou knihu obecně za jakési médium, jež přináší vlastní interpretaci v závislosti na charakteru prostředí, které je jí vlastní, tedy na digitálním prostředí. Elektronická kniha je pak v rámci druhého pohledu vnímána jako něco širšího a plynulejšího, opouští kontury významu kniha a pluje v digitálně-elektronickém prostředí.

V jiném svém článku se Uhlíř (2004) zamýšlí nad postavením knihy v současném přechodu z prostředí tištěného do prostředí elektronického. Kniha je zde vnímána jako médium, které je nedílnou součástí informačního, komunikačního a znalostního prostředí. Různá média v rámci jednoho prostředí existují v komplexitě, jejich postupný vstup do historie neznamena zánik časově předchozího média, ale absorpci v médiu následujícím. Uhlíř je přesvědčen, že jedno prostředí nezániká, aby bylo nahrazeno prostředím jiným, ale podřizuje se mu jako marginální dominantnímu. Pro každé prostředí je pak typické určité médium. Dnes jsme svědky přechodu mezi dvěma historickými projevy informačního, komunikačního a znalostního prostředí, mezi prostředím tištěným a elektronickým. Uhlíř se domnívá, že prostředí elektronické nepochybně zvítězí, což však neznamená, že by tištěné prostředí beze zbytku zaniklo. Stane se marginálním v rámci dominantního prostředí elektronického, stejně jako původní dominantní prostředí rukopisné se nakonec stalo marginálním vedle tištěného. Podle Uhlíře je při těchto změnách vždy podstatná

jedna věc: *“dominantní informační, komunikační a znalostní prostředí jakožto život kultury je rastrem či prizmatem, kterým hledíme na svět. Jinak řečeno, při změně dominantního prostředí dochází i ke změně onoho rastru či prizmatu – tyto změny se rovnají změnám ideových paradigmat“.*

Také J-C. Carrière (Carrière et al., 2010) se v předmluvě knihy „Knih se jen tak nezbavíme“ zamýšlí nad postavením papírové knihy vedle knihy elektronické. Opět se odkazuje na výrok, který zmiňuje U. Eco, „jedno zabije druhé, knihy zahubí stavby“, a vysvětluje, že pokud se elektronická kniha prosadí na úkor knihy tištěné, není příliš pravděpodobné, aby klasickou knihu vypudila, odsunula a vytlačila. Elektronická kniha podle něj knihu tištěnou nezahubí, stejně jako knihtisk nezapříčinil okamžité odložení kodexů. Nejrůznější média podle něj existují vedle sebe, a stejně tak jako film nezabil malířství nebo televize kino, stane se elektronická kniha dalším novým médiem, které nás uchvátí svými možnostmi.

D. Hodrová (2001), současná prozaička a vědecká pracovnice v oblasti literárněvědného bádání, se domnívá, že způsob materiálního záznamu textu souvisí s typem civilizace a úrovní jejího vývoje. Hodrová zmiňuje ve své práci fakt, že ve středověku písmo nahradilo ideogram, společně s nímž vnikl do světa lineární rozměr času. Ideogram byl těsně spjat s obrazným a cyklickým myšlením, zatímco písmo a psaní samotné představují nový způsob života a organizace světa a zároveň nový způsob tvoření a vnímání promluvy. Jedná se o posun od jejího orálního a sluchového vytváření a vnímání k vytváření psaním a vnímání pohledem. Hodrová říká: *“orální dílo se změnilo v dílo vizuální, k němuž pak patří právě onen materiálně prostorový moment zakládající knihu”.*

Podle P. Jedličkové (1999) kopíruje stav vývoje společnosti metody, jakými je dosažené poznání fixováno a uchováváno pro příští generace. Pro Jedličkovou je pro dnešní svět charakteristický proces prorůstání informačních a komunikačních technologií do všech složek společnosti a není tedy divu, že naše poznání je v současnosti stále častěji a ve stále větší míře fixováno v elektronické podobě. Jedličková tvrdí, že vzhledem k tomu, že je dnes většina informací během klasického publikačního procesu v nějaké z jeho fází v elektronické podobě, nemůžeme se tedy

divit, když nové technické prostředky umožňující příjem těchto produktů v elektronické podobě nastartovaly takovou explozi elektronického publikování.

T. Hillesund (2001) si ve své práci klade otázku: změni elektronické knihy svět? Hillesund je přesvědčen, že počítače a sítě změnilы společnost, naše životy a způsob našeho myšlení. V poslední čtvrtině dvacátého století se zrodila síťová společnost, jež produkuje nový charakter informací. Hillesund vidí v elektronické knize součást síťové společnosti. V mnoha společnostech byly tištěné knihy spojeny s osvětlenstvím, vzdělaností, vědeckým a kulturním rozvojem, národním státem, demokracií a kapitalismem. Hillesund vyslovuje názor, že vývoj elektronické knihy není nikterak náhodný a je úzce spjat s dopadem sítí a informačních a komunikačních technologií na společnost. Vzestup síťové společnosti společně s její tak charakteristickou všudypřítomností, tokem informací a peněz, kdy všechny druhy digitálního mediálního obsahu jsou distribuovány jejím prostřednictvím, přirozeně způsobil změnu pohledu na klasickou tištěnou knihu a vytvořil dokonalé prostředí pro zrod knihy elektronické.

4.2.1 Nové formy práce s knihou

Podle D. Kery (2005) se na vývoji od textu k hypertextu a k novým médiím zdůrazňuje překonání hierarchické struktury "autor-čtenář-text", která nutila čtenáře do pasivní role, a vznik otevřené struktury "uživatel-interaktivní médium", která platí pro většinu hypertextových a multimediálních výtvorů.

M. Lorenz (2009) se domnívá, že historicky starší tematické uspořádání encyklopedií vybízí k soustředěnému čtení, které ještě zintenzivňuje vlastnosti digitálních dokumentů, které mají možnost kontroly více zdrojů pro zjištění spolehlivosti. Zprávy v digitální databázi nejsou stejné jako zprávy v novinách. Tradiční noviny čteme intenzivněji, zatímco digitální noviny extenzivněji. Důvodem je materialita tradičních novin zaručující čtenáři interpretační rámec - umístění zprávy v novinách vyjadřuje předpokládané priority čtenářů.

Podle U. Eco (2005) existují dva druhy knih - knihy, které jsou určené ke čtení, a knihy, kterých se používá ke konzultacím. Mezi knihy ke čtení patří román, filosofické pojednání či například sociologická analýza a Eco nazývá způsob jejich čtení detektivním. Čtenář začne na první stránce a pokračuje plynule až do konce knihy. Záměrem autora zde bylo, aby čtenář otevřel knihu na první stránce a čtení ukončil na stránce poslední. Mezi knihy určené ke konzultacím Eco řadí příručky a encyklopedie, které se zpravidla nečtou od první do poslední stránky. Eco je přesvědčen, že hypertexty učiní encyklopedie a příručky zastaralými a říká: *"U hypertextu mohu místo toho proplouvat celou encyklopedií. Mohu spojit událost zaznamenanou na počátku s řadou podobných událostí rozestých v celém textu. Mohu porovnat začátek s koncem, mohu vyžadovat seznam všech slov začínajících A, mohu požadovat nalezení všech případů, v nichž je Napoleonovo jméno spojeno se jménem Kantovým, mohu porovnávat jejich narození a smrt - zkrátka mohu svou práci vykonat během pár vteřin či minut"*.

Stejného názoru je i P. Lévy (2000), který hovoří o hyperdokumentech nebo hypertextech, které se liší oproti lineárnímu textu svou strukturou v podobě sítě. Lévy, podobně jako Eco, nastiňuje rozdíly ve čtení románu a encyklopedie a domnívá se, že digitální nosiče přinášejí podstatný rozdíl, např. vyhledávání v rejstřících, používání orientačních nástrojů, přechod z jednoho uzlu na druhý apod.

J. Šmejkalová (2000) se domnívá, že elektronická reprodukce textu nemění pouze postavení a způsob užití knihy, a to nejen jejího institucionálního zakotvení, ale i samotnou podstatu knihy. Elektronická kniha není pouhou směsí nepřehledných dat a odkazů, ale je sestavena z navzájem propojených vrstev uspořádaných do tvaru podobného pyramidě. Taková kniha pak zásadně mění způsob čtení, kdy se již nejedná o horizontální čtení textu, ale o vertikální sondy do jednotlivých částí.

4.2.2 Elektronická kniha a autorská práva v informačním věku

Jak nahlížet na autorská práva v informačním věku? Lze vůbec uplatňovat existující právo, působící ve světě fyzickém, na vztahy vznikající na internetu? Již v roce 1996 křičí na svět J. P. Barlow (1996) ve své slavné „Deklaraci za nezávislost

internetu“: „*vaše právní pojmy pro majetek, vyjadřování, identitu, hnutí a souvislosti se na nás nevztahují. Jsou založeny na hmotě. Tady žádná hmota není. Kyberprostor sestává jen z transakcí, vztahů a myšlenek, které svým uspořádáním připomínají stojatou vlnu na síti naší komunikace. Náš svět, který je zároveň všude i nikde, určitě není tam, kde žijí naše těla*“.

Účelem této části práce není analýza legislativních rámců či podrobné studium zákonů upravující autorské právo týkající se elektronických knih v jednotlivých zemích. V duchu předešlých úvah si načrtneme současné rozpory problematiky autorských práv v informačním věku, pro který je charakteristická všudypřítomnost sítí. Problematikou půjčování elektronických knih z hlediska autorských práv se podrobně a odborně zabývá publikace „Elektronické knihy v českých knihovnách“ (Bouda, 2012) či Zdeněk Matušík (2010) v článku „Elektronické knihy v knihovnách z pohledu autorského práva“.

Svantesson (2006) vidí jako hlavní charakteristický rys internetu jeho neohraničenost, internet je vnímán jako prostor bez vnitřních hranic, což přináší problémy v rovině uplatňování autorských práv. Svantesson nabízí pět charakteristik internetu jako místa bez hranic:

- Nedostatečná kontrola na hranicích: obsah internetu nemůže být kontrolován, pokud přechází hranice.
- Geografická nezávislost: obsah internetu je přístupný odkudkoliv, nehledě na geografickou polohu.
- Geografická přenositelnost obsahu: obsah může být uložen každý den na jiném serveru v jiné zemi.
- Nedostatek geografických identifikátorů: internetu chybí věrohodné geografické identifikátory, jedinými identifikátory tak jsou doména či IP adresa, které však mohou být upravovány pro účely vytváření dezinformací.

- Neexistence centrální kontroly: internet postrádá centrální autoritu, která by na komunikační procesy na internetu i na internet samotný dohlížela.

Internet umožňuje neomezené šíření informací nepodléhající žádné kontrole. Stále více a více lidských činností se přesouvá do kyberprostoru, kde dochází ke tření mezi právem uplatňovaným ve fyzickém světě a procesy v elektronickém prostředí.

Podle D. Příbylové (1998) vznikalo autorské právo ve světě knih a divadla, tedy v prostoru ohraničeném státními hranicemi. Došlo-li k jeho porušení, nebylo těžké určit, kde se tak stalo, kdo právo porušil a tedy kdo nese zodpovědnost. S rozvojem počítačových technologií a informačních sítí se však mění vnímání světa, dochází ke vzniku nového prostoru, kyberprostoru, který se nejeví jako prostor, jak jsme ho chápali doposud. Příbylová říká: *"Právo se nyní přizpůsobuje novému světu tak, že nemění svá východiska, snaží se nový svět popsat a podchytit pomocí svých "starých" prostředků. Je otázkou "kolik nových kousků se bude starý pes schopem naučit", zda nebude nutné přehodnotit celou koncepci autorského práva"*.

Rozdílné vnímání autorských práv v prostředí internetu reflektoval v roce 2004 R. Krejčí (2004), který uvádí důvody, proč se ochrana autorských práv nedaří. Krejčí vidí hlavní důvod ve skutečnosti, že jen mizivé množství uživatelů považuje neautorizované využívání elektronických produktů za trestný čin. Typickým příkladem je sdílení souborů prostřednictvím peer-to-peer sítí. Další problém vidí Krejčí v soutěživé a nevyzpytatelné komunitě hackerů, pro které je každá nová zabezpečovací technologie výzvou k jejímu prolomení. Jiným problémem jsou nákladné investice do zabezpečovacích technologií, které navíc snižují komfort konečného uživatele, který si produkt zakoupil legální cestou, a není tak motivován k legálnímu šíření dat.

Podle Ch. Maye (2007) jsme v současnosti svědky zrodu „nové ekonomiky“, která v sobě zahrnuje i nové pojetí v přístupu k autorským právům. May charakterizuje čtyři základní znaky nové ekonomiky, která se zrodila v informační společnosti:

- sociální revoluce
- transformace dosavadních ekonomických vztahů
- měnící se politická praxe
- klesající autorita státu

L. Pořízková (2012) definuje tři hlavní překážky v rozvoji elektronických knih, kterými jsou technické problémy, právní problémy a sociálně-etické problémy. Nejpalčivějším problémem spojeným s elektronickými knihami je podle autorky fakt, že současná právní legislativa většiny zemí zaostává za technologickým vývojem. Pořízková pokračuje tvrzením, že zákon oblast elektronického publikování reflektuje nedostatečně, nejednoznačně a v rozporu s potřebami trhu. Pro tištěné a elektronické knihy platí rozdílná úprava autorského práva. Problémy jsou obecně i v oblasti internetového prodeje. Zboží zakoupené přes internet máme možnost do 14 dnů vrátit bez udání důvodů, zatímco u nosičů typu CD či DVD už tuto možnost občanský zákoník neumožňuje v případě, že kupující poruší původní obal. To je obrana proti tomu, že si zákazník mohl nosič okopírovat a pak vrátit.

Jako reakce na restriktce spojené s šířením elektronických dokumentů v prostředí internetu vzniká z iniciativy internetových nadšenců „Listina práv uživatele elektronických knih“. Obsahuje prohlášení základních svobod uživatelů elektronických knih, která však nemá závaznou právní formu, nýbrž je jakousi formou manifestu. Každý uživatel e-knih by podle ní měl mít následující práva:

- *„Právo na užívání knihy v rámci pravidel, která povyšují přístup nad proprietární omezení.*
- *Právo přístupu k e-knize na libovolné technologické platformě, včetně hardware a software, podle uživatelova výběru.*
- *Právo komentovat, citovat pasáže, tisknout a sdílet obsah z e-knihy v duchu férového užití a autorských práv.*

- *Právo na první opětý prodej rozšířené na digitální obsah, který umožní vlastníkovi e-knihy právo si knihu ponechat, sdílet a znovu prodat jím zakoupené e-knihy“ (Dočekal, 2011).*

Podle D. Dočekala (2010c) tři miliony lidí denně stahuje pirátské kopie elektronických knih. Dočekal představuje výzkum zaměřený na oblast zahraničních společností a sumarizuje klíčová zjištění:

- *50% nárůst online vyhledávání pirátských e-knih za poslední rok.*
- *1.5 – 3 miliony dotazů v Google denně.*
- *20% nárůst o pirátské e-knihy od uvedení Apple iPad na trh.*
- *54% nárůst zájmu o pirátské e-knihy od srpna 2009.*
- *Vzestup používání malých specializovaných webů a odklon od velkých služeb typu RapidShare.*
- *“Breaking Dawn” od Stephanie Mayer zjištěna jako nejvíce vyhledávaná pirátská kniha.*
- *Nejvíce hledačů pirátských e-knih pochází z USA (11%), Indie (11%) a Mexika (5%).*

Podle V. Richtera (2004) má vývoj autorských práv velmi těsnou vazbu na technologický rozvoj v oblasti šíření autorských děl. Zásadní zvrat v této oblasti přináší vývoj výpočetní a komunikační technologie, zejména vznik internetu a proces digitalizace. Richter dodává: *"Vývoj velmi rychle směřuje k vytvoření složitě strukturovaného digitálního prostředí, které postupně integruje všechny dosud známé technologie pro šíření autorských děl a nabývá globálního charakteru."* Hledání rovnováhy mezi právy autorů a právy uživatelů autorských děl je podle V. Richtera složitý a nikdy nekončící proces.

Nezbývá nám než souhlasit s pohledem Z. Uhlíře (2004), který tvrdí, že v elektronickém prostředí nelze kulturní artefakt ztotožnit s technologickým produktem. Avšak děje se tak a kulturní artefakt je spojován s fyzickým nosičem,

který má být chráněn na základě modelu autorských práv vytvořeného v 18. století. Tento model je však zastaralý. Podstatným rysem elektronického informačního, komunikačního a znalostního prostředí je podle Uhlíře síťovost, nikoliv vazba na fyzický, materiální nosič. Tento fakt pak vede k šíření pirátství, které Uhlíř nepovažuje pouze za trestnou činnost spočívající v porušování autorských práv, ale za něco mnohem významnějšího, a to za výraz toho, že postaru vykládaná autorská práva začínají být pokládána za nelegitimní.

Podle stanoviska IFLA (2000) k autorským právům v digitálním prostředí jsou informace v čím dál tím větší míře produkovány v digitálním formátu. Nové komunikační technologie přináší jak nevídané možnosti zabezpečení přístupu k informacím, tak potenciál ke zlepšení komunikace a přístupu k informacím pro ty, kteří jsou jakkoliv znevýhodněni, ať už vzdáleností či ekonomickými okolnostmi. Technologie však mají také tu vlastnost, že dokáží rozdělit společnost na ty, kteří informace mají a na ty, kteří je nemají. Nebude-li dodržen rozumný přístup k autorsky chráněným dílům v digitálním prostředí, bude postavena další bariéra, která znemožní přístup všem, kteří si nemohou dovolit platit.

5 Elektronická kniha a akademické knihovny v informačním věku

Informační a komunikační technologie prorostly všemi sférami společnosti a staly se jakýmsi nervovým vlákny společenského systému. Nástup nové internetové kultury s celosvětovou informační a komunikační sítí umožnil přístup k velkému množství informací. Informace jsou dostupné ihned, jsou aktuální a dají se snadno kopírovat, sdílet a zálohovat. Internet se tak stává jakousi extenzí lidské paměti a setkáváme se stále častěji s termínem „Google efekt“ jakožto tendencí zapomínat informace, které mohou být jednoduše dohledatelné prostřednictvím internetových vyhledávačů, jako je například Google. Pro knihovnu je klíčovým prvkem její uživatel, jeho zájmy a potřeby. Jak by měly knihovny reagovat na současné změny ve společnosti? Plní očekávání svých uživatelů?

5.1 Akademické knihovny v transformačním procesu

Podle K. Drábkové (2008) se tradiční role akademických knihoven, kterou lze definovat za pomoci slov hledat, shromažďovat, rozvíjet a uchovávat, posouvá:

- Od knihoven, kde je přístup ke sbírkám omezen fyzickým prostorem, směrem k otevřeným sbírkám. Jedná se o budování hybridních knihoven.
- Od knihoven, které poskytují zákaznické služby (custodian services) ke knihovnám majícím funkci zprostředkovatelů (gatekeeper functions).
- Od knihoven, které poskytují své služby „Just in Case“ na služby „Just in Time“.

J. Rylich (2009) se domnívá, že je důležité, aby se knihovny přizpůsobily nové situaci, kterou vytváří kyberprostor. Knihovny by podle něj neměly proti internetu bojovat, ale neměly by na něj ani rezignovat. Měly by si uvědomit, „že

jejich cílem už není všechno shromáždit, zkatalogizovat a zařadit, ale adaptovat se na aktuální situaci a nabídnout svým uživatelům určitou „přidanou hodnotu“, tedy něco, co na internetu nenajdou. Jedná se například o přístup do neveřejných odborných databází, řešerše vypracované informačními specialisty nebo třeba kurzy internetové gramotnosti pro veřejnost". Knihovny by neměly internet vnímat jako svou konkurenci, ale spíše jako pracovní nástroj, obchodního partnera nebo zdroj inspirace. V prostředí „Library 2.0“ by se pak měly všechny zdroje informací vzájemně doplňovat a měly by být součástí jednoho globálního univerzálního mezioborového znalostního prostředí.

Do debaty ohledně internetu a knihoven se vkládá také Flegg (2007), podle kterého, na rozdíl od webu, poskytují knihovny:

- autoritativní akademický obsah
- informace přeměněné na znalosti
- podporu výuky informační gramotnosti

Podle S. Skenderiji (2005) měl dopad nových digitálních a síťových technologií na členy akademické obce za následek prosítování, digitalizaci a "rozvodnění" celého akademického a vědeckého diskurzu. Druhá polovina devadesátých let zastihla knihovny ve znamení rozsáhlé transformace sbírek primárně tištěných na hybridní sbírky digitálních a tradičních zdrojů. Skenderija se domnívá, že se pro knihovny stává rozhodující, co a jak knihovna poskytuje, a poukazuje na to, že podíl na poskytování digitálních informačních zdrojů a služeb klesá vinou Googlu. Akademické knihovnictví podle něj v současnosti prochází krizí, která byla zapříčiněna nástupem nových síťových a digitálních technologií a médií. Tato skutečnost je jakýmsi paradoxem, neboť i knihovníci si uvědomují, že internet a nová digitální média a technologie jsou přímou příčinou dosud bezprecedentního rozkvětu globální informační sféry. Skenderija si klade otázku, do jaké míry mohou za tuto současnou krizi akademického knihovnictví samotné evoluční zákony informační sféry, lidského vědění a společnosti jako takové, a do jaké míry knihovnictví

a knihovníci sami. Knihovnictví podle něj donedávna kategoricky odmítalo vědeckou relevanci a serióznost digitální infosféry, a dogmaticky se uzavřelo v dichotomii organizovaného a vědeckého knihovního prostoru (Lyberspace) a chaotického a anarchického kyberprostoru (Cyberspace). Objevily se také snahy tento neseriózní, divoký, anarchistický a chaotický „informační kanál“ či „informační skladiště“ zorganizovat či nějak zhodnotit.

Skenderija (2005) dále připouští, že dnešní knihovny usilují o plnění svého tradičního poslání v dynamicky se měnícím akademickém prostředí, aniž by jim k tomu scházela vůle, rozhodnost či schopnost neustále se přizpůsobovat novým technologickým podmínkám a novým nárokům. Nicméně toto pozoruhodné a úctyhodné úsilí nezabránilo chronickému zaostávání akademického knihovnictví za dynamikou změn probíhajících mimo zdi knihoven. Knihovníci se nezbavili introvertního a antagonistického pohledu na knihovní sféru a kyberprostor. *"Možnosti nových síťových technologií a médií byly (a občas stále ještě jsou) knihovníky převážně chápány a používány především jako technologické prostředky a nástroje pro pokročilou automatizaci a modernizaci knihoven minulosti, nikoli jako kvalitativně nový způsob/médium/koncept pro plnění jejich poslání v radikálně nových i dynamicky se měnících podmínkách decentralizované komunikace vědění v prostředí globálních informačních sítí"*. Jako nezbytné kroky k předefinování poslání akademického knihovnictví v nových podmínkách Skenderija uvádí:

- *Nutnost kritického přehodnocení dosavadních knihovnických přístupů a strategií k novým médiím a technologiím, resp. k nové vznikající globální infosféře a digitální síťové kyberinfrastruktuře (cyberinfostructure). Je nutné převzít v praxi a teorii osvědčené strategie, způsoby a metody z oněch neknihovnických služeb, institucí, projektů a iniciativ, které přebraly část původních kompetencí akademického knihovnictví.*
- *Potřeba hlubšího a širšího porozumění podstatě, významům a důsledkům vycházejícím ze změny globálního komunikačního paradigmatu v akademické*

sféře a v nejširším společenském kontextu. Pro akademické knihovnictví to znamená přechod z paradigmatu centralizovaných institucí vědění na paradigma síťových znalostních prostředí.

- *Nezbytnost neustále racionalizovat, zlepšovat, rozšiřovat a propagovat tradiční zdroje a služby a zároveň proaktivně usilovat o vynalézání nových druhů služeb a způsobu vykonávání předefinovaného poslání za účelem významného „přidávání hodnoty“ v nově se utvářejícím akademickém a globálním znalostním prostředí (Skenderija, 2005).*

V jiné své práci sumarizuje Skenderija (2006) svůj pohled na příznaky změn, kterými v současnosti prochází akademické knihovny takto:

- Digitalizace, „rozpojení“ (disaggregation) a prosítování akademické komunikace a diskurzu.
- Hybridizace knihovních fondů a služeb (prorůstání papírových fondů do digitálních).
- Google efekt
 - Pro uživatele je důležitější co a jak knihovna poskytuje, než co vlastní či spravuje.
 - Kompetence knihoven se redukuje na těžko vyhledatelné, drahé, vzácné či unikátní zdroje.

Skenderija (2006) se domnívá, že současná transformace akademických knihoven se odehrává v širším kontextu dynamické transformace globálního akademického prostředí, a uvádí nejfrekventovanější hesla vztahující se k této problematice:

- „*digitální věda, „rozpojení“, datafikace, rozvolnění akademického diskurzu*
- *elektronické publikování, digitální knihovny, repozitáře otevřených archivů včetně archivů vědeckých děl*
- *znalostní komunity existující díky kyberinfrastruktuře a počítačem podporovaná spolupráce a učení*
- *kolaboratoře, elektronická věda, virtuální a síťové komunity*
- *globální univerzity*
- *architektura digitálního učení, e-learning, výukový software a software pro správu kurzů s otevřeným zdrojovým kódem*
- *nový znalostní prostor, znalostní sítě a prostředí*
- *rozostřování hranic mezi výukou, učením, výzkumem“ (Skenderija, 2006).*

Podle L. Skolkové (2005) převzal internet v začátcích svého masového rozšíření část kompetencí knihoven, a to především oblast informačního managementu. Řada projektů, v nichž dříve figurovala knihovna, začala vznikat v jiných prostředích. Ve světle těchto skutečností bylo více než jasné, že knihovnictví musí projít radikální přeměnou, aby knihovna jako instituce obhájila svou existenci. Skolková dále uvádí, že „*v akademické knihovně je nutno brát v úvahu také probíhající transformaci akademické komunikace. Dochází ke stírání rozdílu mezi zdrojem a službou, mezi informačním obsahem a kanálem, který tento obsah zprostředkovává, a konečně mezi tvůrcem, zprostředkovatelem a uživatelem informací*“.

D. Bawden (2009b) si je vědom, že knihovny v minulém desetiletí čelily mnoha výzvám, které byly spojeny se změnami technologického, sociálního a ekonomického prostředí. Informační prostor podstoupil významné změny v důsledku přechodu k převážně digitálnímu a síťovému poskytování informací. Bawden sumarizuje nejpodstatnější trendy, které měly významný vliv na proměnu knihoven a jejich služeb:

- Ekonomická situace: celosvětový ekonomický pokles má za následek rušení mnoha knihoven a pracovních míst v informačním sektoru. Na druhou stranu, špatná ekonomická situace přinesla ve Velké Británii větší návštěvnost knihoven.
- Digitální svět: digitální informace a digitalizace se staly normou vyspělého světa. Vědecká komunikace již probíhá výhradně elektronickou formou a elektronické knihy se stávají nedílnou součástí fondů knihoven.
- Web 2.0 a Amazoogole: knihovny jsou zastíněny společnostmi a produkty, které nabízí digitální informace a dokonale tak pokrývají potřeby uživatelů na úkor právě knihoven.
- Nová generace uživatelů: mladí lidé se nezajímají o knihovny, mají pocit, že knihovny jim nemají co nabídnout.
- Cloud computing: poskytování služeb a informací uložených na serverech je velkou výzvou pro knihovny.

Na základě výše nastíněných skutečností nastiňuje Bawden tři scénáře budoucího vývoje knihoven a spatřuje jako nepravděpodobné, že knihovny zůstanou institucemi, které budou pouze uchovávat a zpřístupňovat informace. Potenciál vidí v užším provázání knihovny s akademickou obcí či komunitou, akcentování významných a erárních sbírek, zapojení uživatelů do procesu tvorby knihovnických služeb a cloud computingu.

5.1.1 Nová role akademických knihoven

Dánské ústředí pro knihovny představilo v roce 2006 strategii "Od informací ke znalostem", jejíž některé závěry lze aplikovat na akademické knihovny:

- Těžiště knihovnických kompetencí nemůže spočívat v budově a sbírce – sít místo instituce, personalizovaná služba místo standardních produktů, pomoc při hledání informací pro učení a zprostředkování znalosti místo pouhého přístupu k informacím.
- Virtuální knihovnické služby musí být údernější.
- Přesunutí zdroje knihoven od výstavby sbírek k vytváření služeb.
- Knihovny musí být viditelné mimo knihovnu, na webu i jako poradci.
- Je nutno vytvořit společnou platformu pro všechny digitální služby s internetovým přístupem k licencovaným elektronickým zdrojům v knihovnách (Bendixen, 2006).

S. Beuttner a K. Witzke se ve svém článku „Libraries vs. Google 0:1?": the changing working field of librarians in the very near future“ domnívají, že budoucnost akademických knihoven vede zejména k budování tzv. hybridních knihoven s následujícími úlohami:

- Kombinování tradičních knihovnických služeb se službami, které nabízí digitální knihovny.
- Pro knihovnu se jeví jako nutnost být součástí globální informační sítě umožňující přístup k různým druhům informací.
- Jednou z nejdůležitějších nových rolí je výchova uživatelů a práce s novými technologiemi.
- Dostupnost důležitých informací pro uživatele knihovny prostřednictvím internetu (Beuttner, Witzke, 2005 cit. podle Drábková, 2008).

Svůj pohled na další směřování knihoven přináší také T. Gec (2009). Ten si myslí, že v oblasti textů bude v následujícím období jasný posun z tištěné do elektronické podoby. Nabídka velkých nakladatelství bude postupně nabízena v on-line podobě, a to až už formou elektronických knih od Elsevier nebo čteček od Amazon. Postupně také proběhne digitalizace veškerého tištěného obsahu v rámci projektů typu Google Book Search. Dostupnost těchto knih on-line bude postupný proces, ale autorskoprávní rovina nakonec způsobí, že knihy, které nebudou nakladateli znovu vydané, bude možné koupit přes Google. Gec se dále domnívá, že knihovny budou nadále plnit roli jakýchsi kontejnerů, vědecké knihovny budou současně zastávat také funkci archivů produkce, která je dostupná pouze v tištěné podobě.

Aplikace těchto hlavních linií na knihovny by pak podle Gece vypadala takto:

- Vědecká literatura bude nakupována do odborných knihoven v balíčcích online jako elektronické knihy a zpřístupněna dálkově z domova uživatele. Paralelně, ve všech typech knihoven, bude probíhat nasazování čteček elektronických knih a do nich si časově limitovaný obsah budou čtenáři stahovat v knihovně.
- Proběhnou národní projekty digitalizace, jejichž výstupy budou čekat na výsledky jednání mezi Googlem a autorskými ochrannými svazy, a po vyřešení podmínek zpřístupnění se na Google buď naváží nebo spustí ekvivalentní obchodní modely.
- Knihovny se budou snažit svým čtenářům maximálně usnadnit přístup ke svým fondům, a to za pomoci nástrojů, které umožní alespoň rychlé pořízení tištěné kopie.

Association of College & Research Libraries (ACRL) (2010) vydala v roce 2010 svou zprávu nazvanou "Top ten trends in academic libraries". Těchto deset

trendů ovlivňuje akademické knihovny v současnosti a v blízké budoucnosti. Těmito trendy jsou:

- **Fondy vysokoškolských knihoven jsou doplňovány podle potřeb uživatelů a budou obsahovat zdroje nového typu:** neustálé snižování rozpočtů, uživatelské preference pro přístup k elektronickým materiálům, omezený fyzický prostor a neschopnost finančně udržovat komplexní sbírky, vedlo mnoho knihoven k posunu od přístupu "just-in-case" k přístupu "just-in-time". Tato změna byla ulehčena patron-driven akvizicí, print-on-demand službami, touhou uživatelů po elektronické formě dokumentů a nepřetržitou službou poskytování odborných článků ze strany knihoven.
- **Knihovny se budou vyvíjet i přes pokračující tlak na snižování jejich rozpočtů.**
- **Změny ve vysokoškolském vzdělávání si žádají, aby knihovníci disponovali rozmanitými dovednostmi:** společně se změnami, které přinášejí nové informační a komunikační technologie do knihoven, je nutné aby si knihovníci stále rozšiřovali své portfolio dovedností pro poskytování služeb uživatelům.
- **Požadavky na různé způsoby statistického vykazování a průkaznosti finančních toků porostou:** knihovny jsou stále častěji nuceny prokazovat jakousi formu hodnoty, kterou předávají svým uživatelům a potažmo celé instituci. Tento trend souvisí s evaluací výsledků všech součástí vysokoškolského vzdělávacího procesu.
- **Proces digitalizace unikátních knihovních sbírek se zvýší a bude vyžadovat rozsáhlejší sdílení zdrojů:** je třeba aby docházelo ke sdílení

a spolupráci v oblasti digitalizace a to nejen v rovině finanční, ale i personální.

- **Prudký nárůst mobilních zařízení a aplikací povede k vytvoření nových služeb:** chytré telefony, elektronické knihy a mnoho dalších nových zařízení budou ovlivňovat uživatelské požadavky a očekávání. Knihovníci budou nuceni kreativně rozvíjet služby pro uživatele mobilních zařízení a brát v úvahu jak potřeby uživatelů, tak zaměření své knihovny.
- **Rozvoj kolaborace rozšíří roli knihovny v rámci instituce i mimo ni:** snahy o spolupráci by měly rozšířit spolupráci se členy fakulty, která by vedla k integraci knihovních zdrojů do učebních osnov a posílení informační gramotnosti uživatelů knihovny. Knihovník by se měl stát součástí výuky, vědy a výzkumu.
- **Knihovny budou rozvíjet služby na podporu vědecké komunikace a duševního vlastnictví:** knihovny by se měly intenzivně vzdělávat v oblasti autorských práv.
- **Technologie budou i nadále ovlivňovat změny ve službách i požadovaných dovednostech:** služby knihoven a dovednosti knihovníků by měly korespondovat a držet krok s vývojem nových technologií.
- **Dojde k redefinici knihovny v souvislosti s rozšiřováním kyberprostoru:** kyberprostor ovlivňuje základní činnosti knihoven, knihovna jako fyzický prostor má však stále opodstatnění.

Stejný report vydala ACRL (2012) i pro rok 2012, trendy se příliš neproměnily, knihovny jsou stále vnímány jako integrovaná součást akademického prostředí a důraz je kladen především na informační technologie, propojení výuky s

prací knihovníka a ochranu dat v digitálním prostředí. Jedním z nových trendů je však „Patron driven e-book acquisition“, kterou asociace doporučuje jako normu pro všechny knihovny, a kterou bychom mohli ve stručnosti vysvětlit jako model akvizice, který dovoluje čtenářům přímo ovlivňovat nákup elektronických knih.

5.1.2 Library 2.0

Výše zmíněné charakteristiky a klíčové pojmy týkající se transformace knihoven v informačním věku plně odráží charakteristiku pojmu Library 2.0 jako konceptu knihovny, jejímž základem jsou podle E. Marvanové (2007) změny soustředěné na uživatele. Je to model knihovních služeb, který podporuje neustálé a cílevědomé změny, které jsou přitažlivé pro účast uživatelů. Knihovny by měly reflektovat sociální síť a přizpůsobit jí částečně své služby. Technologie jsou v tomto modelu nástrojem, prostřednictvím kterého mohou knihovny držet krok s požadavky zákazníků v rychle se měnícím prostředí. Marvanová nabízí následující definice:

- *Library 2.0 je modelem pro neustálé a promyšlené změny.*
- *Library 2.0 umožňuje uživatelům knihoven účast při zavádění nových služeb.*
- *Library 2.0 se snaží vylepšit služby uživatelům současných knihoven a rovněž působit na potencionální uživatele knihoven.*

Svůj pohled na koncept Library 2.0 poskytuje také V. Sklenák (2007), který se domnívá, že pojmy Web 2.0 a Library 2.0 spolu velmi úzce souvisí, a to tak, že Library 2.0 je dle mnohých názorů spojením klasické knihovny a technologií Webu 2.0. Toto spojení dokládá následujícím vzorcem: Web 2.0 + Business 2.0 + knihovna = Library 2.0. Pro lepší porozumění termínu Library 2.0 pak autor uvádí následující body, které jsou pro koncept Library 2.0 charakteristické:

- Zapojení uživatele do vytváření a implementace služeb knihovny, k čemuž mají dopomoci právě technologie Webu 2.0.
- Library 2.0 není uzavřený koncept, což se dá chápat tak, že je pro knihovnu nutné neustále reagovat na potřeby uživatelů, vylepšovat stávající systémy, své služby a zároveň uživatelům umožnit tyto služby modifikovat či obohacovat.
- Library 2.0 je především knihovna, která se neustále vyvíjí a mění společně s potřebami svých uživatelů.

M. Casey a L. Savastinuk (2007) popisují tři pilíře modelu Library 2.0, kterými jsou:

- Stálá a účelná změna: "změna" je primární složkou konceptu knihovny 2.0. Není-li knihovna otevřená změnám, má pramalou šanci na přežití v blízké budoucnosti.
- Přímá účast uživatelů: aktivní účast uživatelů může dopomoci zefektivnit služby knihovny. Uživatel je aktivně zapojen do procesu tvorby knihovnických služeb, důraz je kladen také na zpětnou vazbu.
- Akcent na uživatele: knihovna musí vycházet z kvalitní kategorizace uživatelů a cíleně působit na všechny druhy uživatelů. Knihovna musí znát informační potřeby svých uživatelů.

Podle J. M. Manesse (2006), je knihovna, jež plně odpovídá konceptu Library 2.0:

- Soustředěná na uživatele: uživatelé jsou integrováni do procesu návrhu a implementace služeb knihovny i práce s obsahem.

- Schopna poskytnout multimediální zkušenost: služby i sbírky v Library 2.0 mají multimediální charakter.
- Bohatá na sociální kontakty: uživatelé jsou součástí webového prostoru knihovny, což přináší možnosti vzájemné komunikace.
- Inovativní: podle autora nejdůležitější aspekt Library 2.0. Knihovna je komunitní služba, která se mění podle potřeb svých uživatelů.

5.1.3 Nový typ uživatele

Akcent na uživatele a jeho potřeby je klíčový aspekt designování služeb knihovny. Společně se změnami, které s sebou přináší síťové prostředí a nové informační a komunikační technologie, se mění také potřeby uživatelů. Současní uživatelé akademických knihoven hojně využívají informační technologie, jsou však schopni je využívat také ve vzdělávacím procesu? Mnoho autorů odborné literatury v současnosti upozorňuje na fakt, že na vysokých školách studuje nová generace studentů, kteří bývají označováni jako internetová generace. Tito studenti mají jiné informační návyky a vyžadují zcela nové přístupy (Reeves, Oh, 2007).

Podle S. Walker (2006), se můžeme ve vysokoškolských knihovnách setkat se třemi generacemi uživatelů. Knihovníci představují generace Baby Boomers nebo Generaci X, zatímco studenti jsou povětšinou zástupci internetové generace. Tyto mezigenerační rozdíly pak mohou být příčinou mnoha konfliktů.

D. Bawden (2009a) si klade otázku, zda může být tzv. „koncept generací“ v něčem přínosný pro knihovny? Bawden se domnívá, že uživatelé byli v knihovnách vždy kategorizováni podle věku, pohlaví, úrovně dosaženého vzdělání apod. Kategorizace podle generace, do které uživatel přísluší, je podle Bawdena velmi důležitým ukazatelem pro knihovny, které pak mohou poskytovat daleko lepší cílené služby. Bawden nabízí následující typologii generací:

- Veterans (GI Generation, Silent Generation, Radio Babies, Generation A): generace narozená mezi léty 1915-1945, která byla ovlivněna světovými válkami a ekonomickými problémy. Typickými technologiemi této generace jsou rádio, biograf a knihy. Lidé z této generace jsou horlivými zastánci tradičních knihovních služeb, nerozumí si s novými technologiemi a preferují osobní přístup.
- Baby Boomers (Boomers): generace narozená mezi léty 1945-1965, ovlivněna ekonomickým růstem, kulturou šedesátých let, válkou ve Vietnamu či Pražským jarem, formovaná televizí, paperbackovými knihami a telefonem. Charakteristickými rysy této generace jsou individualismus, dobrý zdravotní stav i v pokročilejším věku, kvalitní vzdělání a ochota zkusit nové technologie.
- Generation X (post boomers, baby busters, MTV generation, Thatcher's children, twentysomethings): generace narozená mezi léty 1965-1980. Charakteristickými rysy prostředí jsou ekonomický pokles, studená válka, problémy na trhu práce. Převažující formu komunikace představují osobní počítače, přehrávače hudby, MTV, CD-ROMy. Charakteristickými rysy této generace jsou odcizenost, cynismus, pesimismus, anonymita, touha po inovacích a flexibilitě a nadšení pro technologie.
- Generation Y/Millennials (Generation D, Net Generation, Echo Boomers): generace narozená mezi léty 1980-1995, poslední generace, která získala formální vzdělání bez internetu, pro kterou je charakteristický digitální svět, konec studené války, rozpad východního bloku a hospodářská omezení. Převládá forma komunikace prostřednictvím webu, mobilního telefonu a počítačových her. Základními rysy této generace jsou optimismus, jistota, interaktivita, nuda, flexibilita, technologie jako součást života, snížená tradiční gramotnost, matematické dovednosti a kritické myšlení.

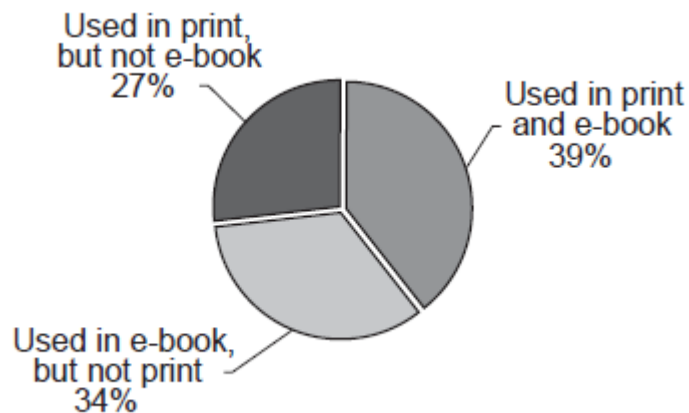
- Generation Z/Google Generation (Facebook Generation, Generation C, post-millennials, New Silent Generation, Generation Alpha, iGen: generace narozená po roce 1995, která nikdy nezažila svět bez všudypřítomných síťových digitálních informací, vyznávající síťování, psaní textových zpráv a iPod. Typickými rysy této generace jsou multi-tasking, stálá přítomnost na síti, ztráta koncentrace, neschopnost hlubšího porozumění, ztráta kritického myšlení, neschopnost najít správné informace.

5.2 Elektronická kniha v akademických knihovnách

Společnost OCLC (2011) vydala v roce 2011 zprávu s názvem „Perceptions of Libraries, 2010: Context and Community“, ve které je předložen rozsáhlý výzkum široké škály amerických respondentů různého věku. Ve zprávě jsou akcentovány nejcharakterističtější události jednotlivých let ve vztahu k širokému tématu knihoven a informačních a komunikačních technologií. Tento výzkum odhalil mimo jiné skutečnost, že 75 % Američanů se jako první vybaví slovo „kniha“, zazní-li termín knihovna.

Elektronické knihy se staly nedílnou součástí fondů knihoven. V druhé polovině devadesátých let jsme byli svědky prvních pokusů o půjčování hardwarových čteček i elektronického obsahu (Armstrong et al., 2002).

J. Littman a L. S. Connaway (2004) tvrdí, že elektronické knihy, které jsou uživatelům knihoven nabízeny, jsou obvykle digitální verze knih, které knihovna vlastní také v tištěné podobě. Knihovna tedy nabízí stejný obsah v několika formátech. Následující graf zachycuje výsledky výzkumu v Duke University Libraries v roce 2004:

Graf 1- tituly využívané v tištěné nebo elektronické podobě. Zdroj (Littman, Connaway, 2004).

L. A. Tedd (2005) vyjadřuje názor, že postupné zařazování elektronických knih do fondů knihoven přináší výhody pro knihovní personál. Těmito výhodami jsou:

- Možnost ušetření místa pro uložení tištěných fondů.
- Žádné ztracené či zničené tituly.
- Výhody pro handicapované uživatele.
- Snazší integrace studijních materiálů do virtuálního výukového prostředí.
- Změny v oblasti akvizice umožní ušetření finančních prostředků a včasné pravidelné dodání obsahu.
- Možnost širšího využití statistických údajů.

Podle M. Vasileiou et al. (2009) se v současnosti můžeme setkat s následujícími typy poskytovatelů a nakladatelů, kteří zpřístupňují elektronické knihy knihovnám:

- Nakladatelé:
 - Blackwell Reference Online (www.blackwellreference.com/public/)
 - Cambridge University Press (www.cambridge.org/)
 - Elsevier (www.elsevier.com/)
 - RSC Publishing (www.rsc.org/publishing/)
 - Taylor & Francis (www.taylorandfrancisgroup.com/)
 - SAGE (www.sagepub.co.uk/)
 - Springer (www.springer.com/)
 - Thieme (www.thieme.com/)
 - Wiley InterScience OnlineBooks (www.interscience.wiley.com/)

- Agregátoři:
 - Books@Ovid (from Ovid Technologies Inc.) (www.ovid.com/)
 - Credo Reference (<http://corp.credoreference.com/>)
 - Dawsonera (www.dawsonera.com/)
 - Ebook Library (EBL) (www.eplib.com/)
 - ebrary (www.ebrary.com/corp/)
 - Gale Virtual Reference Library (from Gale/Cengage Learning) (<http://gale.cengage.com/gvrl/>)
 - MyiLibrary (from Ingram Digital Group) (www.myilibrary.com/company/home.htm)
 - Knovel (www.knovel.com/)
 - NetLibrary (from OCLC) (www.netlibrary.com/)³
 - Questia (www.questia.com/)
 - Safari Books Online (www.safaribooksonline.com/)

³Od roku 2010 součástí EBSCOhost

Vybrané poskytovatele a nakladatele analyzuje ve své knize S. Polanka (2011) a srovnává funkce, které nabízí. Srovnání základních rysů nabídky vybraných dodavatelů můžeme vidět v následující tabulce:

	Title by title	Subject packages	Pay-per-view	Single-user check outs	Simultaneous users	MARC records	Download files
NetLibrary	X		X	X		X	
ebrary	X	X			X	X	
EBL	X		X		X	X	X
Safari		X			X		X
MyiLibrary	X	X			X	X	
Gale	X				X	X	X
Humanities E-book		X			X	X	

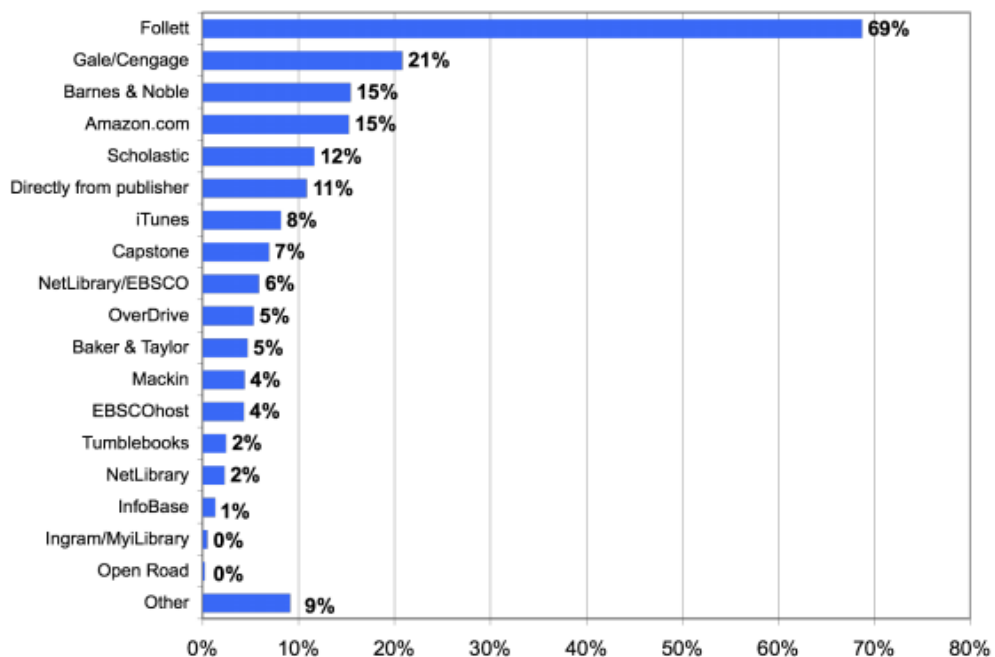
Tabulka 1 - charakteristické znaky vybraných prodejců elektronických knih. Zdroj (Polanka, 2011).

O'Brien et al. (2012) nabízí přehled nejvyužívanějších prodejců elektronických knih v akademickém prostředí:

Vendor	% of Libraries Using Vendor ²³	Primary Business Model(s)
OverDrive	92%	Perpetual access; lendable, downloadable files
NetLibrary	22%	Perpetual access; lendable, downloadable files; subscription
Gale/Cengage	21%	Subscription
EBSCOhost	10%	Subscription
Safari Books Online	5%	Subscription
Ingram/MyiLibrary	5%	Perpetual access; lendable, downloadable files
Direct purchase from publishers	3%	Perpetual access

Tabulka 2 - vybraní prodejci elektronických knih. Zdroj (O'Brien et al., 2012).

Výzkum provedený v amerických školních knihovnách v roce 2011 předkládá informace o výběru prodejců elektronických knih (Library Journal, 2011):

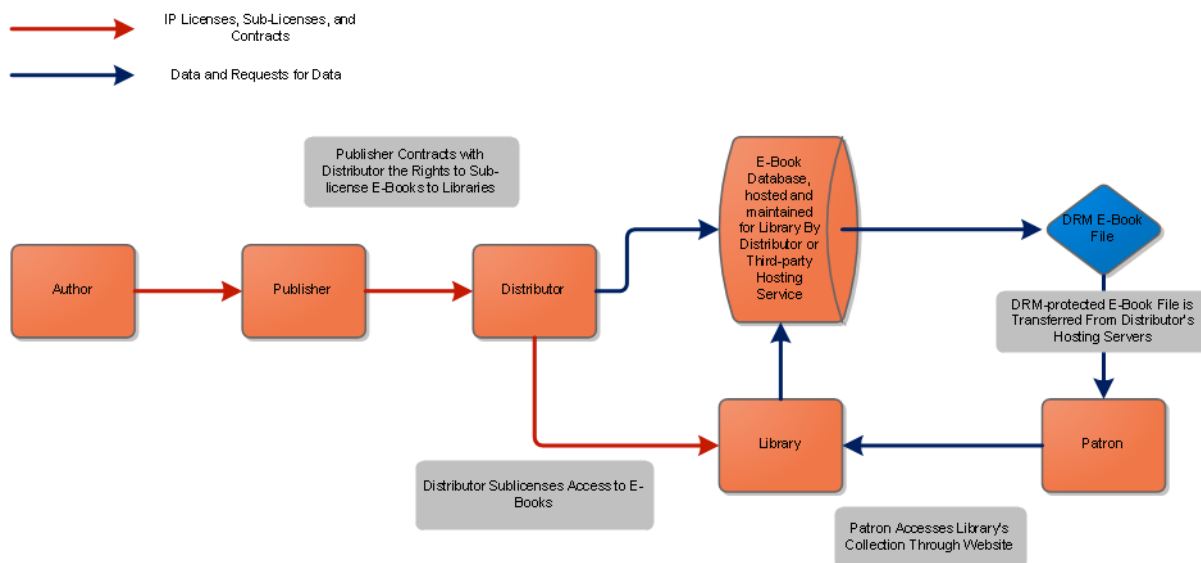
Graf 2 - preferovaní prodejci knih v amerických školních knihovnách. Zdroj (Library Journal, 2011).

Podle A. Pokorného (2011) je jedním z rysů prudkého rozvoje elektronických knih, který v dnešní době zažíváme, fakt, že se elektronické knihy objevují v prostředích, která na ně nejsou připravena. Masivní rozšíření elektronických knih ukazuje, že obory, podílející se na tvorbě a distribuci knihy, tedy nakladatelé a vydavatelé, nejsou připraveni na nové business modely. Pokorný se zamýšlí, zda je elektronická kniha něco, co lze vůbec v prostředí knihoven distribuovat, půjčovat jako knihy klasické tištěné, a na příkladu zahraničního modelu půjčování elektronických knih demonstruje, že výpůjčka elektronických knih je v naprosté většině případů omezena podobně, jako je tomu u knih klasických:

- Počet knihovnou zakoupených licencí: knihovna může v jednom okamžiku půjčit pouze omezený počet kopií daného titulu.
- Omezená výpůjční doba: podobně jako u knih tištěných je i u těch elektronických omezena doba vypůjčení.
- Omezený počet výpůjček jednoho titulu: ze strany nakladatelů se objevují snahy omezit platnost licence na určitý počet výpůjček.

5.2.1 Zpřístupnění elektronických knih v knihovnách

O'Brien et al. (2012) poskytuje pohled na proces zpřístupnění elektronické knihy v knihovně. Na konkrétní subjekty figurující v tomto procesu se dále podíváme podrobněji:

Obrázek 2 - příklad typického licenčního řetězce. Zdroj (O'Brien et al., 2012).

- Autor – distributor: Počáteční licenční smlouvy mezi vydavatelem a distributorem stanovují právní podmínky, na základě kterých může distributor vydat sublicence na elektronické knihy do knihoven. Těmito právními podmínkami může být například ochrana elektronické knihy pomocí DRM, cena jednotlivých kopií, doba expirace, vyjádření, zda může být kniha vytištěna atd. Distributor je ze zákona povinen řídit se podmínkami licenční smlouvy.
- Distributor – knihovna: Sublicenční smlouva mezi distributorem a knihovnou specifikuje, jakým způsobem je knihovně dovoleno zpřístupňovat a využívat elektronické knihy.
- Knihovna – uživatel: Uživatel přistupuje k elektronickým knihám a může od něj být vyžadováno potvrzení (prostřednictvím webové stránky, formuláře), že si je vědom licenčních podmínek a bude s knihou zacházet v jejich souladu.

5.2.1.1 Business modely pro elektronické knihy

Studie Národní technické knihovny v České republice (NTK, 2012) popisuje čtyři základní business modely pro knihovny:

- model trvalého přístupu (jednorázového nákupu)
- model předplatného
- model „pay-per-view“ (platby za využití)
- model přímý vztah autor – knihovna

5.2.1.1.1 Model trvalého přístupu (jednorázového nákupu)

Model se velmi podobá modelu nákupu tradičních knih tištěných. Knihovna zakoupí od distributora licenci na konkrétní elektronickou knihu, ke které má trvalý přístup, pokud plní podmínky uvedené v licenční smlouvě a pokud nedojde k předem dohodnuté události, která licenci ukončí, například dovršení maximálního počtu vypůjček za určité stanovené období. Kniha se tedy nestává majetkem knihovny. Zakoupené elektronické knihy jsou prostřednictvím softwarové platformy distributora integrovány do katalogu knihovny a dále vypůjčeny uživatelům na předem stanovenou dobu, po jejímž vypršení je kniha automaticky vrácena (NTK, 2012).

5.2.1.1.2 Model předplatného

Knihovna kupuje na předem stanovenou dobu přístup do velké databáze elektronických knih z určité odborné oblasti. Knihy jsou většinou půjčovány souběžně neomezenému počtu uživatelů. Uživatelům knihovny jsou zpřístupněny prostřednictvím databáze distributora a jsou dostupné prostřednictvím webové stránky knihovny na základě identifikace uživatele. Tento model obvykle neumožňuje stáhnutí knihy do čtecích zařízení uživatelů, někteří agregátoři však stažení různých částí knihy umožňují (NTK, 2012).

5.2.1.1.3 Model „pay-per-view“ (platba za využití)

Podobně jako v případě předplatného platí knihovny distributorům nízký stálý poplatek za přístup do jejich databáze elektronických knih, avšak za každou výpůjčku z databáze platí ještě dodatečný poplatek ve výši 10-20% kupní ceny e-knihy. Přístup uživatelů ke knihám je totožný s přístupem u modelu předplatného. Nadstavbou modelu je prvek “Patron Driven Acquisition”, což je model akvizice elektronických knih na základě reálné poptávky uživatelů (NTK, 2012).

5.2.1.1.4 Model přímý vztah autor – knihovna

V tomto modelu může knihovna zpřístupnit elektronické knihy svým uživatelům dvěma cestami:

1. Knihovna sama elektronickou knihu vydá a zpřístupní (tj. převezme roli vydavatele a distributora) – nejedná se o knihy, u kterých již vypršela majetková práva autora, tedy o ty, u kterých od smrti autora již uběhlo 70 let.
2. Knihovna pouze zpřístupní elektronickou knihu v repozitáři, který spravuje.

Knihovna se stává vydavatelem a distributorem, sama získává autorské dílo, vydá je a zpřístupní uživatelům. Autorská díla může knihovna získat následujícími dvěma způsoby:

1. Knihovna osloví autora díla, které už se nevydává (což znamená, že žádný vydavatel už nemá licenci, protože uplynula doba, na kterou byla licence sjednána, nebo zemřel či zanikl nabyvatel licence bez dědice či nástupce, popřípadě autor odstoupil od licenční smlouvy), aby získala licenci na vydání e-knihy.

2. Knihovnu osloví sám autor a dílo jí daruje (bez nároku na autorský honorář), resp. „prodá“ (za úplatu, tj. autorský honorář) (NTK, 2012).

Knihovna získá dílo přímo od autora, a nijak nezasahuje do obsahu, formátu a podoby elektronické knihy.

5.2.1.2 Shrnutí

Kolekce elektronických knih jsou v častých případech nakupovány jako předplacená služba. Jsou-li elektronické knihy nakupovány po jedné jednotce, jedná se většinou o trvalý nákup a charakter zpracování je pak velmi blízký zpracování knihy tištěné. Nejsou-li elektronické knihy nakupovány ve velkých objemech a jako předplatné, dochází k jejich katalogizaci. Nakupování knih probíhá přes platformu daného dodavatele, kde má knihovna vytvořen uživatelský účet, který kromě samotné agendy nákupu umožňuje také stahování statistik, MARC záznamů apod. Samotné objednání začíná vyhledáním titulu a zjištěním typu licence "single/multi user" nebo formy předplatného. Cena se obvykle určuje podle režimu zpřístupnění, kniha může být v danou chvíli čtena jedním uživatelem nebo simultánně více uživateli. Obvykle se také platí nějaký roční poplatek za hosting. Je-li titul dostupný prostřednictvím platformy dodavatele, je zkatalogizován a zpřístupněn. V některých případech poskytne prodejce roční předplatné ke knihám ve své kolekci a na základě statistik jsou pak vybrány knihy k trvalému nákupu.

5.3 Tematika elektronických knih v knihovnách v dokumentech vybraných knihovnických organizací

Na aktuální situaci využívání elektronických knih v knihovnách reagují také knihovnické organizace.

Podle dokumentu EBLIDA (2013) "Právo na e-čtení", který se vyjadřuje k tématu politiky ve vztahu k elektronickým knihám pro knihovny v Evropě, je

současná situace v oblasti elektronických knih v knihovnách charakterizována nejistotou. Tato nejistota pramení ze skutečnosti, že vydavatelé elektronických knih odmítají prodávat elektronické knihy knihovnám z důvodu nejasností v oblasti autorských práv. Aktuální rámec autorského práva by tuto nejistotu odstranil a zaručil by účinné uznání a odměnu pro autory a další nositele práv, a zvýšil by přístup uživatelů k elektronickým knihám poskytovaných knihovnami. EBLIDA zdůrazňuje, že evropští občané mají právo na e-čtení, tedy čtení obsahu v elektronické formě, a měli by mít také možnost využívat tohoto práva v knihovnách. Knihovny by měly mít možnost legálně půjčovat elektronické knihy a garantovat tak svobodný přístup k obsahu, informacím a kultuře pro všechny občany. EBLIDA se domnívá, že platný právní rámec brání knihovnám v plnění nezbytných služeb ve vztahu k poskytování elektronických knih, a žádá Komisi EU o přesný rámec autorského práva dovolující knihovnám získávat a půjčovat elektronické knihy s odpovídající odměnou autorům a jiným nositelům práv. Argumentuje těmito hlavními body:

- 1. „Vzhledem k vyčerpání práva na rozšiřování po prvním prodeji knihovna smí nakupovat vydaná díla, např. knihy, od knihkupce a užít výtisky k půjčování svým uživatelům. Činnost knihovny nenarušuje práva autora (či jiného nositele práv). V důsledku toho je to knihovna, kdo v souladu se svou koncepcí budování fondů rozhoduje, které knihy koupit a užít pro půjčování veřejnosti.*
- 2. Nakladatelé ve svém výkladu autorského práva prohlašují, že „e-půjčování“ je službou, na kterou se pojem vyčerpání práv nevztahuje. Prohlašují, že nositelé práv mají volnost rozhodování, zda chtějí poskytnout přístup ke konkrétnímu dílu, jakož i rozhodování o podmínkách takového přístupu. Pokud by takový výklad převládl, znamenalo by to, že by o digitálních fondech v knihovnách rozhodovali v první řadě nakladatelé a ne samotní knihovníci.*
- 3. Skutečnost, že o koncepci budování fondu knihoven smějí rozhodovat nakladatelé, je významná a podle našeho názoru nepřijatelná změna. To by*

znamenal, že knihovny by již nadále nemohly zaručit svobodný přístup k obsahu, informacím a kultuře pro evropské občany.

- 4. V červenci 2012 Soudní dvůr Evropské unie vydal rozhodnutí, že zásada vyčerpání práv týkajících se koupě softwaru se vztahuje jak na stažení elektronickou cestou, tak na fyzické médium. Někteří právní odborníci tvrdí, že podle tohoto rozhodnutí se zásada vyčerpání práv vztahuje také na e-knihy. U soudů je nyní několik případů klíčových pro posuzování takových případů do budoucna. Vydat rozsudek zabere Soudnímu dvoru Evropské unie několik let.*
- 5. Tato právní nejistota vážným způsobem znemožňuje knihovnám, aby rozvíjely atraktivní služby pro veřejnost založené na e-knihách a mimoto vytvořily zákonnou nabídku ve prospěch všech zainteresovaných stran“ (EBLIDA, 2013).*

Tematiku elektronických knih v knihovnách si vytyčila jako jednu ze svých klíčových iniciativ také IFLA a vypracovala podkladový materiál týkající se půjčování elektronických knih. Knihovny podle IFLA (2013) poskytují přístup k digitálnímu obsahu více než dvě desetiletí. Až donedávna byl tento obsah přístupný prostřednictvím agregovaných databází časopisů, novin či populárně naučných magazínů. Nicméně nedávná exploze dostupností různých druhů čteček elektronických knih společně s narůstající dostupností obsahu komerčních knih vyvolala narůstající požadavky na půjčování elektronických knih prostřednictvím knihoven. Knihovníci se potýkají s problémem, jak zachovat základní principy knihoven, mezi které patří právo na neomezený přístup k informacím pro všechny v kontextu problémů, které přináší licencování elektronických knih. Klíčovým úkolem pro knihovny je intenzivně pracovat na vyjednání takových licenčních smluv, které splňují nároky vydavatelů a autorů, a zároveň umožňují knihovnám dostát svým základním funkcím, kterými jsou:

- zachování sbírek pro příští generace
- výpůjční služby
- možnost kopírování částí dokumentů pro nekomerční účely
- meziknihovní služba
- poskytování alternativních formátů k tištěným formátům dokumentů

Principy pro zpřístupnění a využívání elektronických knih v knihovnách podle IFLA jsou:

1. Knihovny by měly být schopny zajistit přístup nebo zakoupit všechny komerčně dostupné elektronické knihy podle různorodosti smluvních podmínek odvislých od povahy díla a práv, které nabízí knihovnám a jejím uživatelům, mezi které patří:
 - Počet simultánních uživatelů.
 - Doba, po kterou knihovna vlastní práva zpřístupňovat elektronickou knihu.
 - Možnost trvalého nákupu.
 - Limit na celkový počet povolených výpůjček.
 - Datum publikování a maloobchodní slevy.

2. Za předpokladu, že existuje vzájemný respekt pro otázky copyrightu jak na straně knihoven, tak na straně držitelů autorských práv, jakékoliv podmínky zpřístupnění či prodeje elektronické knihy, které budou nabídnuty knihovnám, musí respektovat omezení autorských práv a výjimky udělené knihovnám a jejich uživatelům, kterými jsou:
 - Právo na okopírování části dokumentu.
 - Právo na přeformátování dokumentu pro účely uchování, je-li zakoupen formou trvalého nákupu.
 - Právo na meziknihovní službu.

- Právo na přeformátování dokumentu pro účely jeho zpřístupnění lidem, kteří jej v tištěném formátu nedokáží přečíst.

Knihovny by měly mít právo obejít technická ochranná opatření za účelem vykonání jakýchkoliv operací, vyplývajících z jejich činnosti, neporušující autorská práva.

3. Knihovnou zpřístupněné elektronické knihy by měly být zobrazeny na všech dostupných čtecích zařízeních.
4. Knihovny a jejich uživatelé musí být schopni kontrolovat nakládání se svými osobními údaji včetně dat o uživatelských preferencích.
5. Když vydavatelé, autoři či distributoři odepřou knihovně přístup k elektronickým knihám, musí mít knihovna odvolání v národní legislativě (IFLA, 2013).

ALA (2013) odpovídá v jednom svém dokumentu zabývajícím se elektronickými knihami na následující otázku: proč tak záleží na výpůjčních službách knihovny, když si v dnešní době tolik lidí může dovolit zakoupit vše, co chtějí? Podle ALA americké knihovny vždy poskytovaly neomezený a bezplatný přístup k dokumentům bez ohledu na jejich formát a podporovaly tak možnost vzdělání pro všechny. Upírat uživatelům přístup k elektronickým knihám, které jsou k dispozici pro spotřebitele, vidí knihovny jako diskriminaci. Společnost těží z výpůjčních služeb knihoven, protože:

- Podporují experimentování s novými autory, tématy a žánry. Výpůjční služby knihoven podporují gramotnost, tvořivost a inovativnost, což jsou klíčové kompetence nezbytné pro udržení konkurenceschopnosti v globální znalostní ekonomice. Toto experimentování také pozitivně stimuluje knižní trh.

- Poskytují přístup ke knihám lidem, kteří si je nemohou dovolit. Přístup ke knihám by měl být dostupný všem bez ohledu na finanční či jiné okolnosti.
- Podporují přístup k vyhledávání různých druhů důležitých vědeckých materiálů. Vzdělávání, výzkum a další projekty mohou záviset na přístupu k desítkám, stovkám či dokonce tisícům knih.
- Jsou doplňkem úsilí knihovny o podporu digitální gramotnosti. Technologie, formáty a systémy spojené s elektronickými knihami se rozvíjejí velmi rychle. Knihovny pomáhají lidem rozvíjet dovednosti nezbytné k efektivnímu a účinnému využívání elektronických knih.
- Odráží hodnotu knihovny, která podporuje četbu. Knihovny usilují o ochranu osobních údajů čtenáře.

Podle ALIA (2013) roste trh s elektronickými knihami velmi rychle. Lidé čtou knihy stále častěji prostřednictvím svých počítačů, chytrých telefonů a tabletů. Úsilím knihoven vždy bylo poskytovat rovný přístup k informacím, bez ohledu na formát, který může být tištěný, zvukový či digitální. Jako zásadním se jeví, aby se knihovny náležitě zhostily své nové role v digitálním prostředí a zajistily tak svým uživatelům přístup k dokumentům, které jsou publikovány v různých formátech. V případě elektronických knih v knihovnách se musí vyřešit problémy, které jsou spojeny s těmito klíčovými oblastmi: obsah, autorsko právní oblast, způsob nakládání s elektronickými knihami a jejich samotné zprostředkování koncovému uživateli. Tyto problémy odrážejí současné obavy knihoven v rovině spolupráce s vydavateli a jejich výhradními právy. Konkrétně se jedná o problémy spojené s odmítáním určitých vydavatelů dodávat elektronické knihy do knihoven. Ne všechny dostupné tituly knih jsou k dispozici a základní služby knihoven jsou tak ohroženy. Knihovny nemají možnost poskytovat přístup k těmto dokumentům a digitální propast se zvětšuje. Dalším tématem je vývoj knihovnických sbírek, určité tituly lze kupovat pouze

ve formě balíčků. Vývoj knihovních sbírek může ohrozit také fakt, že použitím určitých business modelů knihovna elektronickou knihu trvale nevlastní. Dalšími referovanými problémy jsou problémy s metadaty elektronických knih, s jejich formáty, s konsorciálními přístupy, ochranou osobních údajů, aplikací nevyhovujících způsobů zabezpečení elektronických knih, problémy vyvstávající v souvislosti s meziknihovními výpůjčními službami apod. ALIA uzavírá poukazem na skutečnost, že v současném rychle se měnícím prostředí je nutno ukotvit určité zásadní principy, které dopomohou knihovnám udržet si své poslání.

Nezbývá než společně s L. Foberovou (2011) prohlásit, že knihovny by měly *„zdůrazňovat svou pravou hodnotu a přestat se tvářit jako oběť překotných změn. Ozvat se nahlas a důrazně, že nechtějí být popelkami, ale zaslouží si své místo na výsluní znalostní společnosti. Knihovny dnes nejen zprostředkovávají obsah, ale především zmírňují digitální rozdělení společnosti. Pomáhají těm, kdo nejsou informačně gramotní, a tím přispívají svým způsobem k budování znalostní společnosti“*.

6 Závěr

Nové komunikační prostředí, které vzniklo v kyberprostoru, smazalo hranice prostoru a času. Počet uživatelů internetu - uzlů sítě, roste každým dnem. Být na síti se dnes jeví jako nutnost, stejně tak jako neomezený a stálý přístup k informacím. Informace jsou všudypřítomné a jejich množství zdůrazňuje nejen nutnost jejich selekce, ale také potřebu nástrojů pro jejich efektivní správu.

Do kontextu změn vyvolaných informačními a komunikačními technologiemi je zasazeno naše přemýšlení o elektronické knize, která svou povahou plně koresponduje a odpovídá způsobům, jimiž jsou efektivně šířeny informace v nově konstituované globální infospéře a digitální síťové kyberinfrastruktuře. Elektronická kniha tradiční knihu tištěnou, zdá se, nevytlačí. Koexistence obou formátů učiní z konceptu knihy elektronické prostředek k jiné formě práce s textem. K masivnějšímu používání elektronické knihy pak dojde v momentě, kdy budou vyřešeny autorsko-právní a z nich vyplývající problémy technologického zabezpečení elektronické knihy a zpřístupněny atraktivní business modely. Své čtenáře již digitální text má, jsou jimi představitelé generací, kteří jsou na digitální informace zvyklí a práce s nimi jim nikterak nevadí.

Knihovny poskytují přístup k digitálnímu obsahu více než dvě desetiletí. V současnosti se knihovníci potýkají s problémy, jak zachovat základní principy knihoven, mezi které patří právo na neomezený přístup k informacím pro všechny v kontextu problémů, které přináší licencování elektronických knih. Klíčovým úkolem pro knihovny se jeví intenzivní práce na vyjednání takových licenčních smluv, které splňují nároky vydavatelů a autorů, a zároveň umožňují knihovnám dostát svých základních funkcí.

6.1 Shrnutí práce

Práce předkládá obecný průřez tematikou elektronické knihy se zaměřením na:

- Vymezení obsahu pojmu elektronická kniha, jeho kategorizaci. Pojmem elektronická kniha bývá často označován jakýkoliv elektronický text či pouhá online verze knihy tištěné. Je nastíněna definice zahrnující minimální vlastnosti, které by elektronická kniha měla nést. Prostor je věnován technologickým produktům, prostřednictvím kterých lze elektronickou knihu číst.
- Vymezení dalších pojmů a termínů, které se úzce dotýkají předestřené problematiky se zřetelem na fenomény informačního věku (digitální síťová kyberinfrastruktura, kyberprostor, informační prostor, koncepty současné společnosti a další).
- Novomédialitu elektronické knihy. Je popsána přeměna tištěného textu do elektronické podoby v rámci procesu remediace elektronické knihy. Z pohledu elektronické knihy je také zmíněna konvergence médií. Elektronická kniha je nahlížena jako médium plně korespondující s požadavky na šíření informací v globální infosféře.
- Problémy vyplývající z rozdílných povah prostředí tištěného a elektronického, zahrnující vybraná hlediska problematiky autorských práv v digitálním prostředí. Popsán je způsob uplatňování autorských práv v prostředí tištěném a zdůrazněna nutnost úpravy autorských práv pro digitální prostředí.
- Novou roli knihoven v novém prostředí sítí. Knihovny jsou představeny jako instituce adaptující se na nové formy služeb, mezi které patří také zpřístupňování elektronických knih. Je popsána nová role knihoven v prostředí sítí a předestřeny reakce odborné knihovnické obce k novým výzvám pro knihovny v digitálním prostředí.

Seznam použité literatury

ACRL. 2010. 2010 top ten trends in academic libraries: a review of the current literature. *College & Research Libraries* [online]. 2010, roč. 71, č. 6, s. 286-292 [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: <<http://crln.acrl.org/content/71/6/286.short#ref-3>>.

ACRL. 2012. 2012 top ten trends in academic libraries: a review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. *College & Research Libraries* [online]. 2012, roč. 73, č. 6, s. 311-320 [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: <<http://crln.acrl.org/content/73/6/311.full#sec-7>>.

ALA. 2013. Frequently asked questions regarding e-books and U.S. libraries. In: *ALA: a website of the American Library Association* [online]. October 2013 [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: <<http://www.ala.org/transforminglibraries/frequently-asked-questions-e-books-us-libraries>>.

ALBERTS, David S. a Daniel S. PAPP. 1997. *The information age: an anthology on its impacts and consequences*. Washington, D.C: The Center for Advanced Concepts and Technologies. ISBN 978-157-9060-411.

ALIA. 2013. Ebooks and lending issues paper. In: *ALIA: Australian Library and Information Association* [online]. January 2013 [cit. 2014-01-08]. Dostupné z: <<http://www.alia.org.au/sites/default/files/documents/advocacy/Ebooks%20and%20E%20lending%20Issues%20Paper%20FINAL.pdf>>.

AMAZON. 2011. Amazon.com now selling more kindle books than print books. In: *Amazon.com* [online]. 2011 [cit. 2012-12-20]. Dostupné z: <http://phx.corporate-ir.net/phoenix.zhtml?c=176060&p=irol_newsArticle&ID=1565581&highlight>.

ANURADHA, K. T. a H. S. USHA. 2006. Use of e-books in an academic and research environment: a case study from the Indian Institute of Science. *Program: electronic library and information systems* [online]. 2006, roč. 40, č. 1, s. 48-68 [cit. 2014-01-19]. DOI: 10.1108/00330330610646807. Dostupné z: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1545423>>.

ARMSTRONG, Chris et al. 2002. Virtually there? E-books in UK academic libraries. *Program: electronic library and information systems* [online]. 2002, roč. 36, č. 4, s. 216-227 [cit. 2013-07-25]. DOI: 10.1108/00330330210447181. Dostupné z: <<http://www.emeraldinsight.com/10.1108/00330330210447181>>.

BARABÁSI, Albert-László. 2005. *V pavučině sítí*. Vyd. 1. V Praze: Paseka, 274 s. ISBN 80-718-5751-3.

- BARLOW, John Perry. 1996. Deklarace nezávislosti Kyberprostoru. In: *Pirátská strana* [online]. Únor 1996 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <http://www.pirati.cz/zo/docs/decl_cyb>.
- BAUMAN, Zygmunt. 1999. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 157 s. Souvislosti; sv. 17. ISBN 80-204-0817-7.
- BAWDEN, David. 2009a. Information generations: change or continuity. In *INFORUM 2009: 15. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 27.-29. května 2009*. Praha: Albertina icome Praha, 2009. ISSN 1801-2213.
- BAWDEN, David. 2009b. Library/information prospects: three views of the future. In *INFORUM 2009: 15. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 27.-29. května 2009* [online]. Praha: Albertina icome Praha, 2009 [cit. 2014-01-28]. ISSN 1801-2213. Dostupné z: <<http://www.inforum.cz/pdf/2009/bawden-david-eng.pdf>>.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. 2000. Globalizace: pokus o neapologetickou definici. *Literární noviny*. Říjen 2000, roč. 11, č. 41.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. 2007. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 301 s. Knižnice Sociologické aktuality; sv. 13. ISBN 978-80-86429-80-9.
- BENDIXEN, Caroline Sondergaard. 2006. Od informace ke znalostem: cesta ke knihovně. *Čtenář* [online]. 2006, roč. 58, č. 9 [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: <<http://ctenar.svkk1.cz/archiv/pdf-2006/cislo-09-2006-23-69.htm>>.
- BENNET, Linda. 2003. Promoting the uptake of e-books in higher and further education. In: *JISC: the Joint Information Systems Committee report* [online]. Srpen 2003 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/PromotingeBooksReportB.pdf>.
- BENNETT, Linda a Monica LANDONI. 2005. E-books in academic libraries. *The Electronic Library* [online]. 2005, roč. 23, č. 1, s. 9-16 [cit. 2013-07-25]. DOI: 10.1108/02640470510582709. Dostupné z: <<http://www.emeraldinsight.com/10.1108/02640470510582709>>.
- BEUTTNER, Stephan a Kerstin WITZKE. 2005 cit. podle DRÁBKOVÁ, Kateřina. 2008. Akademické knihovny a změny univerzitního prostředí (1. část). *Inflow* [online]. Březen 2008 [cit. 2013-07-29]. Dostupné z: <<http://knihovna-ff.ics.muni.cz/inflow/akademicke-knihovny-zmeny-univerzitniho-prostredi-1-cast>>.

BIERNÁTOVÁ, Olga a Jan SKŮPA. 2011. Bibliografické odkazy a citace dokumentů dle ČSN ISO 690 (01 0197) platné od 1. dubna 2011. In: *Citace.com* [online]. Zář 2011 [cit. 2013-08-07]. Dostupné z: <<http://www.citace.com/soubory/csniso690-interpretace.pdf>>.

BOLTER, Jay David a Richard GRUSIN. 1999. *Remediation: understanding new media*. Cambridge, Mass: MIT Press. ISBN 978-026-2268-981.

BOLTER, Jay David a Richard GRUSIN. 2005. Imediace, hypermediace, remediace. *Teorie vědy*. XIV, č. 2, s. 5-40.

BOUDA, Tomáš. 2012. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 74 s. ISBN 978-80-210-6000-5.

BRATKOVÁ, Eva. 2008. *Metody citování literatury a strukturování bibliografických záznamů podle mezinárodních norem ISO 690 a ISO 690-2* [online]. Verze 2.0, aktualizovaná a rozšířená. Praha: Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací Asociace knihoven vysokých škol České republiky [cit. 2012-07-07]. 60 s. Dostupné z: <<http://www.evskp.cz/SD/4c.pdf>>.

BRZEZINSKI, Zbigniew. 1982. *Between two ages: America's role in the technetronic era*. Westport, Conn.: Greenwood Press, xvii, 334 s. ISBN 03-132-3498-1.

BUSH, Vannevar. 1945. As we may think. *The Atlantic* [online]. 1945 [cit. 2013-07-24]. Dostupné z: <<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1945/07/as-we-may-think/303881/>>.

CARRIÈRE, Jean-Claude et al. 2010. *Knih se jen tak nezbavíme*. Vyd. 1. Praha: Argo, 237 s. ISBN 978-802-5702-666.

CASEY, Michael E. a Laura C. SAVASTINUK. 2007. *Library 2.0: a guide to participatory library service*. Medford, N.J.: Information Today, xxv., 172 s. ISBN 15-738-7297-0.

CASTELLS, Manuel. 2000. *The rise of the network society*. 2nd ed. Malden, Mass.: Blackwell Publishers, xxix, 594 s. ISBN 06-312-2140-9.

CEJPEK, Jiří. 1993. Informační věda z pohledu postmoderního myšlení. *I'93*. Roč. 35, č. 12, s. 300-303.

CELBOVÁ, Iva. 2003. On-demand publishing. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2013-07-29]. Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002670&local_base=KTD>.

COMPARISON OF E-BOOK FORMATS. 2013. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2013 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_e-book_formats>.

COMPARISON OF E-BOOK READERS. 2013. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2013 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_e-book_readers>.

CRAWFORD, Walt. 2000. Nine models, one name: untangling the e-book muddle. *American Libraries* [online]. 2000, roč. 31, č. 8 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=3518732&lang=cs&site=ehost-live>>.

DARNTON, Robert. 2009. *The case for books: past, present, and future*. New York: PublicAffairs, xxx, 219 s. ISBN 15-864-8902-X.

DARNTON, Robert. 2011. 5 myths about the information age. *Chronicle of Higher Education* [online]. 2011 [cit. 2013-08-06]. Dostupné z: <<http://chronicle.com/article/5-Myths-About-the-Information/127105/>>.

DIJK, Jan van. 2006. *The network society: social aspects of new media*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, vii, 292 s. ISBN 14-129-0868-X.

DOČEKAL, Daniel. 2010a. E-knihy, e-čtečky, prostě takový e-svět (1). *Lupa.cz* [online]. Březen 2010 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.lupa.cz/clanky/e-knihy-e-ctecky-proste-takovy-e-svet-1/>>.

DOČEKAL, Daniel. 2010b. E-knihy, e-čtečky, prostě takový e-svět (2). *Lupa.cz* [online]. Březen 2010 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.lupa.cz/clanky/e-knihy-e-ctecky-proste-takovy-e-svet-2/>>.

DOČEKAL, Daniel. 2010c. E-knižní pirátství je na vzestupu, rodí se e-knižní BSA. In: *BOOKZ.CZ* [online]. Říjen 2010 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.bookz.cz/wordpress/2010/10/07/e-knizni-piratstvi-je-na-vzestupu-rodise-e-knizni-bsa/>>.

DOČEKAL, Daniel. 2010d. Výlet do historie a něco o e-knižních formátech. In: *BOOKZ.CZ* [online]. Září 2010 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.bookz.cz/wordpress/2010/09/26/vylet-do-historie-a-neco-o-e-kniznich-formatech/>>.

DOČEKAL, Daniel. 2011. Listina práv uživatele elektronických knih. In: *BOOKZ.CZ* [online]. Květen 2011 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.bookz.cz/wordpress/tag/navod/>>.

DRÁBKOVÁ, Kateřina. 2008. Akademické knihovny a změny univerzitního prostředí (1. část). *Inflow* [online]. Březen 2008 [cit. 2013-07-29]. Dostupné z: <<http://knihovna-ff.ics.muni.cz/inflow/akademicke-knihovny-zmeny-univerzitního-prostredi-1-cast>>.

DWYER, Tim. 2010. *Media convergence*. Maidenhead: Open University Press, xvi, 200 s. Issues in cultural and media studies. ISBN 9780335228720.

EBLIDA. 2013. Právo na e-čtení. In: *EBLIDA: European Bureau of Library, Information and Documentation Associations* [online]. 2013 [cit. 2014-01-08]. Dostupné z: <http://www.eblida.org/News/The-right-to-e-read_cz.pdf>.

E-BOOK FORMATS. 2013. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2013 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/E-book#E-book_formats>.

ECO, Umberto. 2005. Od internetu ke Gutenbergovi. *Glosy.info: společnost, politika, kultura, filosofie* [online]. Duben 2005 [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: <<http://glosy.info/texty/od-internetu-ke-gutenbergovi/>>.

FEATHER, John a Paul STURGES. 2003. *International encyclopedia of information and library science*. 2nd ed. New York: Routledge, xxxii, 688 s. ISBN 04-152-5901-0.

FLEGG, Chris. 2007. Environmental scan of threats from the real world: a reflection paper. In *Strategy, focus, services: business libraries in a competitive and changing environment. EBSLG – ABLD – APBSLG 2007 Joint Conference & Regional Meeting. 9th May – 12th May 2007* [online]. Copenhagen: Copenhagen Business School, 2007 [cit. 2013-08-16]. Dostupné z: <http://frontpage.cbs.dk/insights/pdf/chris_flegg.pdf>.

FOBEROVÁ, Libuše. 2011. Co provedou e-čtečky knihovnám (2. část ankety). *Bulletin SKIP* [online]. 2011, roč. 20, č. 2 [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: <http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull11_218.htm#ti>.

FRANTÁL, Bohumil et al. 2012. Lidské chování v prostoru a čase: teoreticko-metodologická východiska. *Sociologický časopis*. 2012, roč. 48, č. 5, s. 833-857.

GEC, Tomáš. 2009. Další směřování knihoven. *Inflow* [online]. 2009 [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: <<http://knihovna-ff.ics.muni.cz/inflow/dalsi-smerovani-knihoven>>.

GIBSON, Ch. a F. GIBB. 2011. An evaluation of second-generation ebook readers. *The Electronic Library* [online]. 2011, roč. 29, č. 3, s. 303-319 [cit. 2014-01-05]. DOI: 10.1108/02640471111141061. Dostupné z: <<http://people.cs.vt.edu/~shaffer/cs6604/Papers/eBookReaders.pdf>>.

GIDDENS, Anthony. 1999. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 594 s. ISBN 80-720-3124-4.

GREENHALGH, Trisha et al. 2004. Diffusion of innovations in service organizations: systematic review and recommendations. *The Multibank Quarterly: A Multidisciplinary Journal of Population Health and Health Policy* [online]. 2004, roč. 82, č. 4 [cit. 2014-01-05]. DOI: 10.1111/j.0887-378X.2004.00325.x. Dostupné z: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2690184/>>.

GREININA, Aiga. 2012. Electronic books: content provision and adoption possibilities among users in Latvia. *Information Research* [online]. 2012, roč. 17, č. 1 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.informationr.net/ir/17-1/paper512.html>>.

HAWKINS, Donald T. 2000. Electronic books: a major publishing revolution. *Online* [online]. 2000, roč. 24, č. 4, s. 14-28 [cit. 2013-07-25]. Dostupné z: <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=4&sid=bfd793a5-2c88-4fac-b975-b14ba392a65a%40sessionmgr110&hid=120&bdata=JkF1dGhUeXBIPWlwLHVpZC xjb29raWUmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN=3290432>>.

HENKE, Harold. 2001. *Electronic books and e-publishing: a practical guide for authors*. New York: Springer, xix, 222 s. ISBN 18-523-3435-5.

HEYLIGHEN, Francis. 2002. Complexity and information overload in society: why increasing efficiency leads to decreasing control [online]. 2002, s. 1-44 [cit. 2013-07-08]. Dostupné z: <<http://clauderochet.pagesperso-orange.fr/pdf/Info-Overload.pdf>>.

HILLESUND, Terje. 2001. Will E-books change the world? *First Monday* [online]. 2001, roč. 6, č. 10 [cit. 2007-04-11]. Dostupné z: <http://www.firstmonday.org/issues/issue6_10/hillesund/index.html>.

HODROVÁ, Daniela. 2001. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 865 s. ISBN 80-721-5140-1.

IFLA. 2000. The IFLA position on copyright in the digital environment (2000). In: *IFLA: The International Federation of Library Associations and Institutions* [online]. 2000 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.ifla.org/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment-2000>>.

IFLA. 2013. IFLA principles for library lending. In: *IFLA: The International Federation of Library Associations and Institutions* [online]. 2013 [cit. 2014-01-08]. Dostupné z: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/ifla_principles_for_library_lending_april_2013.pdf>.

JANTZ, Ronald C. 2011. Innovation in academic libraries: an analysis of university librarians' perspectives. *Library & Information Science Research* [online]. 2011, roč. 34, č. 1, s. 3-12 [cit. 2014-01-26]. DOI: 10.1016/j.lisr.2011.07.008. Dostupné z: <<http://www.sciencedirect.com.ezproxy.is.cuni.cz/science/article/pii/S074081881100096X>>.

JEDLIČKOVÁ, Petra. 1999. Elektronické publikování. *Ikaros* [online]. 1999, roč. 3, č. 3 [cit. 2014-01-08]. Dostupné z: <<http://www.ikaros.cz/node/314>>.

JENKINS, Henry. 2006. *Convergence culture: where old and new media collide*. New York: New York University Press, xi, 308 s. ISBN 978-081-4742-815.

KERA, Denisa. 2005. *Teorie nových médií jako ontologie počítačového kódu*. Praha, 2005. 138 s. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Rudolf Vlasák.

KERA, Denisa. 2009. Otevřená rozhraní pro programování aplikací v éře cloud computing: nová informační paradigmatata, nebo staré informační paradoxy?. In *INFORUM 2009: 15.ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 27.-29. května 2009* [online]. Praha: Albertina icome Praha, 2009, s. 1-4 [cit. 2014-01-28]. ISSN 1801-2213. Dostupné z: <<http://http://www.inforum.cz/pdf/2009/keradenisa-cze.pdf>>.

KOLOMAZNÍK, Tomáš. 2000. K některým socialním aspektům a posunům v koncepcích postindustriální a informační společnosti. *Sociologický časopis*. 2000, roč. 36, č. 2, s. 221-232.

KONVIT, Milan et al. 2009. Knihovny a remediac. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2009, roč. 9, č. 1 [cit. 2013-08-07]. Dostupné z: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=1105&key=M>>.

KONVIT, Milan. 2012. Informační prostory. In: *Konference kniha ve 21. století* [online]. Opava, 2012, s. 43-53 [cit. 2014-01-28]. Dostupné z: <<http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2012/09/Sborn%C3%ADk-K21-2012.pdf>>.

KREJČÍ, Oskar. 1980. Model „postindustriální společnosti“. *Sociologický časopis* [online]. 1980, roč. 16, č. 4, s. 388-401 [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/41129658>>.

KREJČÍ, Richard. 2004. Digitální správa autorských práv v publikačním průmyslu: restrikce, liberalizace nebo třetí cesta? *Grafika: vše o počítačové grafice* [online]. Červenec 2004 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.grafika.cz/rubriky/software/digitalni-sprava-autorskych-prav-v-publikacnim-prumyslu-restricke-liberalizace-nebo-treti-cesta--132582cz>>.

- KUMON, Shumpei. 1996. "Hyper": new meanings for information society [online]. 1996 [cit. 2014-01-07]. Dostupné z: <http://www.glocom.ac.jp/proj/kumon/paper/1996/96_06_10d.html>.
- KUNC, Josef et al. 2011. Difuze inovace na příkladu řetězce McDonalds v České republice a na Slovensku. *Auspicia*. 2011, roč. 8, č. 1., s. 87-92. ISSN 1214-4967.
- LÉVY, Pierre. 2000. *Kyberkultura: zpráva pro radu Evropy v rámci projektu "nové technologie: kulturní spolupráce a komunikace"*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 229 s. ISBN 80-246-0109-5.
- LIBRARY JOURNAL. 2011. Survey of ebook penetration & use in U.S. school libraries. *Library Journal: School Library Journal* [online]. 2011, s. 1-101 [cit. 2013-12-19]. Dostupné z: <http://mcpsonline.org/images/5/5a/LIBM2011_J_Ebooks2Survey.pdf>.
- LISTER, Martin. 2003. *New media: a critical introduction*. New York: Routledge, vi, 404 s. ISBN 04-152-2378-4.
- LITTMAN, Justin a Lynn Silipigni CONNAWAY. 2004. A circulation analysis of print books and e-books in an academic research library. *Library Resources & Technical Services* [online]. 2004, roč. 48, č. 4, s. 256-262 [cit. 2014-01-08]. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid,cookie&db=9h&AN=15231174&site=ehost-live>>.
- LORENZ, Michal. 2009. Naše bezpapírová budoucnost: sociální ukotvení papírové a elektronické knihy. In: *Kniha v 21. století* [online]. Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, 2009, s. 83-94 [cit. 2014-01-28]. Dostupné z: <http://www.slu.cz/fpf/cz/ustav-bohemistiky-a-knihovnictvi/veda/k21/sborniky-k21/Kniha_ve_21stol_2009.pdf>.
- LUPAČ, Petr a Jan SLÁDEK. 2007. Městská otázka a informační věk v díle Manuela Castellse. In: ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, s. 178-211. ISBN 9788024612751.
- MALAGUERRA, Carlo et al. 2001. *Monitoring the Information Society* [online]. 2001, s. 1-7 [cit. 2013-07-09]. Dostupné z: <<http://www.stat.go.jp/english/info/meetings/iaos/pdf/maraguerra.pdf>>.
- MANESS, Jack M. 2006. Library 2.0 theory: web 2.0 and its implications for libraries. *Webology* [online]. 2006, roč. 3, č. 2 [cit. 2014-01-07]. Dostupné z: <<http://www.webology.org/2006/v3n2/a25.html>>.
- MANOVICH, Lev. 2002. *The language of new media*. 1st ed. Cambridge: MIT Press, xxxix, 354 s. ISBN 02-626-3255-1.

- MAREŠOVÁ, Hana. 2008. Proměny lineárního textu ve 21. století (1. část). *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2008, roč. 8, č. 1 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=979&key=M>>.
- MARSHALL, Catherine C. 2010. *Reading and writing the electronic book*. San Rafael, Calif.: Morgan. ISBN 978-159-8299-052.
- MARVANOVÁ, Eva. 2007. Knihovna 2.0: model služeb. In: *Sborník z 15. konference, konané ve dnech 11.-13. září 2007 v Seči u Chrudimi* [online]. Brno, 2007, s. 168-180. ISBN 978-80-86249-41-7. Dostupné z: <<http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/2007-1-168.pdf>>.
- MATUŠÍK, Zdeněk. 2010. Elektronické knihy v knihovnách z pohledu autorského práva. *Bulletin SKIP* [online]. 2010, č. 1 [cit. 2012-03-14]. ISSN 1213-5828. Dostupné z: <http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull10_118.htm>.
- MATUŠÍK, Zdeněk. 2011. Co provedou e-čtečky knihovnám (2. část ankety). *Bulletin SKIP* [online]. 2011, roč. 20, č. 2 [cit. 2013-08-01]. Dostupné z: <http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull11_218.htm>.
- MAY, Christopher. 2007. *Digital rights management: the problem of expanding ownership rights*. Oxford: Chandos Pub., xv, 162 s. ISBN 18-433-4124-7.
- MCLUHAN, Marshall. 1980. *The Gutenberg galaxy: the making of typographic man*. [1st American ed.]. Toronto: University of Toronto Press. ISBN 978-080-2060-419.
- MCLUHAN, Marshall. 1991. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 348 s. Eseje; sv. 4. ISBN 80-207-0296-2.
- NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA (NTK). 2012. *České e-knihy v českých knihovnách: ekonomická studie* [online]. NTK, 60 s. Dostupné z: <<http://repozitar.techlib.cz/record/553?ln=cs>>.
- NEGROPONTE, Nicholas. 2001. *Digitální svět: Being Digital*. Vyd. 1. Praha: Management Press, 207 s. ISBN 80-726-1046-5.
- NOVOBILSKÝ, Jiří. 2003. Postkomunistická města v krajíně kyberprostoru. *Sociologický časopis* [online]. 2003, roč. 2003, č. 2 [cit. 2014-01-22]. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/bf3ae83af0edd366e7010470378dd66cd0e086ad_186_28novb14.pdf>.

O'BRIEN, David R. et al. 2012. *E-books in libraries: a briefing document developed in preparation for a workshop on e-lending in libraries*. The Berkman Center for Internet & Society at Harvard University [online]. 2012 [cit. 2013-12-19]. Dostupné z: <[http://cyber.law.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/E-Books%20in%20Libraries%20\(O'Brien,%20Gasser,%20Palfrey\)-1.pdf](http://cyber.law.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/E-Books%20in%20Libraries%20(O'Brien,%20Gasser,%20Palfrey)-1.pdf)>.

OCLC. 2011. *Perceptions of libraries, 2010: context and community: a report to the OCLC membership* [online]. Dublin, Ohio: OCLC. 2011. [cit. 2013-08-01]. 108 s. ISBN 978-1-55653-395-2. Dostupné z: <http://oclc.org/content/dam/oclc/reports/2010perceptions/2010perceptions_all.pdf>.

PAVELA, Tomáš. 2005. *Analýza současných technologických možností a budoucnost elektronické knihy*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, Kabinet knihovnictví, 2005. Vedoucí diplomové práce PhDr. Milan Sobotík.

PAVELA, Tomáš. 2007. *Fenomén elektronická kniha: analýza současného stavu*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, Kabinet knihovnictví, 2007. 85 s. + XVII s. příl. Vedoucí diplomové práce Ing. Zdeněk Kadlec, Dr.

PETRUSEK, Miloslav. 2006. *Společnosti pozdní doby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 459 s. Knižnice Sociologické aktuality, sv. 12. ISBN 978-808-6429-632.

PETŘÍČEK, Miroslav. 1996. Osobní svědectví o komunikačních sítích a virtuální realitě. *Kavárna A.F.F.A.* 1996, s. 23-26.

PETŘÍČEK, Miroslav. 1998. Síť čili tělo bez orgánů. *Filosofický časopis*. 1998, roč. 46, č. 1, s. 67-72.

PETŘÍČEK, Miroslav. 1999. Globální šachy. In: *Eseje o nedávné minulosti a blízké budoucnosti*. Praha: G plus G, s. 149-160. ISBN 80-86103-28-5.

POKORNÝ, Antonín. 2011. Patří elektronické knihy do knihoven?. *Inflow* [online]. 2011 [cit. 2014-01-18]. Dostupné z: <<http://www.inflow.cz/patri-elektronicke-knihy-do-knihoven>>.

POKORNÝ, Lukáš. 2012. Formáty elektronických knih: specifika a popularita. *Inflow* [online]. 2012 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: <<http://www.inflow.cz/formaty-elektronickych-knih-jejich-specifika-popularita>>.

POLANKA, Sue. 2011. *No shelf required: e-books in libraries*. Chicago: American Library Association, xiii, 182 s. ISBN 08-389-1054-8.

POŘÍZKOVÁ, Lenka. 2012. *Elektronická kniha jako nakladatelský produkt: úvod do problematiky*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 100 s. ISBN 978-80-244-3355-4.

PŘIBYLOVÁ, Daniela. 1998. Autorské právo a počítačové programy. *Ikaros* [online]. 1998, roč. 2, č. 4 [cit. 2013-7-29]. Dostupné z: <<http://www.ikaros.cz/node/196>>.

RANKOV, Pavol. 2006. *Informačná spoločnosť - perspektívy, problémy, paradoxy*. Vyd. 1. Levice: Koloman Kertész Bagala, LCA Publishers Group, 173 s. ISBN 978-808-9129-911.

RAO, Siriginidi Subba. 2001. Familiarization of electronic books. *The Electronic Library* [online]. 2001, roč. 19, č. 4 [cit. 2007-04-20], s. 247-256. Dostupné z: <<http://search.proquest.com/docview/218252213?accountid=45038>>.

REEVES, T. C. a E. J. OH. 2007. Generation differences and educational technology research. In: *Handbook of research on educational communications and technology* [online]. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2007, s. 295-303. Dostupné z: <http://faculty.ksu.edu.sa/Alhassan/Hand%20book%20on%20research%20in%20educational%20communication/ER5849x_C025.fm.pdf>.

REIFOVÁ, Irena. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 327 s. ISBN 80-717-8926-7.

RICHTER, Vít. 2004. Autorský zákon, informační technologie a knihovny. In: *Kniha v 21. století* [online]. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, 2004, s. 30-37 [cit. 2014-01-28]. Dostupné z: <<http://www.slu.cz/fpf/cz/ustav-bohemistiky-a-knihovnictvi/veda/k21/sborniky-k21/kniha-v-21-stoleti-rok-2004.pdf>>.

ROBINS, Kevin. 2003. Kyberprostor a svět, ve kterém žijeme. *Revue pro média: časopis pro kritickou reflexi médií* [online]. 2003, č. 5, s. 1-13 [cit. 2013-07-09]. Dostupné z: <http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Revue05/preklad_robins_rpm5.pdf>.

ROBINSON, Les. 2009. *A summary of diffusion of innovations* [online]. 2009, s. 1-6 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <http://www.enablingchange.com.au/Summary_Diffusion_Theory.pdf>.

ROGERS, Everett M. 1983. *Diffusion of innovations*. 3rd ed. London: Collier Macmillan, c1983, xix, 453 s. ISBN 00-292-6650-5.

RYLICH, Jan. 2009. Knihovny a web 2.0: znalostní prostředí na síti. *Čtenář* [online]. Praha: Academia, 2009, roč. 61, č. 6 [cit. 2013-07-29]. Dostupné z: <<http://ctenar.svkk1.cz/clanky/2009-roc-61/06-2009/knihovny-a-web-2-0-znalostni-prostredi-na-siti-59-420.htm>>.

SALOMON, Jean-Jacques. 1997. *Technologický úděl*. Vyd. 1. Překlad Ivana Holzbachová. Praha: Filosofia, 287 s. ISBN 80-700-7097-8.

SANNI, Shamsudeen Ademola et al. 2013. Using the diffusion of innovation concept to explain the factors that contribute to the adoption rate of e-journal publishing. *Serials Review* [online]. 2013, roč. 39, č. 4, s. 250–257 [cit. 2014-01-26]. DOI: 10.1016/j.serrev.2013.10.001. Dostupné z: <<http://www.sciencedirect.com.ezproxy.is.cuni.cz/science/article/pii/S0098791313001287>>.

SCHEMENT, J. R. a T. CURTIS. 1997 cit. podle MALAGUERRA, Carlo et al. 2001. *Monitoring the Information Society*. [online]. 2001, s. 1-7 [cit. 2013-07-09]. Dostupné z: <<http://www.stat.go.jp/english/info/meetings/iaos/pdf/maraguerra.pdf>>.

SKENDERIJA, Saša. 1997a. *Informační věda a kybernetický prostor*. Praha, 1997. Dizertační práce. Univerzita Karlova.

SKENDERIJA, Saša. 1997b. Mediální aspekt fenoménu dokument. In: *Acta bibliothecalia et informatica 2*. Opava: Slezská univerzita, 1997, s. 55-68.

SKENDERIJA, Saša. 2005. Knihovny v nových akademických znalostních prostředích. *Cornell Law Faculty Working Papers* [online]. 2005, č. 38 [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: <http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1040&context=clsops_papers>.

SKENDERIJA, Saša a Petr ZÍDEK. 2005. České a americké akademické knihovnictví očima Saši Skenderiji. *Ikaros* [online]. 2005, roč. 9, č. 11 [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: <<http://www.ikaros.cz/ceske-a-americke-akademicke-knihovnictvi-ocima-sasi-skenderiji>>.

SKENDERIJA, Saša. 2006. Od instituce vědění k síťovým znalostním a vzdělávacím prostředím. *KROK: Kulturní revue Olomouckého kraje* [online]. 2006, roč. 3, č. 2 [cit. 2013-07-30]. Dostupné z: <<http://www.vkol.cz/data/soubory/krok/krok0602.pdf>>.

SKLENÁK, Vilém a kol. 2001. *Data, informace, znalosti a Internet*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, xvii, 507 s. C.H. Beck pro praxi. ISBN 80-7179-409-0.

SKLENÁK, Vilém. 2007. Web 2.0 a knihovny aneb Library 2.0. In: *Automatizace knihovnických procesů: 11. ročník semináře, Liberec, 16.-17. 5. 2007* [online]. Liberec, 2007, s. 1-7 [cit. 2014-01-28]. Dostupné z: <<http://www.akvs.cz/akp-2007/03-sklenak.pdf>>.

SKLENÁK, Vilém. 2013. Web a očekávání budoucího. In *INFORUM 2013: 19. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 21.-22. května 2013* [online]. Praha: Albertina icome Praha, 2013 [cit. 2014-01-28]. ISSN 1801-2213. Dostupné z: <<http://www.inforum.cz/sbornik/2013/44>>.

SKOLKOVÁ, Linda. 2005. Inovace služeb knihoven v akademickém prostředí. *Ikaros* [online]. 2005, roč. 9, č. 8 [cit. 30.07.2013]. Dostupné z: <<http://www.ikaros.cz/node/1989>>.

SVANTESSON, Dan Jerker B. 2006. The not so 'borderless' internet: does it still give rise to private international law issues?. In: *61st Annual ALTA Conference* [online]. Victoria University, Melbourne, Victoria, Australia, 2006 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <http://epublications.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=law_publications>.

SVEIBY, Karl-Erik et al. 2009. Unintended and undesirable consequences of innovation. In: *The Future of Innovation Vienna 21-24.6 2009* [online]. 2009 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://www.sveiby.com/articles/UnintendedconsequencesISPIMfinal.pdf>>.

ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. 2000. *Kniha: k teorii a praxi knižní kultury*. Vyd. 1. Brno: Host, 240 s. ISBN 80-729-4005-8.

ŠTETKA, Václav. 2002. Média ve věku globalizace: náhled do diskurzu. *Revue pro média* [online]. 2002, č. 4, s. 1-14 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: <http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Revue04/esej_stetka_rpm04.pdf>.

TEDD, Lucy A. 2005. E-books in academic libraries: an international overview. *New Review of Academic Librarianship* [online]. 2005, roč. 11, č. 1, s. 57-79 [cit. 2013-07-25]. DOI: 10.1080/13614530500417701. Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13614530500417701>>.

TICHÝ, Vladimír. 2012. Elektronické knihy. *Duha: Informace o knihách a knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2012, roč. 26, č. 2 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: <<http://duha.mzk.cz/clanky/elektronicke-knihy>>.

TOFFLER, Alvin a Heidi TOFFLEROVÁ. 2001. *Nová civilizace: třetí vlna a její důsledky*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 125 s. ISBN 80-86569-00-4.

UHLÍŘ, Zdeněk. 2001. Elektronická kniha a nové žánry. *Ikaros* [online]. 2001, roč. 5, č. 10 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: <<http://www.ikaros.cz/node/831>>.

UHLÍŘ, Zdeněk. 2004. Co je kniha?. In: *Kniha v 21. století* [online]. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, 2004, s. 4-29 [cit. 2014-01-28]. Dostupné z: <<http://www.slu.cz/fpf/cz/ustav-bohemistiky-a-knihovnictvi/veda/k21/sborniky-k21/kniha-v-21-stoleti-rok2004.pdf>>.

V-ART. 2000. *Elektronický almanach ADIE 2000* [online]. Dostupné z: <<http://www.v-art.cz/adieu2000/index2.htm>>.

VASILEIOU, Magdalini et al. 2009. An overview of the e-book marketplace. *Online Information Review* [online]. 2009, roč. 33, č. 1, s. 173-192 [cit. 2014-01-27]. DOI: 10.1108/14684520910944454. Dostupné z: <<http://www.aslib.co.uk/journals.htm?issn=14684527&volume=33&issue=1&articleid=1774887&show=html>>.

VASSILIOU, Magda a Jennifer ROWLEY. 2008. Progressing the definition of “e-book”. *Library Hi Tech* [online]. 2008, roč. 26, č. 3, s. 355-368 [cit. 2013-07-25]. DOI: 10.1108/07378830810903292. Dostupné z: <<http://www.emeraldinsight.com/10.1108/07378830810903292>>.

VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK: I. svazek A-O. 1996. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 747 s. ISBN 80-718-4164-1.

VESELÝ, Arnošt. 2004. Společnost vědění jako teoretický koncept. *Sociologický časopis* [online]. 2004, roč. 40, č. 4, s. 433-446 [cit. 2014-01-07]. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/19312e4bc874d3b9d93fde75d4b74099fc4fead2_533_413vesely16.pdf>.

VLASÁK, Rudolf. 2001. Informační sektor, informační profese a informační vzdělávání. *Národní knihovna: knihovnická revue* [online]. 2001, roč. 12, č. 3 [cit. 2014-01-07]. Dostupné z: <<http://knihovna.nkp.cz/NKKR0103/0103159.html>>.

WALKER, Shaundra. 2006. Academic library services for the millennial generation. *Georgia Library Quarterly*. 2006, roč. 43, č. 2.

WEBSTER, Frank. 2006. *Theories of the information society*. 3rd edition London: Routledge, 317 s. ISBN 0-415-40633-1.

WILLIAMS, Raymond. 2003. *Television: technology and cultural form*. New York: Routledge, xvii, 172 s. ISBN 04-153-1456-9.

WILSON, R. a M. LANDONI. 2001. Evaluating electronic textbooks: a methodology. In: *Research and advanced technology for digital libraries: 5th European conference* [online]. Darmstadt, Germany, 2001 [cit. 2014-01-05]. Dostupné z: <<http://strathprints.strath.ac.uk/1904/1/strathprints001904.pdf>>.

ZLATUŠKA, Jiří. 1998. *Analýza podmínek pro přechod České republiky k informační společnosti* [online]. 1998 [cit. 2013-05-18]. Dostupné z <<http://www.fi.muni.cz/~zlatuska/CIS/>>.

Seznam grafů, obrázků a tabulek

Graf 1 - tituly využívané v tištěné nebo elektronické podobě	82
Graf 2 - preferování prodejci knih v amerických školních knihovnách	85
Obrázek 1 - časová osa vývoje elektronické knihy do roku 2010	21
Obrázek 2 - příklad typického licenčního řetězce	87
Tabulka 1 - charakteristické znaky vybraných prodejců elektronických knih	84
Tabulka 2 - vybraní prodejci elektronických knih	85

Seznam zkratek

ACRL	Association of College and Research Libraries
ALA	American Library Association
ALIA	Australian Library and Information Association
DRM	Digital Rights Management
EBLIDA	European Bureau of Library Information and Documentation Associations
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
NTK	Národní technická knihovna
PDA	Personal Digital Assistant